

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г.

ФІНАНСИ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Одеса, 2018

УДК 336.(075.8)

Б12

*Рекомендовано Вченою радою
Одеського національного економічного університету
(протокол № 2 від 24.10.2017 р.)*

Рецензенти:

Немченко В. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Одеської національної академії харчових технологій

Лайко О. І. – доктор економічних наук, с.н.с, заступник завідуючого відділу міжрегіонального економічного розвитку Українського Причорномор'я, інституту проблем ринку та економічних досліджень НАН України

Авторський колектив: **Богатирьова Є.М.**(розділ 18), **Васютинська Л.А.** (розділ 1, 2), **Великсар Т.І.** (розділ 13), **Волкова О.Г.** (розділ 11, 16, 17), **Волохова М.П.** (розділ 6, 9), **Волохова І.С.** (розділ 12, 23), **Дубовик О. Ю.** (розділ 7), **Кир'язова Т. О.** (розділ 22), **Коцюрубенко Г.М** (розділу 14, розділ 15,), **Курганська Е. І.** (розділу 5, розділ 8), **Луценко І. С.** (розділ 4,), **Мартинюк І.В.** (розділ 24), **Слатвінська М.О.** (розділ 3), **Хомутенко А.В.** (розділ 4, 21), **Шикіна Н.А.** (розділ 10, 19, 20).

Фінанси: Навчальний посібник: експрес курс / [Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін.] за заг. ред. Волохової І. С. Харків: Видавництво «ПромАрт», 2018. – 262 с.

Навчальний посібник «Фінанси» підготовлений у відповідності до вимог з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр зі спеціальності фінанси, банківської справи і страхування. У навчальному посібнику знайшли своє відображення сучасні наукові і практично орієнтовані розробки.

Розділи навчального посібника базуються на сучасній законодавчій базі з питань, що вивчаються; містять комплекс питань для самоконтролю та комплекс тестів з метою перевірки засвоєних знань. Такий підхід дозволяє розширити горизонт наукового і практичного пізнання фінансів студентами, сформувані аналітичне бачення проблем у галузі фінансів.

Навчальний посібник адресований студентам, викладачам вищих навчальних закладів, керівникам та фахівцям, які цікавляться питаннями фінансів.

ISBN 978-617-7634-04-0

© **Волохова І. С.**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ЯК ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ	9
1.1. Предмет фінансової науки.....	9
1.2. Сутність фінансів	11
1.3. Функції фінансів.....	14
1.4. Взаємозв'язок та взаємодія фінансів з іншими економічними категоріями розподільчого характеру.....	15
Питання для самоконтролю.....	18
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ	19
2.1. Зародження фінансових відносин у Стародавньому світі	19
2.2. Розвиток фінансових відносин за часи докапіталістичних формацій.....	21
2.3. Фінанси за часи розвитку капіталізму (з початку ХІХ століття до сучасного періоду)	24
Питання для самоконтролю.....	28
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ..	29
3.1. Становлення фінансової науки	29
3.2. Розвиток фінансової науки у ХV- ХІХ сторіччях.....	30
3.3. Фінансова наука кінця ХІХ - початку ХХ ст.....	32
3.4. Сучасний період розвитку фінансової науки	36
Питання для самоконтролю.....	38
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВЕ ПРАВО	40
4.1. Сутність фінансової політики.....	40
4.2. Види та інструменти фінансової політики.....	41
4.3. Фінансове право.....	44
Питання для самоконтролю.....	46
РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ	47
5.1. Сутність фінансового механізму.....	47
5.2. Фінансове планування.....	49
5.3. Фінансові важелі.....	51
Питання для самоконтролю.....	53
РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ СФЕР І ЛАНОК	54
6.1. Поняття фінансової системи, її структура, властивості та принципи побудови.....	54
6.2. Характеристика сфер та ланок фінансової системи.....	56
6.3. Система управління фінансами в Україні.....	59

6.4. Сучасні проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи її вдосконалення	63
Питання для самоконтролю.....	64
РОЗДІЛ 7. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА.....	65
7.1. Сутність та характеристика податків.....	65
7.2. Класифікація податків.....	69
7.3. Податкова система.....	72
Питання для самоконтролю.....	75
РОЗДІЛ 8. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА.....	76
8.1. Економічна сутність бюджету, його ознаки.....	77
8.2. Бюджетна система та бюджетний устрій	79
8.3. Теоретичні аспекти організації міжбюджетних відносин.....	80
Питання для самоконтролю.....	81
РОЗДІЛ 9. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА.....	82
9.1. Сутність та значення бюджетної політики України.....	83
9.2. Бюджетний процес в Україні. Стратегія і тактика.....	84
9.3. Оцінка ефективності бюджетної політики.....	87
9.4. Основні завдання та напрями бюджетної політики України.....	89
Питання для самоконтролю.....	91
РОЗДІЛ 10. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ.....	92
10.1. Економічна рівновага як основна передумова формування збалансованого бюджету.....	92
10.2. Концептуальні основи формування бюджетного дефіциту.....	95
10.3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту.....	101
Питання для самоконтролю.....	103
РОЗДІЛ 11. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ.....	105
11.1. Економічна природа та сутність державного кредиту.....	105
11.2. Державний борг та його соціально-економічні наслідки.....	109
11.3. Управління державним боргом.....	111
Питання для самоконтролю.....	113
РОЗДІЛ 12. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ, БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ.....	115
12.1. Місцеві фінанси у складі фінансової системи України.....	115
12.2. Місцеві бюджети – провідна ланка місцевих фінансів.....	117
12.3. Бюджетний федералізм та фінансове вирівнювання.....	121
Питання для самоконтролю.....	124
РОЗДІЛ 13. ДЕРЖАВНІ ФОНДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ...	125
13.1. Зміст та роль державних фондів соціального забезпечення.....	125
13.2. Пенсійний Фонд України.....	126

13.3 Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.....	128
13.4. Фонд соціального страхування України.....	130
Питання для самоконтролю.....	134
РОЗДІЛ 14. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	135
14.1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання та їх роль у складі фінансової системи.....	135
14.2. Фінансові результати діяльності підприємства.....	137
14.3. Фінансова діяльність як система фінансового забезпечення функціонування підприємства.....	139
Питання для самоконтролю.....	141
РОЗДІЛ 15. ФІНАНСИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ.....	143
15.1. Сутність, місце та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави.....	143
15.2. Джерела формування доходної бази бюджету домогосподарств.....	145
15.3. Напрями здійснення витрат домогосподарств.....	147
Питання для самоконтролю.....	148
РОЗДІЛ 16. СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК.....	150
16.1. Економічна природа та сутність страхування.....	150
16.2. Види страхування.....	153
16.3. Страхувальний ризик та його складові.....	155
Питання для самоконтролю.....	158
РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВИЙ РИНОК.....	159
17.1. Економічна природа та сутність фінансового ринку.....	159
17.2. Складові фінансового ринку	161
17.3. Ринок цінних паперів.....	163
17.4. Фінансові посередники та їх функції на фінансовому ринку.....	166
Питання для самоконтролю.....	168
РОЗДІЛ 18. ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ.....	169
18.1. Сутність фінансового потенціалу держави.....	169
18.2. Складові фінансового потенціалу держави та їх характеристика.....	171
18.3. Методика оцінки фінансового потенціалу держави.....	175
Питання для самоконтролю.....	177
РОЗДІЛ 19. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....	179
19.1. Фінансова безпека у системі національної безпеки держави.....	179
19.2. Бюджетна безпека держави.....	185
19.3. Грошово-кредитна безпека держави.....	186
19.4. Валютна безпека держави.....	187
Питання для самоконтролю.....	188

РОЗДІЛ 20. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	190
20.1. Теоретичні основи фінансового менеджменту.....	190
20.2. Принципи і функції фінансового менеджменту суб'єкта господарювання.....	193
20.3. Стратегія і тактика фінансового менеджменту.....	197
Питання для самоконтролю.....	199
РОЗДІЛ 21. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ	201
21.1. Економічні основи та сутність фінансового контролю.....	201
21.2. Класифікаційні ознаки та сфери застосування фінансового контролю.....	204
21.3. Форми фінансового контролю.....	207
21.4. Методи фінансового контролю.....	208
Питання для самоконтролю.....	211
РОЗДІЛ 22. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ	212
22.1. Об'єктивна необхідність та економічна сутність міжнародних фінансів.....	212
22.2. Міжнародні фінансові організації і міжнародні фінансові інституції.....	215
22.3. Міжнародний фінансовий ринок.....	218
Питання для самоконтролю.....	222
РОЗДІЛ 23. ФІНАНСИ КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ	223
23.1. Державні видатки як регулятори фінансово-економічних процесів у розвинутих країнах.....	223
23.2. Державні доходи та принципи формування податкових систем в розвинутих країнах.....	225
23.3. Відносини між бюджетами в зарубіжних країнах.....	227
Питання для самоконтролю.....	232
РОЗДІЛ 24. ФІНАНСИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	233
24.1. Особливості функціонування фінансової системи Європейського Союзу.....	233
24.2. Бюджет Європейського Союзу.....	236
24.3. Бюджетна стратегія і бюджетний процес в Європейському Союзі.....	240
Питання для самоконтролю.....	243
Література.....	244

ПЕРЕДМОВА

Голова учня — не ємність,
яку потрібно наповнити,
а факел, який потрібно запалити
Плутарх

Розвиток економіки в країні значною мірою залежить від того, наскільки розвинута та ефективно функціонує фінансова система, від ступеня економічної обґрунтованості прийнятих рішень, в тому числі в галузі фінансів, від рівня професійної підготовки фахівців, що здатні вирішувати актуальні проблеми у фінансовій сфері.

В умовах глобалізації для країн відкриваються нові можливості для економічного піднесення їх економік шляхом збільшення експортно-імпортних операцій, зростання потоків грошових ресурсів у вигляді інвестицій, кредитування тощо. Одночасно глобалізаційні процеси є небезпечними, оскільки збільшують залежність національних економік від світової економічної кон'юнктури. Це підвищує роль фінансів як ефективного регулятора всіх аспектів економічного життя суспільства.

Видання розкриває теоретичні, правові, методичні та практичні аспекти організації фінансових відносин з огляду на національні особливості економіки та фінансової системи України.

Завдяки викладеному матеріалу студенти зможуть оволодіти теоретичними та організаційними основами фінансових відносин; поглиблено вивчити фінансове законодавство; розуміти принципи організації фінансів на макро- та мікро- рівнях; визначати роль фінансів під час поглиблення глобалізаційних та децентралізаційних змін; розуміти закономірності у сфері фінансових відносин держави, суб'єктів господарювання, населення, що надасть можливість самостійно здійснювати дослідження фінансових систем, розв'язувати складні спеціалізовані та управлінські завдання, наукові і прикладні проблеми при впровадженні інновацій в професійну діяльність у динамічному середовищі; знати фінансові методи, інструменти та важелі, що забезпечують формування та використання фінансових ресурсів на макро- та мікро- рівнях.

Метою навчального посібника «Фінанси» є надання ґрунтовних знань з загальнотеоретичних основ фінансів; з організації функціонування сфер та ланок фінансової системи. Вивчення загальнотеоретичних питань функціонування фінансів необхідне для успішного вирішення конкретних проблем розвитку фінансової системи країни в сучасних умовах, а також для успішного засвоєння студентами інших фінансових дисциплін, які виступають логічним продовженням цього курсу.

Структура навчального посібника передбачає системний виклад основного матеріалу, головні аспекти фінансової теорії, процеси розвитку вітчизняної фінансової системи.

Кожний розділ завершується питаннями для самоперевірки. Вони надають студентам можливість перевірити правильність розуміння і ступінь засвоєння вивченого матеріалу.

Зміст навчального посібника спрямовано на реалізацію таких нормативних вимог щодо підготовки здобувачів вищої освіти за результатами їх навчання:

- демонструвати навички самостійного прийняття рішень, бути лідером, нести відповідальність за стратегічний розвиток команди;
- проявляти вміння працювати в команді, мотивувати та управляти роботою інших для досягнення спільної мети;
- демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, оцінювати результати автономної роботи і нести відповідальність за особистий професійний розвиток;
- здійснювати діагностику і моделювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання;
- обґрунтувати управлінські рішення у сфері фінансів та оцінювати їх ефективність.

Подання матеріалу в стислій концептуальній формі допоможе студентам більш легко засвоїти найважливіші теми курсу «Фінанси», швидко та легко орієнтуватися в навчальному матеріалі. Матеріал, викладений у посібнику, дозволить активізувати пізнавальну діяльність при вивченні дисципліни, вивільнити час для практичної підготовки.

Автори висловлюють щире подяку рецензентам за цінні зауваження стосовно структури та змісту навчального посібника, що сприяло підвищенню його якості.

РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ЯК ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ

Основні терміни та поняття: фінанси, фінансові відносини, фінансова наука, фонди грошових коштів, гроші, ціна, кредит, заробітна плата.

1.1. Зміст, об'єкт та предмет фінансової науки

Для розуміння фінансів як науки є сенс розкрити змістовність поняття «наука». У енциклопедії з філософії дається таке визначення: «Наука – це система знань, які досягаються за допомогою відповідних методів пізнання, що виражаються в точних поняттях. Істинність цих знань перевіряється і доводиться суспільною практикою».

Зміст фінансової науки Фінансова наука - це суспільно-економічна наука, що вивчає сукупність фінансових явищ, пов'язаних з розподілом і перерозподілом фондів грошових коштів.

Оскільки фінансова наука вивчає закономірності розвитку суспільства, то будь-яке фінансове явище також розглядається у розвитку, причому цей розвиток зумовлений матеріальними потребами суспільства та економічними законами. Під економічним законом розуміють суттєві об'єктивні взаємозалежності та причинно-наслідкові зв'язки в економічних процесах. Як приклад, можна навести такі економічні закони, як закон вартості, закон попиту, закони грошового обігу та ін.

Метою фінансової науки є пізнання дії об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства у сфері фінансів, надання результатів наукових досліджень для практичної реалізації.

Фінансова наука – спеціалізована галузь наукових знань, що вивчає гіпотези, теорії, закони, постулати, категорії, поняття тощо.

Об'єктивність економічних законів та явлень є основою для формування наукових абстракцій. Наукове трактування фінансів

можна обґрунтувати за допомогою використання методу наукової абстракції. Такий підхід дозволяє зосередити увагу на узагальнених властивостях, які притаманні фінансовим явищам та формують предмет фінансової науки.

Фінанси, як об'єктивна форма прояву економічних відносин, є абстракцією. Ця абстракція набуває реальної форми через економічну діяльність суб'єктів. Тому фінансову науку можна визначати як діяльність, що пов'язана з виробництвом знань про фінанси.

Фінансова наука – це наукова діяльність, яка виявляється у дослідженнях теоретичних засад і практичних основ функціонування фінансів в певних умовах, розробці концепцій, гіпотез, теорій та методологій.

Наступний аспект, що характеризує фінансову науку – організаційний. Тут мова йде про суб'єктів, за допомогою яких продукуються знання про фінанси, а саме: науково-дослідні інститути, наукові академії, науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів та ін.

Фінансова наука – це сукупність форм організації для продукування наукових знань про фінанси.

Варто зазначити, що визначені аспекти, які характеризують фінансову науку взаємопов'язані між собою.

Фінансова наука є досить ємною і реалізується через такі наукові напрями, як:

1) Історія фінансів. Історичний розвиток фінансів являє собою необоротну, закономірну зміну, в ході якої досягається нова якість фінансів.

2) Теорія фінансів. Об'єктивний характер фінансів передбачає вивчення економічних законів, що впливають на функціонування фінансів.

3) Управління фінансами. Фінансова діяльність передбачає застосування певних методів та інструментів для управління фінансовими потоками. Ці завдання виконуються в рамках наук управлінського циклу, наприклад, менеджмент державних та муніципальних фінансів; фінансовий менеджмент; управління прибутком підприємств тощо.

4) Прикладні фінанси. Фінансова наука охоплює досить широкий спектр знань. Це пов'язано із існуванням різних сфер фінансової діяльності та специфікою завдань, що вирішуються

економічними суб'єктами для досягнення визначених цілей. Наприклад, у сфері публічних фінансів – це бюджетна і податкова системи; казначейська система; у сфері ринкових фінансів – фінансовий і страховий ринки, ринок цінних паперів тощо.

Особливість фінансової науки виявляється в її теоретико-прикладному характері. Вона призначена формулювати теоретичні концепції, пояснювати фінансові явища та сприяти вдосконаленню фінансового законодавства та фінансової практики.

Об'єкт фінансової науки Процеси та явища, які виникають або здійснюються при певних обставинах або у певних умовах та пов'язані з вивченням конкретних фінансових задач визначають об'єкт фінансової науки. Все на що спрямовується наукова діяльність та є об'єктивною реальністю можна визначати як об'єкт фінансового дослідження.

Для визначення предмету фінансової науки з об'єкту пізнання виділяють певну частину. Отже, якщо об'єкт науки відображає реальний процес або явище, то предмет – це абстракція, яка відображає специфічні сторони об'єкту, його особливості, які мають суто об'єктивну основу та не виявляються в реаліях.

Предмет фінансової науки Предметом фінансової науки є економічні відносини, що опосередковуються рухом фінансових ресурсів в процесі розподілу (перерозподілу) ВВП та виникають в певній галузі фінансів між відповідними суб'єктами.

Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне та часткове. Проте саме предмет дослідження визначає його тематику та напрям.

1.2. Сутність фінансів

Розвиток фінансів відбувається одночасно з розвитком суспільства, у ході еволюції якого змінюються відносини між економічними суб'єктами, переходячи від простих до більш складних. Вихідним у цій діалектичній взаємодії є товарне виробництво. Однак, у простих формах його існування, що виражаються через ведення натурального господарства, відносини, які утворюються в процесі обміну, не носять

фінансового характеру, оскільки не опосередковуються рухом грошових коштів. З появою грошей виробництво і рух сукупного суспільного продукту опосередковуються грошовими відносинами, які й стають підґрунтям для виникнення фінансів.

Відстежуючи еволюцію розвитку економічних відносин, можна дійти висновку, що об'єктивна необхідність фінансів обумовлюється:

- існуванням суспільного поділу праці;
- наявністю товарно-грошових відносин;
- створенням різних форм власності;
- виникненням та укріплення держави, яка забезпечує систему правових норм;
- дією економічних законів.

Фінанси як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та

юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, а в окремих випадках й національного багатства держави, з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства.

Грошові потоки, які опосередковують рух вартості між суб'єктами обумовлюють обмінні, розподільчі та перерозподільчі процеси. При цьому, необхідно звернути увагу на те, що при обмінних операціях назустріч грошовому потоку рухається товарний, а відтак не відбувається процес відтворення, за допомогою якого продукується ВВП. Відмінність фінансів від відносин, які складаються при обміні, проявляється у тому, що на стадії розподілу і перерозподілу не утворюється еквівалентна вартість.

Таким чином, складаються фінансові відносини, які виявляються поза сферою дії закону вартості, оскільки останній у найбільш загальній формі є законом еквівалентного обміну.

Залежно від сфери прояву фінансових відносин формуються і централізовані та децентралізовані фонди грошових коштів.

Централізовані фінанси Під централізованими фінансами розуміють економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом і

використанням грошових фондів, які знаходяться у розпорядженні держави як суб'єкта влади. Прикладом централізованих фінансів є бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит.

Децентралізовані фінанси

Децентралізовані фінанси відображають такі економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів виробничої та невиробничої сфери. До децентралізованих фінансів належать фінанси підприємств усіх форм власності, фінанси організацій та установ, фінанси домогосподарств.

Ознаки фінансів

Відособленість фінансових відносин має свою особливість при з'ясуванні економічної ролі держави в якості монопольного власника й фінансово-економічного регулятора всіх секторів економіки. Саме держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення потреб суспільства, відповідно до яких формуються її функції, які забезпечуються за рахунок частини доходів економічних суб'єктів, що відчужуються державою.

Держава є регулюючою оболонкою фінансових відносин, що передбачає існування відповідної законодавчої бази.

На думку відомого радянського економіста Е. А. Вознесенського, держава «одягає» фінансові відносини у правову форму, надає їм відповідну державно-владну форму при збереженні їх об'єктивно економічного характеру».

У ході перерозподілу формуються та використовуються грошові фонди, які за суттю є матеріальною-речовою формою фінансів.

Фінансові фонди являють собою, по-перше, відособлену частину грошових коштів, яка виділилася із загальної. По-друге, у результаті відокремлення грошовий фонд починає функціонувати самостійно, причому ця самостійність відносна, оскільки відбувається постійне поповнення та використання коштів. По-третє, фінансовий фонд має цільовий характер утворення і використання. По-четверте, у ході формування і використання регулюється нормами права.

Фондова форма формування та використання фінансових ресурсів є унікальною й існує тільки у сфері фінансів.

Основною економічною ознакою фінансів є грошова форма їх проявлення. Гроші – це матеріальна основа фінансів. Іншими словами, фінансові відносини завжди супроводжуються рухом грошей.

Інша суттєва ознака фінансів полягає у їх розподільчому характері. При розподілі відбувається рух тільки грошової форми. Причому у односторонньому напрямку, а відтак наступною ознакою фінансів є їх безеквівалентність. До визначальних ознак фінансів також відноситься фондний характер їх формування і використання. Ніяка інша економічна категорія немає подібного вираження. Неможливість існування фінансів поза державою висуває наступну унікальну ознаку – фінанси породжуються та регулюються державою.

Визначені ознаки фінансів дозволяють виділити названу економічну категорію у самостійну. При цьому слід зауважити, якщо згадувані вище перші дві ознаки (грошовий і розподільчий характер фінансових відносин) відбивають межі функціонування фінансів, то їх безеквівалентний напрямок руху, фондний характер існування, державне регулювання поглиблює специфічність фінансових відносин як особливої фінансової категорії.

1.3. Функції фінансів

Сутність фінансів, їхня економічна природа та суспільне призначення виявляється через відповідні функції.

Найпоширенішою науковою позицією стосовно функцій фінансів є біфункціональна, тобто така, що визнає існування двох функцій – розподільчої та контрольної.

Розподільча функція фінансів Розподільча функція фінансів реалізується через первинний розподіл і вторинний перерозподіл ВВП. На першій стадії здійснюється розподіл первинних доходів суб'єктів фінансових відносин. При цьому, первинні доходи можна розглядати як доходи, що одержані у вигляді заробітної плати робітників, зайнятих у прибутковій сфері (фізичні особи) і як прибуток, одержаний юридичними особами у сфері матеріального виробництва (прибуток підприємств усіх форм власності). У процесі первинного розподілу суспільні фонди грошових коштів не утворюються. Можливість їх формування та використання

виникає на стадії вторинного перерозподілу. Перерозподіл, так званих, похідних доходів здійснюється у неприбутковій сфері.

Розподільча функція фінансів охоплює міжтериторіальний, міжгалузевий, внутрішньогалузевий, внутрішньогосподарчий перерозподіл, а також перерозподіл між верствами населення, який здійснюється через бюджетну систему. Завдяки такому перерозподілу досягається пропорційність соціально-економічного розвитку держави.

Як видно, через розподільчу функцію здійснюється не тільки зв'язок з виробництвом, але й простежується активний вплив фінансів на усі стадії відтворення.

Контрольна функція фінансів Існування контрольної функції пов'язано з імперативним характером фінансів, який виявляється через законодавчо встановлені норми щодо прав і обов'язків суб'єктів фінансових відносин.

Контрольна функція фінансів тісно пов'язана з розподільчою і є похідною від неї. Її необхідність випливає з об'єктивного характеру розподільчого процесу, який вимагає здійснення контролю за послідовним і пропорційним розподілом вартості ВВП, дотриманням закономірності процесу розподілу, за виявленням порушень у цьому процесі.

На практиці кількісно процес формування та використання грошових фондів відображається через систему фінансових показників, які у комплексі, виражаючи результати діяльності суб'єктів фінансових відносин, дають можливість здійснювати контроль за рухом фінансових ресурсів.

Слід звернути увагу, що контрольна функція не виявляється ізольовано. Вона є похідною від розподільчої функції і тісно пов'язана з нею.

1.4. Взаємозв'язок та взаємодія фінансів з іншими економічними категоріями розподільчого характеру

Фінанси, опосередковуючи розподільчий процес, вступають у взаємодію з іншими вартісними категоріями розподілу – ціною, оплатою праці, кредитом.

Взаємозв'язок та відмінність ціни і фінансів Ціна виступає початковою категорією вартісного розподілу, опосередковуючи процес переходу продукту труда з

матеріально-речової форми у грошову $D - T - D'$. Отже, взаємозв'язок ціни і фінансів можна визначити тим, що і ціна, і фінанси приймають участь у розподілі (перерозподілі) ВВП. При цьому, якщо ціна визначає параметри впливу фінансів на всі процеси, пов'язані зі створенням та використанням ВВП, то фінанси впливають на абсолютну величину ціни.

Відмінність названих категорій полягає, по-перше, у тому, що ціна опосередковує рух вартості при зміні форми з грошової на товарну та навпаки, фінанси опосередковують рух вартості у процесі розподілу (перерозподілу) ВВП. По-друге, ціна вимірює витрати виробництва та впливає на його прибутковість, а фінанси виявляються у відособленості від загального еквівалента вартісного обороту. По-третє, ціна бере участь при первинному розподілі вартості ВВП, тобто при формуванні первинного доходу, а фінанси охоплюють як первинний розподіл, так і вторинний перерозподіл.

Взаємозв'язок та відмінність заробітної плати і фінансів У розподілі вартості ВВП, крім фінансів, приймає участь також заробітна плата. Сама по собі заробітна плата не може виступати матеріальним носієм фінансових відносин, оскільки за своєю економічною природою заробітна плата – це грошовий вираз вартості праці, тобто заробітна плата є доходом, який лежить в основі формування фінансових ресурсів. В економічному сенсі фінанси і заробітна плата мають спільні риси, які виявляються при розподілі новоствореної вартості ($v + m$). Крім того, обидві категорії відіграють важливу роль у суспільному відтворенні, а їх організація залежить від методу ведення господарства (самофінансування, бюджетне фінансування).

Відмінність названих категорій полягає у тому, що:

- заробітна плата відображає вартість праці у грошовій формі, а відтак здійснюється рух вартості при обміні робочої сили, яка виступає товаром, на гроші, а фінанси регулюють фінансові відносини при оцінці вартості праці, впливаючи на обсяг реальної заробітної плати за допомогою фінансових інструментів;

- заробітна плата утворює грошовий фонд оплати праці, який формує фінансові ресурси тільки у тій частині, що надходять до бюджету та позабюджетних фондів, а фінанси пов'язані з формуванням великої кількості фондів фінансових ресурсів;
- заробітна плата пов'язана тільки з компенсацією витрат, а фінанси мають ширші межі фінансового розподілу (первинний розподіл, вторинний перерозподіл);
- заробітна плата має зустрічний рух вартості, а фінанси – тільки однобічний.

Взаємозв'язок та відмінність кредиту і фінансів Взаємодія фінансів з кредитом виявляється настільки тісно, що кредит розглядають як відособлену ланку державних фінансів.

Як у фінансах, так й при кредиті формуються і використовуються фонди грошових коштів. Ці фонди називаються позичковими. Вони утворюються для цілей довгострокового і короткострокового кредитування, підприємств, організацій, установ і населення. Обидві категорії призначені створити умови для безперервного кругообігу коштів в економіці. І фінанси, і кредит є джерелами формування капітальних вкладень і оборотних засобів. Проте за допомогою фінансових методів задовольняються постійні потреби у грошових коштах, а кредитні методи призначені задовольняти тимчасові потреби.

Розширення кредитних методів утворює додаткові стимули для більш ефективного використання фінансових ресурсів і в цьому сенсі ставить їх використання під контроль фінансово-кредитних установ, підвищуючи тим самим відповідальність суб'єктів господарювання за результати виробничо-фінансової діяльності.

Взаємозв'язок фінансів і кредиту можна простежити в процесах формування фінансових і кредитних ресурсів, де дія обох категорій є взаємно спрямованою. Так, за допомогою фінансів утворюється капітал банків, амортизаційні відрахування, фонди грошових коштів підприємств тощо, а за допомогою кредиту формуються кредитні ресурси, які утворюють додатковий капітал, що залучається до кругообігу на принципах

строковості, платності та зворотності. Як видно, простежується певна взаємозамінність обох категорій, оскільки переслідується єдина ціль реалізації цих відносин – забезпечення потреб розширеного відтворення.

Відмінність фінансів і кредиту визначається, перш за все, методами використання акумульованих грошових коштів. Якщо фінанси рухаються в одному напрямку чим визначається як їх безеквівалентність, так їх безстроковість, то кредити базуються на принципах зворотності, платності та строковості.

Питання для самоконтролю

1. Які складові визначають зміст фінансової науки? Обґрунтуйте та поясніть їх взаємозв'язок.
2. Поясніть, що визначає об'єкт фінансової науки.
3. У чому полягає суть предмета фінансової науки? Поясніть, як пов'язані об'єкт фінансової науки з предметом фінансової науки.
4. Чим обумовлюється об'єктивна необхідність існування фінансів?
5. Визначте та поясніть ознаки фінансів.
6. Розкрийте зміст розподільчої функції фінансів.
7. У чому полягають особливості контрольної функції?
8. Поясніть взаємозв'язок та відмінності ціни і фінансів як розподільчих категорій?
9. У чому полягають спільні та відмінні риси між такими розподільчими категоріями як заробітна плата і фінанси?
10. Визначте спільні і відмінні риси, які притаманні таким розподільчим категоріям, як фінанси та кредит.

РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ

Основні терміни та поняття: фінанси, соціально-економічні формації, державні фінанси, система оподаткування, транснаціональні корпорації, іноземний капітал, торговельний капітал, фінансова глобалізація, фінансові ринки.

2.1. Зародження фінансових відносин у Стародавньому світі

Зародження фінансових відносин почалося у стародавніх цивілізаціях Сходу, таких, як Єгипет, Месопотамія, Індія і охопило період із IV тис. до н.е. – V ст. н.е. В цих країнах основну продуктивну силу представляла вільна сільська община. Тому в основу розвитку економіки було покладено общинно-приватне господарство, яке базувалося на общинній власності на землю і приватній власності на засоби виробництва.

Стародавній Китай характеризувався сильним державним сектором з розвиненим чиновницьким апаратом. Тут рано формується система умовного утримання землі – «спадкоємні дарування» за службу. Проте до особливостей стародавньокитайської економіки варто віднести швидке формування приватної власності на землю, у тому числі «сильних будинків» – господарств аристократії.

Стародавній Єгипет теж мав централізовану економіку. Чиновники враховували врожай і кількість худоби, розподіляли інструмент і провіант із державних сховищ для общинників, що працювали у складі так званих «робочих загонів» на іригаційних або будівельних об'єктах.

Ці господарські процеси сприяли розвитку обліку, контролю, укріплення контрактної системи між суб'єктами господарювання. Збереглися численні документи звітності Стародавнього Єгипту. Серед них особливу зацікавленість представляють облікові документи, договори на продаж та оренду земельних ділянок, звітність щодо доходів і видатків торговців, звітність про торговельні операції.

Зародкові форми державних фінансів почали виникати при сплаті податків, зборів, повинностей на користь правителів. Досить розгалужена система оподаткування існувала в Стародавній Греції у період існування полісної системи (V-IV ст. до н.е.).

В період свого розквіту Римська імперія мала досить розвинені фінанси. Рим стає центром торговельних угод, світовою біржею. Виникає первинна фінансова інфраструктура й відповідні суб'єкти, які їй притаманні – банкіри, посередники, маклери.

Державна казна Римської імперії поповнювалася за рахунок:

- одноразових обкладань (наприклад, для набору війська) – до 3% вартості майна, зафіксованого при цензовому переписі;
- податку на майно громадян, ставка обкладання якого переглядалася кожні п'ять років;
- оренди міської власності: доріг, ринків, складів, пристаней та ін.;
- доходів від експлуатації рудників, каменоломень, солончаків, у т.ч. на захоплених землях (10% від доходу);
- податку на звільнення рабів (5 % від вартості раба);
- подушного податку та інших податки з іноземців і провінцій;
- податку з повій і власників кубел;
- військових трофеї, продаж у рабство полонених, контрибуції (функціонувала відкупна система щодо контрибуцій).

Видатки, що здійснювалися з державної казни спрямовувалися на оплату праці дрібним чиновникам – нижчим магістрам. Слід зазначити, що державний апарат (вищі магістри) свої функції виконував безкоштовно та здійснював витрати на суспільні потреби. Це вважалося почесним діянням. За рахунок коштів казни утримувалися та купувались раби для забезпечення державних потреб. Досить значна частина коштів спрямовувалася для забезпечення армії, зміцнення її могутності, а саме: будівництво воєнних укріплень, зміцнення та укріплення воєнних кораблів. За рахунок державної казни здійснювався ремонт, відновлення храмів, державних споруджень та установ: цирків, водопроводів, доріг, тощо.

Фінанси у Стародавньому світі набували свого розвитку по мірі зміцнення державного ладу та розвитку товарного виробництва.

2.2. Розвиток фінансових відносин за часи докапіталістичних формацій

Епоха затвердження феодалізму відзначилася посилення процесів утворення міст, тільки в Центральній Європі з'являється більше 1500. Відроджуються й старі міста: Лютеція (Париж, 60 тис. жителів), Тулуза, Ліон, Бордоіль, Генуя (по 50-70 тис. жителів у кожному), Венеція (65-100 тис.), Неаполь (близько 80 тис.), Флоренція (100 тис.), Мілан (80 тис.), Севілья (близько 40 тис.), Кельн (25-40 тис.). В середньому частка міського населення досягла 20-25%. Така концентрація робочої сили спричинила стрімкий розвиток ремісництва й сприяла підсиленню спеціалізації праці.

Розвиток ремісництва впливав на економіку, укріплюючи державне господарство та спричиняючи формуванню системи оподаткування, яка включала такі податки:

1. Подушний (поголовний податок). У державі франків кожний, хто не володів землею або будинком, обкладався подушним податком (за неповнолітніх вносив податі глава родини). Феодали платили податок за кріпаків. Звільнялися від цього виду обкладання, як правило, вдови та сироти.

В Англії поголовний податок почав регулярно стягуватися з 1379 р. У 1641 р. герцоги платили – 100 фунтів стерлінгів, барони – 40 фунтів стерлінгів, нетитуловані особи сплачували – від 5 шилінгів до 5 фунтів стерлінгів.

У Данії ще в середині XVIII ст. кожний житель повинен був сплачувати щорічний подушний податок у 1 талер. Від нього звільнялися лише солдати та діти до 12 років.

2. Поземельний податок виступав у двох формах – у вигляді десятини та у вигляді податку на дохід із землі (поземельна рента). Звичайно визначався чистий дохід з урахуванням витрат. Податок на дохід міг встановлюватися фіксованим на декілька років вперед за усередненими показниками або диференційованим за роками відповідно до реально отриманого доходу. Нерідко одночасно встановлювалися обидві форми

податку: перша – десятина, яка спрямовувалася на користь церкви, друга – поземельна рента, яка надходила у казни, формуючи доходи держави.

3. Комунальні та місцеві податки носили цільовий характер, забезпечуючи фінансування певної потреби громади. Так, в Англії місцеве оподаткування стало розвиватися тільки з XVI ст., так званий, податок для бідних. Поступово з'явилися такі податки, як дорожній податок, податок на утримання церкви, на устрій гребель, на очищення рік, на утримання стражі та освітлення тощо. Традиційно місцеве фінансове господарство Англії набуло високого ступеня незалежності від центральних органів управління.

4. У середньорічній Європі існували як зовнішні, так і внутрішні мита, наприклад, мостовий збір при переїзді через міст, причальне мито, різні торговельні мита.

В Англії королі мали виключне право встановлювати мита. Однак в 1297 році король Едуард, щоб уникнути нових народних виступів підписав «Статут про ненакладання податей», відповідно до якого жоден податок не встановлювався без згоди парламенту.

У Німеччині Карл V прагнув зосередити у своїх руках всі мита та встановити одну митну лінію, що збігалася б з границею імперії. У той час вся Німеччина була порізана внутрішніми митними лініями, від чого торгівля стала вкрай стиснута.

На відміну від данини і податей, мито в Київській Русі стягувалося переважно грошима. На той час існувало два види мита: за місцем збору і часом – «заставне», яке стягувалося до початку торгівлі та за проїзд, і «торгове» – справлялося безпосередньо з місця торгівлі. Об'єктом обкладання були люди, товари та вантаж. До заставного мита відносилися такі види податків, як побережні або плата за перевіз на поромах і човнах, а також за стоянку судна або човна коло берегу, мостовщина, стягувалася за проїзд через міст, костки – обкладалися особи, що користувалися охоронними шляхами. До торговельного мита належали явки, що стягувалися окремо з людей і з товарів. Бралось також мито за зберігання товарів.

5. Розвиток акцизного оподаткування розпочався у XIII ст. у Франції, коли був введений акциз на сіль. Наступними країнами стали Голландія, Англії та інші країни Європи. В основному

обкладалися алкогольні напої та тютюнові вироби. У XVII і XVIII сторіччях акцизи починають відігравати провідну роль у фінансовому господарстві німецьких держав.

Збільшення масштабів торговельних операцій за добу Відродження приводить до появи перших закритих товариств із обмеженою відповідальністю – командитних, а потім й акціонерних (відкритих), які починають поступово тиснути сімейні фірми. В 1555 році у Лондоні засноване перше в історії акціонерне товариство відкритого типу для торгівлі в Балтиці – «Moscow Company». В 1566 році утворено Лондонську товарну біржу – «Royal Exchange». Для середземноморської торгівлі організуються такі акціонерні компанії, як Східна (1579 р.), Левантійська (1581 р.) і Марокканська (1585 р.), а для колоніальної торгівлі – Африканська (1588 р.) і знаменита Ост-Індійська компанії (1599 р.).

До наступного штабелю розвитку фінансових відносин слід віднести період Запорізької Січі (XVI ст.). За політичною організацією це утворення було козацькою республікою, відмінною рисою якої стала відсутність кріпацтва.

Характеристика доходів січового скарбу дає підстави для твердження, що доходи формувалися за рахунок промислової експлуатації загальновійськових земель і сільськогосподарських угідь. З розвитком грошових відносин домени поступово перейшли у регалії. Регалії використовувалися як особлива форма отримання кошом доходів і майже не відрізнялися від domenів, але були вже перехідним елементом до податків.

Видатки, що здійснювала козацька адміністрація поширювалися на воєнні потреби, поточне утримання господарства Коша та фінансування адміністрації. За рахунок доходів фінансувалися витрати на утримання шкіл, церков, на допомогу нужденним козакам. До особливої статті видатків відносилися видатки на «депутацію до столиці Московщини». В основі витрат лежали хабарі, які надавалися при дворі.

Однак республіка, що не мала власної грошової одиниці, а відтак й відповідної фінансової системи не могла являти собою стійке державне утворення. В обігу знаходилися гроші тих держав, з якими велася торгівля на території козацької республіки. Найбільш поширеною обмінною грошовою одиницею вважалися московські рублі.

Фінансові відносини, що склалися із столицею Московії і козацькою державою поступово стали приймати форму внутрішніх повинностей. Спочатку це були незначні збори на утримання царської армії. Стягувалася «порція» або натуральний збір продуктами харчування та «рація» – подать фуражем. У 1716-1783 роках ці збори мали постійний характер і називались «консистенські дачки». З 1764 р. вони збиралися в грошовій формі – 1 крб. з кожного двору. В 1737-1738 роках Січ утримувала власним коштом від 50 до 75 російських полків, що було у 10 разів більше, ніж її річний бюджет.

На кінець XVIII ст. внаслідок політики російського царизму автономію Запорізької Січі остаточно ліквідовано. Скасування державності привело до того, що незалежне державне утворення стало звичайною провінцією Російської імперії, а відтак її фінансові відносини реалізувалися у межах російської фінансової системи.

2.3. Фінанси за часи розвитку капіталізму (з початку XIX століття до сучасного періоду)

В умовах капіталізму в процесі перерозподілу національного доходу через фінансову систему держава концентрує в своїх руках все більшу частину фондів грошових коштів. Швидко зростають державні видатки, що зумовлено, перш за все, розвитком економіки, формуванням державного апарату та підвищенням військової могутності держав, оскільки створення постійних армій, їх утримання і спорядження, удосконалення військової техніки потребували величезних коштів.

Зрушення в організації фінансової системи Російській імперії на початку XIX ст., до якої на ті часи входила Україна, визначилися реформістськими починаннями Олександра Першого. Результатом чого стало підписання 8 вересня 1802 р. Маніфесту «Об учреждении министерств». Цим документом колегії були перетворені у вісім міністерств, які відали закордонними і внутрішніми справами, військовими сухопутними і морськими силами, переймалися фінансами і питаннями юстиції, комерції і народної освіти. Крім восьми нових міністерств, Маніфест визначив положення двох інших

установ державного управління, що існували раніше, – це «відомства» Державного казначея та Експедиції про державні доходи.

Консерватизм та адміністративні перепони не дозволили досягти очевидних перетворень у бюджетній сфері Російської імперії. Тому у 1859 р. затверджується представлений Вищою контрольною комісією проект модернізації бюджетної справи, касового устрою та державного фінансового контролю, а у 1862 р. (22 травня) приймаються «Положення про Державний бюджет» та «Правила укладання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету, фінансових кошторисів міністерства та головних управлінь». Це був досить вагомий крок як для теорії бюджету, так й для практики. У «Правилах» знайшла своє відображення офіційна фінансова термінологія та були сформульовані особливості конкретного історичного етапу розвитку фінансової системи Росії. Взагалі проведені заходи надали можливість здійснювати перетворенні у системі оподаткування та грошовій системі Росії. Визначною подією у цих перетвореннях стала відміна винних відкупів в 1863 р. та впровадження відповідного податку – «винного акцизу».

Проведені зміни наближували систему оподаткування Росії до європейських стандартів того часу.

Державний бюджет Російської імперії першої половини XIX ст. знаходилися у стані розбалансування, його дефіцит зростав із року в рік. Нестаток податкових надходжень не дозволяв впродовж значного періоду часу задовольнити потреби держави.

У 1885 р. запроваджується рентний податок, який стягується у розмірі 5 % від доходів з грошового капіталу і цінних паперів. У 1891 р. приймається новий митний тариф. Це спричинило підвищення обсягу митних зборів з 8 до 15%. У 1894 р. впроваджується податок на помешкання, а у 1898 р. формується нова система стягування промислового податку за чотирма класами територій та розрядами підприємств.

Якщо на той час в Російській імперії спостерігається укріплення державного фінансового господарства, то кредитні відносини розвивалися досить повільно. Фатальною помилкою фінансового апарату на той час стало небажання розвивати кредитування промисловості і будівництва залізниць.

Розвиток індустріальної економіки спричинив утворення фінансових угруповань, які стали основою формування фінансового капіталу. Фінансові групи починають формуватися в кінці XIX ст. – на початку XX ст. в епоху монополістичного капіталізму. Об'єднуючись в питаннях фінансування та пропагуючи монополізацію приватного капіталу, фінансові групи виступають у формі зрощування торгових, промислових, транспортних корпорацій і кредитно-фінансових закладів.

В Радянському Союзі до 1960 року з причин зростання рентабельності виробництва частка надходжень від соціалістичного господарства в доходах бюджету становила 91%. Введення у другій половині 1960-х років нових принципів планування і економічного стимулювання виробництва стало причиною вдосконалення структури фінансових ресурсів держави, відносин між бюджетом і підприємствами. Замість відрахувань від прибутку були введені плата за основні виробничі фонди і нормовані оборотні кошти. Права підприємств у використанні фінансових ресурсів збільшилися. Так, якщо в середині 1960-х років в розпорядженні державних організацій і підприємств залишалося 30 % прибутку, то в 1970 р. – близько 40 %. В кінці 1960-х років у зв'язку із зростанням економічних можливостей була визначена стратегія економічного розвитку країни. Розширилися господарсько-організаційні функції місцевих Рад та їх права щодо розпорядження бюджетними ресурсами. Фінансування додаткових витрат забезпечувалося за рахунок частини загальнодержавних ресурсів. При цьому, місцеві органи влади не були зацікавлені у нарощуванні доходів бюджету, що призвело до поступового розвитку утриманських настроїв в низових ланках управління бюджетом.

Загальний розлад фінансового господарства країни в 1970-і роки вплинув на розвиток державного бюджету. Зниження темпів росту промисловості і сільського господарства, а також зростання незавершеного будівництва призвело до зростання частки бюджету в національному доході. Якщо у 1970 р. вона складала 54 %, то у 1986 році її питома вага досягла 71 %. До середини 80-х років на підприємствах стали впроваджувати повний госпрозрахунок і самофінансування, що передбачало обмеження або повну відмову від бюджетних асигнувань. Проте висока ступінь бюджетного перерозподілу ресурсів послаблювала

госпрозрахункові стимули та підривала стабільність і збалансованість бюджету. Політика бюджетного регулювання між центром і радянськими республіками на протязі десятиліть будувалася на прерогативах центру. Проте після 1970-х років тенденції дещо змінилися. Так частка акумульованих грошових ресурсів України у державному бюджеті СРСР в середньому за 1966-1970 роки складала 71,3 %; у 1971-1975 роках – 65,%; у 1976-1980 роках – 65,9 %.

Суттєві зміни в бюджетній системі СРСР відбулися в 1985 - 1991 роках. Особливістю формування бюджетів на 1991 р. виявилася корінна перебудова бюджетної системи держави, основою якої стали нові фінансові відносини між центром та суверенними республіками, між суверенними і автономними республіками та місцевими Радами. Нову бюджетну систему країни утворювали союзний бюджет, самостійні республіканські і місцеві бюджети. Це стало наслідком становлення державного суверенітету республік, а згодом – і незалежних держав.

На рубежі ХХ ст. в розвинених капіталістичних країнах на зміну вільної конкуренції прийшли монополії і союзи монополістів. Відбулося зрощення капіталів підприємств-гігантів з банками, формуючи фінансовий капітал. Однак процеси концентрації і централізації капіталу монополій не залишаються на національних кордонах, а виходять на ступінь всесвітньої концентрації. Її формою стали транснаціональні корпорації (ТНК) і транснаціональні банки (ТНБ).

Сучасний етап еволюції фінансів пов'язують зі становленням мережевих структур і нових типів «глобальних компаній», переважаючих попередні ТНК не тільки за кількісними показниками, але й за якісними характеристиками, такими, як координація дій філій на основі нових інформаційних технологій, адаптивність організаційної структури корпорації, єдина організація бухгалтерського обліку та аудиту тощо.

Посилення міжнародного руху капіталу, зростання і розвиток крупних транснаціональних компаній і фінансових груп, а також впровадження інформаційних технологій в усі сфери господарювання під тиском загостреної конкуренції і прискорення науково-технічного прогресу спричинило взаємопроникнення та злиття економік. Це стало основною причиною для розвитку міжнародної фінансової глобалізації. Як

результат, майже половина загального обсягу банківських активів і зобов'язань у Великобританії. Більше чверті загального обсягу банківських активів і зобов'язань у Франції. В протизвагу цьому менше 25% балансу Німеччини, Японії і США складається з іноземних активів і зобов'язань.

Міжнародна фінансова інтеграція спричинила глибокі якісні зміни у фінансових технологіях, чому сприяло впровадження і розвиток новітніх технологій в області телекомунікацій. За оцінками МВФ, у процесі фінансової глобалізації були повністю інтегровані ринки країн розвинених економик і до 30-50 % обсягів національних фінансових ринків країн, що розвиваються, й країн з перехідною економікою. Унаслідок глобалізації національні фінансові ринки стають взаємозалежними. Слід зазначити, що в умовах глобальної інтеграції банківської системи у світовий фінансовий ринок розвинуті країни шукають можливість розміщувати свої капітали у найефективніший спосіб, а країни з трансформаційною економікою прагнуть забезпечити свої потреби у фінансових ресурсах, використовуючи тимчасово вільні кошти, які перерозподіляються на міжнародному фінансовому ринку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте період зародження фінансів у Стародавньому світі.
2. Які податки історично стягувалися в феодальній Європі?
3. Дайте характеристику розвитку фінансів за часи Запорізької Січі..
4. Чому козацька республіка не мала фінансової незалежності?
5. Які основні віхи можна визначити у розвитку фінансів Російської імперії у ХІХ столітті?
6. Що стало причиною формування фінансових груп та виникнення фінансового капіталу в епоху монополістичного капіталізму?
7. Охарактеризуйте етапи розвитку фінансів в Радянському Союзі.
8. У чому полягає особливість розвитку фінансових відносин у сучасний період?

РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

Основні терміни та поняття: фінанси, фінансова наука, фінансові школи, камералістик, фізіократи

3.1. Становлення фінансової науки

Наукова дискусія щодо трактування терміну «фінанси» є досить тривалою та суперечливою. Це пояснюється тим, що фінанси – поняття історичне. Воно не існувало завжди, а виникло у певний історичний період, хоча чітко визначеного строку впровадження цієї дефініції в мовний оборот так й не встановлено.

Виникнення терміну «фінанси» Низка вчених сходяться на думці, що термін «financia» з'явився у XIII-XV столітті в торгових містах Італії, де саме цим словом визначався будь-який грошовий потік. Прихильники іншої думки відстоюють гіпотезу про походження фінансів від латинської «finis» або «кінець», оскільки у середні віки це слово вживали, коли мова йшла про строки сплати за зобов'язаннями, а з плином часу й усі документи, які оформлювалися при взятті боргів, асоціювалися з вказаним терміном.

Розвиток термінології сутності фінансів Згодом, у XVI-XVII столітті, проникнувши у німецьку і французьку мови, під фінансами стали розуміти за змістовністю різні явища. Так, у Німеччині фінанси (finantz) ототожнювалися з хитрістю, заздрістю, зрадою, вимаганням, а у Франції – дефініція «les finances» застосовується у множинній формі, якщо мова йде про державне господарство. З розвитком торгівлі термін «фінанси» асоціювався із платежами, що здійснювалися на користь держави. Застосування цього терміну у сенсі платежу пов'язано з його латинським походженням.

Професор С. І. Іловайський (1861-1912) з приводу

етимології фінансів писав, що «фінанси такі ж старі, як й держава». Для підтвердження цієї тези автор звертає увагу на античні трактати Аристотеля, Ксенофонта, Цицерона. Зі своєї сторони, А. А. Нікітський, доводячи існування фінансів у Стародавніх цивілізаціях у праці «Основи фінансової науки» (1909), посилається на книгу Дессау «Фінанси древнього Риму». Таких прикладів чимало. Однак вони не дають однозначної відповіді на питання щодо періоду виникнення фінансів.

Досліджуючи розвиток фінансів науковці середньовіччя намагалися осягнути термінологічну сутність цієї дефініції. Однак їх увага не концентрувалася на всеосяжності фінансових відносин, а зосереджувалася на державних фінансах. З цього приводу відомий французький історик економіки Фернан Бродель (1902-1985) писав, що особливість державних фінансів в епоху середньовіччя полягала у тому, що вони не набули свого розвитку ані в Англії, ані у Франції. Тому проведені державні реформи мали за мету націоналізувати фінанси й утворити фінансове державне господарство.

3.2. Розвиток фінансової науки у XV-XIX сторіччях

Зосередження уваги дослідників на сутності державних фінансів, передусім, пояснювалось стрімким економічним розвитком держав. Досить велика когорта дослідників розглядали фінанси з точки зору формування державної казни. Тому проблеми оподаткування були у зоні уваги науковців середньовіччя. Найгостріші дискусії точилися з приводу переваг в обкладанні податками.

Томас Гоббс
Джон Локк

Англійський філософ Томас Гоббс (1588-1679), у своїх трудах акцентував увагу на перевагах непрямого податкового

обкладання. В той час як, англійський мислитель Джон Локк (1632-1704) додержувався протилежної думки. Під впливом його робіт у суспільній думці Англії відбувається поворот у бік прямого оподаткування.

Ж. Симонд де Сімонді

Швейцарський економіст Ж. Симонд де Сімонді (1773-1842) у своїй роботі «Нові начала політекономії» (1819)

сформулював теорію податку як теорію насолоди, визначивши податки як ціну, що сплачується громадянином за одержувані ним від суспільства насолоди. За допомогою податків громадянин купує ніщо інше, як насолоду від суспільного порядку, правосуддя, забезпечення особистості і власності, - писав Ж. Сімонді.

Адольф Тьєр
Дж. Мак-Куллох

Адольф Тьєр (1797-1877) та англійський економіст Джон Мак-Куллох (1789-1864) вважали, що під податками слід розуміти страховий платіж, який сплачується підданими державі на випадок настання будь-якого ризику. Однак на відміну від істинного страхування, податки сплачуються не для того, щоб при настанні страхового випадку отримати суму відшкодування, а для того, щоб профінансувати витрати уряду щодо забезпечення оборони і правопорядку. Не дивлячись на те, що за своєю суттю податкові теорії відрізнялись між собою, але завдяки цим розробкам сформувалася досить ґрунтовна система знань про сутність та природу податків, а таж їх значення для суспільства.

Заслуга перетворення розрізнених фінансових практик у фінансову науку належить німецьким вченим-камералістам, що представляють дослідники німецької школи камералістики. У перекладі з німецької *kaemeralien* – це «наука про державне управління». Існує твердження, що з появою школи камералістики починається раціональний період у розвитку науки про фінанси.

**Представники
школи
камералістики**

Суттєвий вклад щодо систематизації фінансової науки внесли І. Юсті (1720-1771), Й. Зонненфельс (1732–1817) – типові представники школи камералістики.

Результатом наукових пошуків І. Юсті стала робота «Система фінансового господарства», де розглянуто сутність фінансової науки з дочки зору доходів і видатків держави, управління камеральними справами, державних кредитних відносин. На відміну від більшості камералістів, І. Юсті приділив значну увагу не тільки державним доходам та проблемам поповнення скарбниці, але й досліджував державні витрати.

Французькі фізіократи

Наприкінці XVIII ст. під впливом праць французьких фізіократів починається наступний етап розвитку фінансової науки,

знайшло своє виявлення у різних дослідженнях фінансової науки, але найбільш суттєві з них торкнулися проблем справедливості оподаткування та питань щодо участі кожного громадянина у доходах держави. Основоположником цієї школи став Ф. Кене (1694-1774). Він розробив економічну таблицю, за допомогою якої з'явилася можливість досліджувати взаємозв'язок податків і економічного зростання.

Дослідження фізіократів та їх нищівна критика тодішньої фінансової системи заклали теоретичні основи розвитку класичної школи політичної економії. До представників цієї школи належали Адам Сміт (1723-1790). На відміну від інших економістів-теоретиків, йому вдалося найбільш точно і повно сформулювати і обґрунтувати принципи оподаткування. У п'ятій книзі А. Сміта, «Про витрати государя або держави», розглядаються різні правила збору податків і мит, принципи перерозподілу та використання доходів. Автор приділяє увагу питанням рівномірного розподілу податкового навантаження.

Класична теорія оподаткування, набула свого подальшого розвитку в роботах Д. Рікардо (1772-1823). Останній відстоював позицію щодо обкладання податками прибутку капіталіста, вказуючи на те, що податки впливають на капітал або дохід, які, у свою чергу, є джерелами сплати податків. Взаємозалежність і взаємовплив податків і капіталу викладено у знаменитій праці Д. Рікардо «Начала політичної економії і податкового обкладання» (1817).

3.3. Фінансова наука кінця XIX - початку XX ст.

Серед провідних учених кінця XIX - початку XX ст. не було єдності поглядів з приводу як завершеності формування фінансової науки, так і її місця в системі знань. Зокрема, Л. Косса у своїй роботі «Основи фінансової науки» (1896), зауважив, що фінансова наука – це теорія державного майна. Вона навчає кращим правилам, за якими слід складати це майно, керувати ним і використовувати його. Ще на початку XX ст. фінансова наука

перебувала в зародку, її межі не були точно окреслені, вона не уявляла собою цілого і була агрегатом різного роду проектів, дослідів, відомостей.

І. І. Янжул

І. І. Янжул (1846-1914) сформулював причини такого положення, які полягали у тому, що абстрактні висновки фінансового характеру були досить відірвані від практики.

Подальший розвиток фінансової науки відзначився якісними змінами у теорії державних фінансів, які торкалися головного елемента фінансового господарства держави – монаршої скарбниці, управління якою перестало залежати від свавілля монарха. Для підкреслення принципості змін і закріплення у новому понятті, знадобилося вводити новий термін «бюджет».

Вперше, бюджет, як форма формування і використання державних коштів, з'явився в Англії (остання чверть XVII ст.), потім у Франції (кінець XVIII ст.). Ці країни стали основоположниками становлення бюджетної системи. На інші країни ця практика поширилася вже у XIX столітті.

Етимологія слова «бюджет» описана Р. Штурмом у 1907 р. Він пов'язує це поняття з англійським (за іншими версіями – нормандським) походженням, що в перекладі означає – кишеня або мішок.

І. Х. Озеров

У своїй науковій праці «Фінансове право» (1905 р.) І. Х. Озеров зазначає, що в Англії «budget» асоціювався з доповіддю канцлера казначейства у Палаті общин, яка містила цифровий звіт про минулий фінансовий рік та припущення на майбутнє.

С. Ю. Вітте

Досліджуючи бюджетні відносини С. Ю. Вітте (1849-1915) писав, що вимога гласності бюджету впливає з поняття бюджетного фінансового закону, обов'язкового для виконання.

Друга половина XIX ст. характеризується політичними та економічними перетвореннями радикального характеру. Саме в цей період теорія фінансів формується як самостійна наука, яка

виокремлюється із теорії політичної економії. Розмежовуючи політекономію і фінанси С. В. Іловайський писав, що політекономія є наукою про приватне господарство, в той час як фінансова наука вивчає суспільне або публічне господарство (1904). На думку В. О. Лебедева, політична економія не поглинає фінансову науку, оскільки кожна з них має завдання – «політична економія вивчає загальні закони народного господарства, а фінансова наука, опираючись на неї, вивчає дію державного фінансового господарства, його засоби і способи задоволення державних потреб» (1882).

Виділення фінансової науки як самостійної стає передумовою для створення кафедр фінансів у провідних європейських навчальних закладах, проведення нових наукових пошуків в фінансовій сфері та випуску підручників і монографій з теорії фінансів.

Першим підручником, що вийшов у світ, по праву можна вважати підручник німецького дослідника К. Г. Рау «Основні начала фінансової науки» (1832). Підручник був основним посібником з опанування фінансової науки протягом майже півстоліття й не тільки в Німеччині. За структурою він складався з введення, присвяченого загальним засадам фінансової науки, та розділів, пов'язаних з вивченням державних видатків, державних доходів, державного кредиту, бюджетних відносин та організації фінансового управління. За цією схемою викладалися фінанси в інших країнах, зокрема, Англії, Італії, Росії.

Не меш видатною працею став підручник І. Х. Озерова, «Основи фінансової науки». В цій праці вперше дослідник трактує фінанси як сукупність відносин. Варто зазначити, що І. Х. Озеров був серед представників російської фінансової школи був самим переконаним прихильником визначальної ролі подохідного оподаткування, що знайшло своє відображення у таких працях, як «Подохідний податок в Англії» (1898) і «Головніші течії у розвитку прямого обкладання в Німеччині (1899).

Говорячи про досягнення української фінансової школи є сенс зупинитися на працях І.Я.Франка. У 1883 р. була опублікована книга «Сила податкова Галичини», де автор у ході дослідження податкової системи Австро-Угорської імперії визначив причини податкового тягара непрямих податків як

таких, що «завуальовують справедливий розподіл національного багатства». Понад двохсот праць з різних проблем економіки вийшло під ім'ям цього відомого українського письменника, значна частина яких торкається проблем фінансів. Це такі аналітичні роботи, як «Фінансовий аналіз Галичини» й «Крайовий бюджет», де автор проаналізував взаємозв'язок між податковим тягарем і витратами бюджету на соціальні потреби, вказуючи на те, що при підвищенні першого, спостерігається зниження другого. Увага Франка поширюється не тільки на проблеми, що виникають у сфері державних фінансів. Його наукові інтереси охоплюють й проблеми розвитку фінансово-кредитних відносин, чому присвячені роботи «Банк крайовий», «Авансово-заробітні товариства», «Розмова про гроші і скарби» тощо.

**Розвиток
фінансової науки
Наприкінці XIX-
початку XX
століття**

Наприкінці XIX- початку XX століття з'являються праці українських науковців, що воістину стали підґрунтям розвитку фінансової науки у радянські часи. З цього приводу є сенс згадати наукові

здобутки М.М. Алексієнка, який з 1890-1897 рр. був ректором Харківського університету, а в подальшому став одним із провідних спеціалістів у сфері державних фінансів. Він є автором низки книг з фінансів і кредиту. Серед його наукових досягнень можна відмітити такі роботи, як «Погляд на розвиток вчення про податок у економістів А. Сміта, Ж.-Б. Сіючі, Рікардо, Сисмонді та Д.-С. Мілля» (1870 р.), «Державний кредит. Нарис нарощування державного боргу в Англії й Франції» (1872 р.), «Прибутковий податок та умови його застосування» (1885 р.), «Загальна теорія перекладання податків».

У радянські часи до розвитку фінансової думки були причасні такі українські вчені, як М.І. Мітіліно – декан фінансово-господарського факультету Київського інституту народного господарства, який дослідив теоретичні основи фінансів у відомих працях «Елементи фінансової науки» (1926) та «Основи фінансової науки» (1929). Слід згадати здобутки М. Добриловського, який видав курс лекцій «Основи фінансової науки» (1934). Не менш вагомий вклад у розвиток фінансової науки вніс П.Л. Кованько, досліджуючи фінансові проблеми

міського землеволодіння (1919). Слід згадати засновника школи фінансової економетрії М.П. Ямпольського.

Аналіз, систематизація, узагальнення накопиченого світового досвіду науковою думкою кінця ХІХ - початку ХХ ст. надали можливість чітко визначити предмет і об'єкт фінансової науки, проаналізувати і згрупувати існуючі положення про податки, ввести обґрунтування принципів оподаткування з огляду на особливості розподілу податкового тягаря та впливу податків на народне господарство.

3.4. Сучасний період розвитку фінансової науки

У першій половині ХХ ст. західні вчені-фінансисти найбільшу увагу стали приділяти проблематиці фінансів підприємницького сектору, який до того часу став грати домінуючу роль в економіці. Тому наприкінці 50-х років ХХ ст. на зміну класичної теорії фінансів прийшла неокласична теорія, яка робить акцент на поясненні логіки функціонування фінансів фірми в контексті ринків капіталу. Незабаром на стику трьох наукових знань – неокласичної теорії фінансів, бухгалтерського обліку та загальної теорії менеджменту – сформувався науково-практичний напрямок, відомий як фінансовий менеджмент. Зміна акцентів наукової думки стала основою для розвитку теорії фінансів в іншому напрямку, який є більш прагматичним, оскільки пов'язаний з ринковими фінансовими відносинами.

Боді Зві
Роберт Мертон

У базовому підручнику з курсу фінансів, авторами якого стали професори університету Боді Зві та Роберт Мертон (останній, до речі, є Нобелівським лауреатом в галузі економіки у 1997 р.) зазначається: «Фінансова система – це сукупність ринків та інших інструментів, які використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами й ризиками. Ця система включає в себе ринки акцій, облігацій та інших фінансових інструментів, фінансових посередників (таких як банки і страхові компанії), фірми, що надають фінансові послуги (наприклад, фінансово-консультаційні компанії), та органи, які регулюють діяльність всіх цих установ». Погляд на фінансову систему як частину інфраструктури суспільства, економіка якого базується на ринкових відносинах, заклав підґрунтя сучасної

теорії фінансів як такої, що вивчає закономірності функціонування фінансових ринків. Тому фінансову науку стали розглядати з точки зору управління потоками грошових ресурсів протягом визначеного періоду. Аргументація такого підходу до теорії фінансів полягала у тому, що фінансові рішення характеризуються тим, що доходи і видатки розмежовані у часі й, як правило, не можуть бути точно передбаченими ні тими, хто приймає ці рішення, ні тими, хто їх виконує.

Не буде перебільшенням стверджувати, що сучасна точка зору на трактування фінансів стала підставою для появи низки наукових теорій, які розроблялися спеціалістами з економіки, але, в той же час, були пов'язані з фінансовою наукою.

**Список
утворювачів
сучасної теорії
фінансів
за
Подем
Самуельсоном**

На лекції, яка була присвячена сторіччю Башел'є, Пол Самуельсон озвучив список утворювачів сучасної теорії фінансів, які, на його думку, гідні, так званої, премії «Самуельсона-Нобеля». Хоча ця премія є вигаданою, але список її лауреатів дає повне уявлення про сучасний здобуток фінансової науки.

Відповідно до згадуваного списку перша премія має бути присуджена Гольбруку Уоркіну (Holbrook Working), який спеціалізується на статистиці цін, за розробку у 1950 р. теорії хеджування і теорії раціональних міжчасових запасів.

Друга премія Самуельсона-Нобеля повинна бути надана Альфреду Коулзу, який на основі експериментів першим довів методи прогнозування курсів акцій й, за суттю визначив майбутній індекс S&P500.

Третьою віртуальною премією пропонується нагородити Ф.Рамсея, Б. Фінетті, Л. Севіджа, Дж. Фон Неймана і Д. Маршака, які після Бернуллі і Лапласа знову ввели критерій – максимізація очікуваної корисності – як компроміс між доходом та ризиком.

Четверту премію П. Самуельсон віддає відомому французькому економісту М. Алле, що довів, свою теорію неочікуваної корисності (Nonexpected Utility Theory), суть якої полягає у тому, що у багатьох людей виникає бажання порушити аксіому максимізації очікуваної корисності.

Здобувачами п'ятої премії, на думку П. Самуельсона, мають

статі А. Тверські і Д. Конеман за розробку теорії поведінкових фінансів, довівши, що люди не можуть раціонально оцінювати величини очікуваних вигод або втрат, а тим більше, кількісні значення ймовірності випадкових подій.

Шоста премія повинна належати А. Ерроу и Дж. Дебре за концепцію досконалих ринків, яка стала фундаментальною й для фінансових ринків.

Сьому премію П. Самуельсон віддав би собі за відкриття позитивних кореляцій («блакитний шум») й від'ємних кореляцій («червоний шум») у випадкових рядах цін акцій.

За пропозицією автора премії заслуговують згідно з восьмою позицією Г. Марковіц, Дж. Тобін та У. Шарп за оптимальну портфельну теорію, в основу якої покладено квадратичне програмування.

Наступна премія, має належати Модил'яні-Міллеру й Мандельбрат-Фома за теорію капіталу фірми.

Формула Блека-Шоулза-Мертонна, яка оцінює «справедливу вартість» опціону, вінчає плеяду великих відкриттів у фінансовій теорії ХХ століття.

На думку Самуельсона, преміями відзначити потрібно не тільки здобутки окремих вчених, але й дослідження, що проводилися низкою наукових установ, серед яких слід відзначити Школу фінансів Вартона, університети Берклі, Стенфорда, Кембріджа, Массачусетса та Юкла за проведені наукові семінари. Крім цього на відзнаку заслуговують й висновки чикагських фінансових експертів.

Закінчуючи свій доклад, П. Самуельсон зазначив, що «навіть півсотні премій буде замало, щоб відмітити наукові праці періоду 1950-2000 років» – ренесансу фінансової теорії, який, нажаль, пройшов повз українських вчених, що займалися дослідженнями у теорії фінансів.

Питання для самоконтролю

1. Які існують тлумачення терміну «фінанси»?
2. Обґрунтуйте основні напрямки розвитку теорії податків?
3. Які наукові течії в фінансовій науці представляли прихильники школи камералістики?
4. Які думки фізіократів знайшли своє відображення в

дослідженнях фінансової науки?

5. Які ідеї були покладені в основу класичної теорії оподаткування, прихильниками котрої були А. Сміт та Д. Рікардо?
6. У чому полягає вклад І. Х. Озерова у розвиток фінансової науки?
7. Охарактеризуйте основні здобутки української фінансової школи.
8. Які фактори обумовлюють розвиток зарубіжної фінансової науки у першій половині ХХ століття?
9. Які сучасні теорії фінансів, на думку П. Самуельсона, можуть бути гідними для отримання, так званої, премії «Самуельсона-Нобеля»?

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Основні терміни і поняття: державна фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фіскальна політика, боргова політика, фінансові правовідносини, фінансове право, податкове законодавство.

4.1. Сутність фінансової політики

Державна фінансова політика це сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які здійснює держава через бюджетний, податковий та борговий механізм з метою забезпечення економічного й соціального розвитку держави.

Зміст фінансової політики, її основні напрями ґрунтуються на теоретичних концепціях, які визначають ступінь участі держави в управлінні економікою та використанні окремих інструментів реалізації фінансової політики й залежить від економічної кон'юнктури.

Мета державної фінансової політики є забезпечення стабільного фінансового розвитку країни.

Її реалізацію досягають шляхом розв'язання завдань, які виникають у ході розвитку фінансової системи.

Основні завдання державної фінансової політики - створення умов для максимізації обсягів фінансових ресурсів, які формуються державою;

- реалізація механізмів раціонального розподілу і використання сформованих фінансових ресурсів;

- забезпечення належного регулювання, стимулювання і контролю за економічними і соціальними процесами, використовуючи фінансові методи;

- формулювання, розвиток і підтримка функціонування фінансового механізму виходячи із цілей і стратегій фінансової політики.

Залежно від тривалості періоду й характеру завдань, що

вирішуються, фінансова політика поділяється на фінансову стратегію й фінансову тактику.

Фінансова стратегія це довготривалий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною й соціальною стратегією.

Головні стратегічні цілі фінансової політики – забезпечення фінансової стабільності, перспективності функціонування як держави, так і окремих суб'єктів господарювання;

– визначення стабільних і зрозумілих умов функціонування і взаємовідносин між окремими суб'єктами господарювання, включаючи державу;

– створення вільного конкурентного середовища з рівними правами і законодавчо визначеними правилами гри для всіх його суб'єктів;

– фінансове забезпечення умов і створення сприятливого інвестиційного клімату в державі.

Фінансова тактика це короткостроковий курс фінансової політики, розрахований на вирішення завдань поточного періоду. Типовий приклад вирішення тактичних завдань - бюджет країни, що приймається на черговий рік.

Суб'єктом розробки та реалізації фінансової політики є держава в особі найвищих органів влади і управління та центральних фінансових органів, якими є Міністерство фінансів та Національний банк України.

4.2. Види та інструменти фінансової політики

Державну фінансову політику здійснюють за різними напрямки залежно від яких розрізняють такі види фінансової політики: фіскальна (бюджетно-податкова) політика та боргова політика. Саме ці види розкривають сутність фінансової політики держави.

Фіскальна політика це бюджетна та податкова політики, що є складовими фінансової політики держави в сфері оподаткування, державних витрат та державного бюджету,

спрямована на забезпечення зайнятості населення та стримування інфляційних процесів. Виступає інструментом перерозподілу ВВП за допомогою системи оподаткування, бюджетних витрат та соціальних трансфертів.

Завдання фіскальної політики: – перерозподіл національного доходу за допомогою податкових та неподаткових методів;

- фінансування заходів економічної та соціальної політики;
- стимулювання науково-технічного прогресу;
- створення суспільних благ (оборона, охорона здоров'я, освіта);
- подолання негативних зовнішніх ефектів (в наслідок приватного споживання).

Залежно від фази економічного циклу застосовують стимулюючу або стримуючу фіскальну політику.

Стимулююча фіскальна політика використовується під час спаду та вирішує задачу скорочення прецесійного розриву випуску, зниження рівня безробіття й спрямована на збільшення сукупного попиту. Її інструментами виступають: збільшення державних витрат, зменшення податків, збільшення трансфертів.

Стримуюча фіскальна політика використовується у фазі економічного буму та ставить за мету зменшення інфляційного розриву випуску, зниження інфляції. Така політика спрямована на зменшення сукупного попиту. Її інструментами виступають: зменшення державних закупівель, підвищення ставок оподаткування, скорочення трансфертів.

Також виділяють дискреційну та автоматичну (недискреційну) фіскальну політику держави.

Дискреційна фіскальна політика пов'язана з законодавчою зміною урядом величини державних закупівель, податків і трансфертів з метою стабілізації економіки.

Недискреційна фіскальна політика ґрунтується на дії автоматичних стабілізаторів – інструментів, величина яких не змінюється, але сама їх наявність автоматично стабілізує економіку. До таких інструментів відносять: податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, непрямі

податки (в першу чергу ПДВ), допомога по безробіттю та допомога соціально незахищеним верствам населення.

Перевагами фіскальної політики держави вважають: ефект мультиплікатору, відсутність зовнішнього лагу, наявність автоматичних стабілізаторів. Серед недоліків слід виділити: ефект витіснення, наявність внутрішнього лагу, невизначеність, дефіцит бюджету.

Боргова політика як один із видів фінансової політики передбачає використання державою комплексу заходів щодо встановлення обсягів та умов залучення коштів, їх використання та погашення, а також забезпечення належної платоспроможності держави.

Стратегічні цілі боргової політики держави мають полягати в створенні умов для довгострокового розвитку внутрішнього фінансового ринку, що дозволив би на ринкових засадах здійснювати запозичення в обсягах, за вартістю та в терміни, необхідні, з одного боку, для безперебійного фінансування виваженого дефіциту державного сектору, а з іншого – достатні для фінансування недержавного сектору економіки.

Завдання боргової політики: – забезпечити ефективне використання державних позик на інвестиційні цілі, а не на споживання;

- посилити роль внутрішніх ринкових позик у процесі фінансування дефіциту бюджету у відносно зовнішні;
- зменшити частку іноземної валюти в державному боргу;
- удосконалити систему прогнозування всього блоку взаємозалежних показників, які безпосередньо впливають на формування державного боргу України;
- підвищити рівень інформаційно-аналітичного забезпечення боргової політики.

Пріоритетні напрямки боргової політики: – зменшення боргового тиску на економіку;

- орієнтація на внутрішній борговий ринок;
- зменшення обсягу короткострокових запозичень;
- перехід до боргових інструментів з фіксованою ставкою дохідності.

4.3. Фінансове право

Фінансові правовідносини – це врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасниками яких є носії суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що виникають у процесі здійснення фінансової діяльності держави.

В структурі фінансових правовідносин розрізняють суб'єкти і об'єкти.

Суб'єктами фінансових правовідносин є держава і її органи, а також громадяни та юридичні особи різних форм власності.

Об'єктами фінансових правовідносин є централізовані та децентралізовані грошові фонди, які формуються і розподіляються державою із застосуванням фінансових інструментів (податків, державних запозичень, доходів від приватизації та видатків, бюджетного кредитування, фінансових санкцій та ін.).

Фінансові правовідносини регулюються нормами фінансового права.

Фінансове право це сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів з метою забезпечення виконання завдань і функцій держави.

Фінансове право є самостійною галуззю єдиної правової системи держави. Втім, воно тісно пов'язане з усіма галузями правової системи України. В першу чергу фінансове право тісно пов'язане з конституційним, адміністративним та цивільним.

Джерелом фінансового права є форма вираження правотворчої діяльності держави з приводу прийняття компетентними державними органами нормативних актів, що встановлюють норми фінансового права.

Джерела фінансового права можуть бути поділені за різними класифікаційними ознаками.

Джерела фінансового права на основі владно-територіальної ознаки а) загальнодержавні нормативні акти;
б) республіканські (Автономна Республіка Крим);
в) місцеві нормативні акти.

Джерела фінансового права за характером правових норм а) нормативні акти, що містять правові норми загального характеру, прийняті компетентними органами у встановленому порядку;
б) ненормативні – акти, що не містять правових норм загального характеру.

Джерела фінансового права за особливостями правового регулювання і характером встановлення а) міжнародні договори (конвенції, угоди) важливого значення набувають при врегулюванні подвійного оподаткування, інших питань оподаткування ;
б) нормативний правовий акт;
в) інші (звичай, прецедент, правова доктрина).

Формою реалізації фінансового права, що регулює фінансову діяльність є фінансове законодавство. Головними складовими фінансового законодавства є бюджетне та податкове законодавство.

Бюджетне законодавство є одним із найважливіших для функціонування держави.

Ця галузь права регулює відносини мобілізації, розподілу та використання бюджетних коштів. До складу бюджетного законодавства входять нормативно-правові акти, що регулюють бюджетні відносини в Україні.

Податкове законодавство це сукупність нормативно-правових актів, в яких містяться правові норми, об'єднані спільним предметом регулювання - відносинами в сфері оподаткування.

Податкове законодавство України складається з: Конституції України; Податкового Кодексу України; Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи в частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з

оподаткуванням ввізним або вивізним митом операцій з переміщення товарів через митний кордон України; чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання цього Кодексу та законів з питань митної справи; рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими цим Кодексом.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення державній фінансовій політиці.
2. Визначте принципи організації фінансових відносин та охарактеризуйте їх.
3. Визначте та обґрунтуйте відмінності між фінансовою стратегією та фінансовою тактикою.
4. Назвіть мету та основні завдання фінансової політики.
5. Виділіть види фінансової політики.
6. Розкрийте сутність фіскальної політики.
7. Визначте види та інструменти фіскальної політики.
8. Назвіть переваги та недоліки реалізації фіскальної політики.
9. Розкрийте сутність боргової політики держави.
10. Назвіть цілі та завдання боргової політики та її пріоритетні напрямки.
11. Розкрийте сутність фінансових правовідносин.
12. Розкрийте сутність фінансового права.
13. Назвіть складові фінансового законодавства та охарактеризуйте їх.
14. Дайте визначення податковому законодавству.
15. Висвітліть зарубіжний досвід реалізації фінансової політики держави.

РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

Основні поняття та терміни: економічний механізм, фінансовий механізм, фінансові важелі, фінансове планування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції.

5.1. Сутність фінансового механізму

Поняття «господарський», «економічний» механізм (1954р), розглядається за двома напрямками:	по-перше, як засіб зовнішнього впливу держави та підприємств на економіку й суспільство; по-друге, як організація, це налагодження роботи економіки фінансів.
Фінансовий механізм слід розглядати як одного для забезпечення	комплекс елементів впливу на фінансові відносини між державою та суб'єктами господарювання, що обумовлюють одне реалізації фінансової політики держави.
Реалізація фінансової політики здійснюється	через фінансовий механізм, а саме фінансові методи, які являють собою засоби впливу фінансових відносин на господарський процес. Дія фінансових методів здійснюється із застосуванням спеціальних прийомів – фінансових важелів.
Структура фінансового механізму:	фінансові методи, фінансові важелі, нормативно-правове забезпечення та інформаційне забезпечення.
До фінансових методів відносяться:	фінансове планування, оперативне управління, фінансовий контроль, фінансове забезпечення і фінансове регулювання.

Фінансові методи діють у двох напрямках: управління рухом фінансових ресурсів і ринкових комерційних відносин, пов'язаних зі зміною витрат і результатів, з матеріальним стимулюванням, відповідальністю за ефективне використання грошових фондів.

Фінансове планування як діяльність зі складання планів формування, розподілу, використання фінансових ресурсів розглядають на рівні окремих суб'єктів господарювання, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, держави, спрямована на досягнення поставлених цілей і вирішення певних завдань.

Оперативне управління діяльністю, пов'язана із необхідністю втручання в розподільні процеси з метою ліквідації диспропорцій, подолання недоліків, своєчасного перерозподілу коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів.

Фінансовий контроль: перевірка правильності вартісного розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та цільового витрачання коштів із відповідних фондів, порівняння фінансових результатів від використання фінансових ресурсів з плановими та виявлення резервів їх збільшення.

Фінансове забезпечення формування цільових грошових фондів господарюючих суб'єктів у достатньому розмірі та їх ефективне використання.

Фінансове забезпечення здійснюється у таких формах:

- самофінансування (фінансування діяльності суб'єкта господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів);
- бюджетне фінансування (надання коштів з бюджету на безповоротних засадах);
- кредитування (надання коштів на принципах поворотності, платності, терміновості, забезпеченості та цільового використання);

- оренда (передача майна у користування на визначений угодою термін і за певну плату);
- інвестування (вкладання коштів у певні об'єкти з метою отримання додаткового доходу).

Фінансове регулювання засіб фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів.

Реалізація фінансового забезпечення передбачає: фінансові ресурси можуть бути акумульовані за рахунок власних коштів (самофінансування) та за рахунок залучених коштів або (міжбюджетні трансферти, кредитування, інвестування).

Реалізація фінансового регулювання передбачає: державне прогнозування, планування, фінансування, бюджетування, податкове пільгування, державне кредитування адміністрування, облік і контроль.

У вузькому сенсі державне регулювання зводиться до правового, фінансового, бюджетного і податкового регулювання.

5.2. Фінансове планування

Складовою фінансового механізму являється фінансове планування та прогнозування. За допомогою цих складових залучаються такі структурні елементи фінансового механізму, як фінансові показники, норми і нормативи, ліміти, резерви, фінансові стимули.

Фінансове планування діяльності складання як зі господарювання, територіально-адміністративних одиниць, планів формування, розподілу, використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів галузевих структур,

Об'єктом фінансового планування є фінансові ресурси, що утворюються в процесі розподілу і перерозподілу ВВП; а результатом — види фінансових планів, прогнозів. Фінансові плани розділяють на зведені й індивідуальні.

Фінансовий план прийнято вважати планом формування і використання фінансових ресурсів. Фінансові плани мають форму балансу: прибуткові та видаткові розділи.

Фінансові баланси включають: баланси доходів і витрат об'єднань, концернів, асоціацій, міністерств, відомств, державних комітетів; баланси доходів та видатків підприємств, організацій, установ усіх форм власності; баланси доходів і витрат бюджетних установ; баланси фінансових ресурсів областей, районів, міст; державний бюджет та місцеві бюджети; баланс фінансових ресурсів і витрат держави; фінансові баланси окремих фінансових інститутів; баланс грошових доходів і витрат населення, платіжний баланс.

За тривалістю дії виділяють: перспективні фінансові плани (>1 року); поточні (=1 року); оперативні (=квартал, місяць). Діяльність, пов'язана зі складанням кожного фінансового плану, передбачає виконання певних видів робіт із використанням відповідних методів: нормативного, розрахунково-аналітичного, балансового і методу економіко-математичного моделювання.

Нормативний метод буде ефективним за умови, що: норми і нормативи мають бути:
— науково обґрунтованими;
— прогресивними;
— тривалої дії;
— стабільними.

Розрахунково-аналітичний метод ґрунтується на фактичних показниках фінансової діяльності у попередні звітні періоди.

Балансовий метод передбачає відповідність видатків джерелам їх покриття та ув'язку всіх розділів

фінансового плану, фінансових і виробничих показників, унаслідок чого досягається збалансованість плану.

Розрізняють наступні види фінансових планів: - баланс доходів і витрат підприємства (індивідуальний поточний фінансовий план, розраховується на рік з розбивкою по кварталах);

- індивідуальні фінансові плани відрізняються залежно від форм власності, видів діяльності, типу організацій, методів управління.

Платіжний календар оперативний фінансовий план. Головна мета складання - спрогнозувати фінансовий стан підприємства на певну дату. Бізнес-плани обов'язково складаються у випадках приватизації підприємства, продажу контрольного пакета акцій іноземному інвестору, при створенні спільних підприємств за участі держави.

Кошториси доходів і видатків складають установи соціальної сфери, передусім бюджетні організації.

Бізнес-плани обов'язково складаються у випадках приватизації підприємства, продажу контрольного пакета акцій іноземному інвестору, при створенні спільних підприємств за участі держави. Кошториси доходів і видатків складають установи соціальної сфери, передусім бюджетні організації.

Об'єктом управління виступають централізовані і децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в ланках фінансової системи.

Суб'єкти управління держава (в особі законодавчих і виконавчих, в т.ч. фінансових органів), фінансові служби підприємств, організацій, установ, міністерств і відомств.

5.3. Фінансові важелі

Важливими елементами фінансового механізму є фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули, які називаються фінансовими важелями. Фінансові норми умовно поділяють на 4 групи.

До першої що централізовано затверджуються **належать норми:** органами законодавчої та виконавчої влади: ставки і мінімальний розмір заробітної плати, розмір стипендій, ставки податків, зборів і відрахувань.

До другої групи що ґрунтуються на матеріальних **належать норми:** потребах; це норми витрат на харчування в дошкільних та інших закладах освіти й охорони здоров'я, норми витрат на медикаменти, освітлення, опалення тощо.

Третю групу що визначаються міністерствами та **складають норми:** іншими центральними органами виконавчої влади. Це, зокрема, норми значної частини витрат бюджетних установ.

Четверту групу норми і нормативи, що характеризують **складають** пропорції економічного та соціального розвитку. Сьогодні ця група найменш досліджена.

Ліміти є певним обмеженням на витрати в інтересах держави, підприємця або громадянина.

Резерви мають нейтралізувати вплив непередбачуваних факторів, що можуть виникнути у майбутньому.

Основні методи формування фінансових резервів: — бюджетний (створення у складі кожного бюджету резервного фонду); — галузевий (створення резервів на рівні міністерств, галузей, відомств);

— госпрозрахунковий (формування фінансових резервів підприємств, організацій, установ);

— страховий (утворення фондів страхових організацій).

Фінансові стимули застосування як матеріального **припускають** заохочення, так і економічних санкцій.

До стимулів заохочувальні фонди, які утворюються **належать:** з прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку народного господарства (в тому числі дотації підприємствам, діяльність яких має важливе

значення для економіки), фінансування за рахунок державних коштів державних програм, структурної перебудови економіки, підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, науково-дослідних робіт, природоохоронних заходів.

Штраф як міра матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або діючих правил накладається, зазвичай, в твердій грошовій сумі.

Пеня застосовується при несвоєчасному виконанні грошових зобов'язань та нараховується за кожен день прострочення.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення фінансового механізму.
2. Розкрийте суть та складові елементи фінансового механізму.
3. Розкрийте суть та складові елементи управління фінансами.
4. Розкрийте зміст і принципи фінансового планування.
5. Як використовується фінансовий механізм для активізації економічного зростання?
6. Дайте характеристику фінансовим показникам.
7. Яка роль фінансового механізму в економіці держави?
8. Визначте зміст, принципи, види, методи фінансового контролю.
9. Які форми і методи регулювання державних складових фінансового механізму?
10. Дайте визначення фінансового забезпечення суб'єктів господарювання.
11. Назвіть основні елементи фінансового регулювання.
12. Що є об'єктом фінансового планування ?
13. Оперативні фінансові плани.
14. Що є об'єктом та суб'єктом управління фінансами ?

РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ СФЕР І ЛАНОК

Основні терміни і поняття: фінансова система, державні фінанси, ланки фінансової системи, зведений бюджет, державний бюджет, державний кредит, страхування, фінансовий ринок, фінанси домогосподарств.

6.1. Поняття фінансової системи її структура, властивості, та принципи побудови

Фінансова система сукупність окремих її ланок що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян.

У правовому аспекті поняття “фінансова система” визначено як взаємопов’язане об’єднання в економіко-правовому просторі об’єктивного процесу розподілу вартості ВВП і суб’єктивного впливу на нього політики держави.

Сучасними вітчизняними науковцями фінансова система розглядається як сукупність економічних відносин та різноманітних фондів фінансових ресурсів які створюються і використовуються в місцях їхнього акумулювання з метою забезпечення економічного та соціального розвитку.

З поглядів міжнародних науковців фінансова система відображається як:

- система форм і методів утворення, розподілу і використання фондів грошових коштів;
- сукупність організаційних структур та органів управління фінансами в країні;

- сукупність сфер фінансових відносин у процесі яких

формується грошові фонди;

- сукупність певних ланок фінансових відносин які за принципом функціонального призначення мають свої особливості у створенні і використанні грошових коштів.

Сферу фінансової системи утворює сукупність фінансових відносин, узагальнена за певними ознаками.

В основу виділення сфер покладено рівні економічної системи:

1. макрорівень (державні фінанси);
2. мікроекономічний рівень (фінанси суб'єктів господарювання);
3. рівень світового господарства (міжнародні фінанси);
4. узагальнюючий рівень, як забезпечувальна сфера (фінансовий ринок).

Щодо структури фінансової системи України Існують різні тлумачення, тому як економічна наука не має єдиної думки.

За **внутрішньою будовою** фінансова система являє собою сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу та перерозподілу ВВП. **Зовнішня сторона** являє собою організаційну структуру фінансової системи – сукупність фінансових органів та інструментів управління фінансовими системами.

Властивості сучасної фінансової системи:

1. Ефективність (досягнення цілей, в установленій строк з найменшими витратами).
2. Неоднорідність, багатoelementність (наявність багатьох підсистем та їх складових).
3. Емергентність (невідповідність властивостей окремих підсистем)
4. Ієрархія (наявність декількох рівнів, що дають можливість міжрівневих і внутрішньорівневих конфліктів, необхідність гармонізації).
5. Багатофункціональність (одночасне виконання декількох функцій).
6. Гнучкість (можливість адаптації до умов функціонування, що змінилися, чи змін цілей в залежності від стану підсистем).
7. Надійність (властивість реалізувати задані функції з заданими параметрами до визначеного періоду часу).

8. Безпека (забезпеченість фінансових умов, що необхідні окремим об'єктам, суб'єктам, суспільству).
9. Стійкість (збереження можливості функціонувати в особливих, в т.ч. екстремальних умовах).
10. Вразливість (можливість пошкодження систем, втрати в наслідку помилкових, неправомірних дій).
11. Усталеність (можливість повернення до вихідного стану після усунення обурюючого впливу).

Принципи побудови фінансової системи: – принцип самостійності – кожна ланка фінансової системи є самостійною і відмінною від іншої;

- єдності – спільна ціль для всіх;
- функціонального призначення ланок – способи і методи керування країною.

6.2. Сутність сфер та ланок фінансової системи

У структурі фінансової системи основним елементом є державні фінанси сприяють розв'язанню певних соціальних проблем, підтримують які складають першу сферу фінансової системи країни. Складові державних фінансів виконують певні функції, забезпечують здійснення фінансово-економічної політики, розвиток культури та мистецтва. Одним із основних напрямків державних фінансів є узгодження інтересів усіх членів суспільства і секторів економіки.

Державні фінанси включають:

- державний та місцеві бюджети;
- державні фонди цільового призначення;
- державний кредит;
- фінанси підприємств і організацій державної форми власності.

Центральною ланкою фінансової системи є бюджет держави, який виражає економічні відносини щодо формування і використання загальнодержавного фонду грошових коштів.

Бюджет держави за формою це фінансовий план органів влади всіх рівнів управління. У сфері державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП, це зовнішні відносини

Зведений бюджет держави складає сукупність усіх видів бюджетів в Україні.

Мобілізуючи доходи до бюджету, держава впливає на фінансові можливості господарських структур і громадян, використовуючи податковий механізм (за допомогою елементів системи оподаткування: об'єктів оподаткування, ставок податків і пільг, податкових санкцій та амністій та ін., а також створюючи сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування. Державні фонди грошових коштів – мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади.

Державні цільові фонди фонди грошових коштів, які мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади. Вони використовуються для розширення обсягу соціальних послуг населенню, розвитку галузей інфраструктури, надання суспільної допомоги непрацевдатним і малозабезпеченим громадянам.

В систему державних цільових фондів України входить біля 20 різноманітних фондів.

- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працевдатності та витратами, зумовленими народженням і похованням;
- Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- Державний інноваційний фонд.
- Фонд соціального захисту інвалідів; - Фонд охорони навколишнього природного середовища.

Державний кредит сукупність відносин, у яких держава виступає як позичальник коштів (а її кредиторами є юридичні та фізичні особи), кредитор і гарант.

Існування **державного кредиту** в складі загальнодержавних фінансах пов'язано з постійним протиріччям між потребами держави і її фінансовими можливостями, з хронічною нестачею централізованих фінансових ресурсів і, зокрема, з бюджетним дефіцитом. Найважливішими формами державного кредиту є державні позики, грошово-речові лотереї, використання частини вкладів населення в ощадних установах, використання коштів Державного позикового фонду.

До другої сфери фінансової системи включають фінанси підприємств, організації, установ – як сукупність економічних відносин на рівні окремих суб'єктів господарювання пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням коштів в процесі здійснення господарської діяльності.

Фінанси підприємств пов'язані з іншими ланками через рух грошових і товарних потоків у формі платежів і внесків до бюджету і цільових фондів, торгових угод, експортно-імпортних операцій на фінансовому ринку, в т.ч. кредитному.

Фінанси суб'єктів підприємницької діяльності є вихідною ланкою фінансової системи, оскільки саме тут створюється більша частка ВВП.

Від стану фінансів комерційних підприємств багато в чому залежить загальне фінансове становище в країні, адже комерційні підприємства є основним платником податків до бюджету, а також внесків у державні цільові фонди.

Фінанси домогосподарств відображають рівень життя та фінансового забезпечення населення.

Є засобом створення та використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення особистих потреб громадян. Доходи домогосподарств формуються із таких джерел як: заробітна плата працюючих, пенсії, соціальні допомоги, доходи від підсобних господарств та присадибних ділянок, доходи від бізнесу, дивіденди (%). Основну частку видатків домогосподарств в Україні становлять видатки на житло, харчування, одяг, речі побутового вжитку.

Третя сфера які відображають перерозподільні відносини між суб'єктами різних країн в процесі зовнішньоекономічної діяльності та пов'язані з формуванням та використанням фондів фінансових ресурсів на міжнародному рівні. Відносини між ними можуть виступати у формі прямого товарообміну (бартер, взаємозалік), а також у вигляді грошових розрахунків і взаєморозрахунків.

У четверту сферу ланка фінансової системи, яка створює і **входить** використовує фонди фінансових **фінансовий ринок** ресурсів у тих випадках, коли інші ланки фінансової системи не можуть діяти ефективно.

Фінансовий ринок охоплює:

- 1) Ринок цінних паперів – кошти що мобілізуються на потреби господарської діяльності шляхом випуску і реалізації цінних паперів, які є гарантом повернення вкладених коштів і одержання прибутку.
- 2) Ринок грошей – фонди фінансових ресурсів які передбачені для зовнішньо-торгівельних операцій.
- 3) Ринок капіталів (кредитних ресурсів) – є формою залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби. Регулюється за допомогою облікової ставки НБУ.

До п'ятої сфери Відокремлена ланка фінансової системи **надходить ринок** з приводу формування і використання **страхування** колективних страхових фондів.

Розрізняють страхування державне і недержавне; обов'язкове і добровільне; майнове, особисте, страхування відповідальності; за ознаками об'єкту і суб'єкту страхування, страхових випадків кожна форма розділяється на види.

Страхові фонди створюються за рахунок страхових внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій і страхових компаній різних форм власності. Можуть використовуватись також як інвестиційні та кредитні ресурси в економіці до настання страхового випадку.

6.3. Система управління фінансами в Україні

Президент України як голова держави створює консультативні, дорадчі та інші органи та служби в межах повноважень та кошторисів, підписує закони, має право на ВЕТО.

Верховна рада України (ВРУ) найвищий орган законодавчої влади, що ухвалює закони (і фінансові відносини в тому числі), основні напрямки бюджетної політики, здійснює контроль за його виконанням, приймає рішення що до звіту про його використання.

Кабінет міністрів (Кабмін) найвищий орган виконавчої влади, забезпечує проведення фінансової, податкової, інвестиційної політики, організовує розроблення проекту закону про державний бюджет. Забезпечує виконання бюджету та звітує про його виконання.

Органи місцевого самоврядування (ОМС) мають право самостійно проектувати місцевий бюджет, затверджують і виконують його. Розпоряджаються коштами. Мають право випускати місцеві позики, лотереї, цінні папери, а також отримувати кредити в банківських установах, розміщувати кошти в банках для отримання відсотків та поповнення місцевого бюджету.

Міністерство фінансів (Мінфін) здійснює керування фінансовою системою.

Державна фінансова інспекція (раніше КРУ) Організовує роботу на місцях щодо проведення ревізій і перевірок, узагальнюють наслідки, проводять ревізії та перевірки фінансової діяльності, стану та збереження коштів і матеріальних цінностей, достовірності обліку і звітності в міністерствах, відомствах, державних комітетах та інших органах державної виконавчої влади.

Державне казначейство створене з метою ефективного управління коштами державного бюджету, підвищення оперативності у фінансуванні видатків.

Державна фіскальна служба України (ДФСУ) (до цього було Міністерство доходів і зборів України, ще раніше Державна податкова служба).

Головні завдання ДФСУ – реалізація податкової та митної політики держави та розроблення проектів податкового та митного законодавства;

- контроль за правильністю обчислення податків та інших платежів і своєчасності їх сплати;
- облік надходжень податків та зборів до бюджету;
- накладання штрафних санкцій і адміністративних стягнень на порушників податкового, валютного та митного законодавства; та багато інших.

Рахункова палата України (РПУ) є постійно діючим вищим органом державного фінансового контролю.

Головними завданнями РПУ є: організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частини державного бюджету, визначення ефективності та доцільності використання державних коштів.

Аудиторська палата України здійснює сертифікацію осіб, які мають намір займатися аудиторською діяльністю; затверджує стандарти аудиту та програми підготовки аудиторів, а також за погодженням з Національним банком України програми підготовки аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків; та ін.

Пенсійний фонд (ПФ) центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Соціальне страхування уможливорює матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства. Регулювання страхової діяльності в Україні здійснює *Комітет з нагляду за страховою діяльністю*. Законом України

"Про страхування".

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку розробляє і затверджує акти законодавства, обов'язкові для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринку цінних паперів, їх об'єднаннями та контролює їх виконання з питань, що належать до її компетенції.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Фінансові інститути:

1) Національний банк України (НБУ) фінансова інституція в сфері грошового ринку. Здійснює регулювання грошового обігу.

Організує ефективне функціонування кредитної системи. Встановлює норму банківського резервування. Контролює національну валюту (курс).

2) Комерційні банки банки, які здійснюють універсальні банківські операції з різними організаціями, установами здебільшого за рахунок власних коштів та залучення кредитних ресурсів своїх клієнтів.

Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків: а) принцип сегментування, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку;

б) принцип універсальності, коли будь-які обмеження щодо діяльності банків на грошовому ринку знімаються. В Україні функціонують два державні банки: експортно-імпортний та ощадний. Решта банків є приватними і мають статус акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю.

3) Небанківські фінансово-кредитні установи сюди можна віднести ломбарди, кредитні спілки.

4) Страхові компанії це фінансові посередники, які здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні певних подій, обумовлених у договорі страхування (страховому полісі).

5) Міжбанківська валютна біржа проводить торги з купівлі-продажу іноземних валют.

6) Фондова біржа проводить операції з цінними паперами. Призначення – організація функціонування вторинного ринку. Фінансові посередники – виконують роль сполучної ланки між емітентами цінних паперів та інвесторами.

6.4. Сучасні проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи її вдосконалення

Основні проблеми діючої фінансової системи України:

- 1) Відсутність політики захисту вітчизняного товаровиробника.
- 2) Відсутність ефективної політики підтримки розвитку малого і середнього бізнесу.
- 3) Недосконала структура банкрутства підприємств (збанкрутують, а потім скуповуються за безцінок).
- 4) Неефективний контроль за сплатою податків.
- 5) Недостатній контроль за цільовим та раціональним використанням бюджетних коштів.
- 6) Високий рівень видатків на управління.
- 7) Не відокремленість державних цільових фондів від державного бюджету.
- 8) Недостатні обсяги тимчасово вільних коштів у підприємств і населення, як результат – низькі ЗП.
- 9) Низький рівень розвитку фінансового ринку.
- 10) Нераціональне використання коштів залучених за допомогою державного кредиту.
- 11) Низький рівень кредитування реального сектору економіки.
- 12) Тіньова економіка (держава в державі).

- Вдосконалення фінансової системи має відбуватися через наступні заходи:**
- 1) Чіткий розподіл фінансових ресурсів між центральними та регіональними органами влади (як на стадії формувань так і використань).
 - 2) Розширення функцій прав і можливостей регіонів з підвищенням їх відповідальності за результати діяльності.
 - 3) Перегляд витрат бюджету.
 - 4) Перегляд політики надання субсидій в напрямку їх скорочення.
 - 5) Формування необхідних резервів для їх використання замість залучення емісійних кредитів.
 - 6) Чітка організація діяльності державного казначейства з метою контролю за надходженням коштів та їх використанням.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть сфери фінансової системи України.
2. Що відображає ланка фінансової системи?
3. Яке завдання загальнодержавних фінансів?
4. Яка ланка займає центральне місце у фінансовій системі України?
5. Наведіть приклади взаємозв'язку між окремими ланками фінансової системи.
6. Що відображають фінанси суб'єктів господарювання?
7. Який склад державних фінансів і що вони характеризують?
8. Що таке фінансовий ринок, які його структура та роль?
9. Вкажіть сферу діяльності Міністерства фінансів України?
10. Які завдання має Державна фіскальна служба України?
11. Визначте призначення Пенсійного фонду України?
12. Вкажіть проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи її вдосконалення?

РОЗДІЛ 7. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

Основні терміни і поняття: податок, податкова система, збір, мито, елементи податку, функції податків, класифікація податків, Податковий кодекс

7.1. Сутність та характеристика податків

Існує три етапи розвитку податків: - перший етап охоплює стародавній світ і початок середніх віків і пов'язаний із зародженням оподаткування. Він характеризується нерозвиненістю і випадковим характером податків;

- другий – XVI – XVIII ст. Податки стають постійним джерелом державних доходів, хоч і не займають лідируючих позицій;

- третій етап припадає на XIX ст. і продовжується по наші часи. Характеризується визначенням податків основним джерелом доходів бюджету держави.

Податок - це комплексна фінансова категорія, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.

Податок за Податковим кодексом України – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Податок має правову, економічну та суспільну характеристики.

Правовий зміст податків проявляється через систему правових норм. Податки встановлюються виключно державою на підставі закону за юридично закріпленими правилами.

За економічним змістом податки - це інструмент державного розподілу і перерозподілу доходів та фінансових ресурсів.

Суспільний зміст податків дає державі можливість впливу на сферу економічних відносин у суспільстві.

- Податки мають певні ознаки:**
1. законність – право на встановлення і введення податків має тільки держава;
 2. імперативність (обов'язковість) – відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування;
 3. податки вносяться до бюджету;
 4. податок – це відчуження частини власності суб'єктів на користь держави;
 5. нецільовий характер – податки не мають цільового призначення;
 6. безоплатність (безеквівалентність) – держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу;
 7. односторонній характер встановлення – податкові відносини мають односторонню спрямованість – від платника до держави;
 8. безповоротність – податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави;
 9. регулярність внесення - податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановлені законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах;
 10. грошова форма внесення в бюджет.

Внесок – це внесення грошей або платіж (єдиний соціальний внесок).

Збір – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності (збір за місця для паркування транспортних засобів).

Мито – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних дій (мито, що сплачується з товарів, які переміщуються через митний кордон, або державне мито).

Загальні риси податків, внесків, зборів і мита:

- обов'язковий характер сплати у відповідні бюджети та фонди;
- стягнення їх на основі законодавчо

закріпленої форми й порядку надходження;

- надходження їх до тих бюджетів і фондів, за якими вони закріплені;
- примусовий характер вилучення;
- відносно безеквівалентний характер платежів;
- контроль за їх сплатою органами Державної податкової служби.

Відмінності податків від зборів та мита можна умовно поділити за такими критеріями:

1. *Елементи* – податок вважається встановленим лише у тому випадку, коли визначені обов'язкові елементи оподаткування, зафіксовані у Податковому кодексі України. При встановленні зборів і мита визначаються їх елементи стосовно до конкретних платежів.

2. *Мета* – податки сплачуються з метою фінансового забезпечення діяльності держави, збори та мито - для задоволення певних потреб чи витрат установ.

3. *Значення* – податки відіграють важливу бюджетоформуючу роль та забезпечують більше 80 % доходів бюджету країни. Питома вага зборів і мит значно менша.

4. *Періодичність сплати* – податки мають певну періодичність сплати, у той час як збори і мита у більшості випадків мають разовий характер.

5. *Обов'язок сплати* – податок повинен сплачуватися в бюджет обов'язково при наявності об'єкту оподаткування, сплата збору і мита характеризується певною добровільністю.

6. *Обставини* – податки є безумовними платежами, у той час як збори і мита сплачуються при виникненні необхідності у платника в одержанні будь-яких послуг або здійсненні будь-яких дій.

7. *Відносини відплати*, на відміну від податків, характерні для зборів і мит у вигляді отримання платниками спеціальної вигоди внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

- Згідно** з – *платники податку* – фізичні особи, юридичні особи та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують об'єкти оподаткування або провадять діяльність, що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів;
- Податковим кодексом України** під час встановлення податку визначаються такі елементи:
- *база оподаткування* – конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування;
 - *ставка податку* – розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування;
 - *порядок обчислення податку* – здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосуванням відповідних коефіцієнтів;
 - *податковий період* – період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів;
 - *податкові пільги* – звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності певних підстав.
 - *строк та порядок сплати податку*;
 - *строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку*.

Функції податку – це зовнішній прояв його внутрішньої сутності як форми перерозподільних відносин між державою і суб'єктами господарювання.

Податкам притаманні дві основні функції – фіскальна та регулююча. Реалізація *фіскальної функції* пов'язана з формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб.

Зміст *регулюючої функції* податків полягає у регулюванні грошових доходів, розподілі податкових платежів між галузями економіки, державою в цілому та її територіальними

утвореннями, досягненні рівноваги між попитом і пропозицією, виробництвом і споживанням.

7.2. Класифікація податків

Сутність податку як економіко-правової категорії розкривається в існуючих формах оподаткування. Різноманітність цих форм обумовила необхідність класифікації податків за певними ознаками.

За економічними ознаками об'єкту: – *податки на споживання* — обов'язкові платежі, які стягуються в процесі споживання товарів, робіт і послуг, і їх плата залежить від обсягу споживання (ПДВ, акцизний податок, мито);

– *податки на доходи та прибутки* — обов'язкові платежі, які стягуються з доходу фізичних і доходу (прибутку) юридичних осіб при їх отриманні (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);

– *податки на майно* — обов'язкові платежі, які стягуються у зв'язку з володінням майном (податок на майно);

– *податки на ресурси або ренту* - платежі за користування державними природними ресурсами, які, зокрема, виконують функцію перерозподілу природно-ресурсної ренти (екологічний податок).

За джерелами обкладення: – *на зароблені доходи* – податки, які стягуються із доходів, зарплати і гонорарів (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);

– *на незароблені доходи* – податки, які стягуються з дивідендів, відсотків по внесках, приросту вартості нерухомості та цінних паперів, ренти із земель і будинків, матеріальної допомоги.

За суб'єктом оподаткування: – *юридичні особи* – податки, платниками яких є тільки юридичні особи (податок на прибуток підприємств);

– *фізичні особи* – податки, платниками яких є тільки фізичні особи (податок на доходи фізичних осіб);

– *змішані* – податки, платниками яких можуть бути як юридичні, так і фізичні особи (мити, єдиний податок).

За повнотою прав використання податків: – *закріплені* – податки, які повністю або частково закріплені як дохідне джерело конкретного бюджету (єдиний податок, податок на майно);

– *регулюючі* – податки, які можуть надходити до різних бюджетів (екологічний податок, податок на прибуток підприємств).

За способом стягнення: – *окладні* – податки, по яким для кожного платника визначається розмір податку – оклад – по ставці на одиницю обкладення (податок на доходи фізичних осіб, податок на майно);

– *розкладні* – податки, величина яких довільно розподілялася між платниками (мали місце в період становлення податкової системи).

За часом дії: – *звичайні* – це постійно діючі податки (акцизний податок, податок на прибуток підприємств);

– *надзвичайні* – податки, які вводяться на якийсь час, через надзвичайні умови (військовий збір).

За видом ставки: – *прогресивні* – податки, у яких середня податкова ставка підвищується зі збільшенням рівня доходу (податок на доходи фізичних осіб);

– *регресивні* – податки, у яких середня ставка податку знижується при збільшенні рівня доходу;

– *пропорційні* – податки, які ґрунтуються на адвалорних ставках, що встановлюються в однаковому відсотковому відношенні до об'єкта податку без урахування диференціації його величини (ПДВ, податок на прибуток підприємств);

– *тверді* – податки, ставки яких встановлені в абсолютних сумах на одиницю обкладання (акцизний податок) або в сумах, кратних неоподаткованому мінімуму доходів громадян (державне мито).

За характером використання: – *загальні* – податки, які використовують на фінансування поточних і капітальних загальнодержавних потреб. До них

відноситься переважаюча частина податків;

– *спеціальні* – податки, які мають цільове призначення (єдиний соціальний внесок).

За способом справляння: – *по декларації* – податки, які сплачуються після отримання доходу особою, яка отримала цей дохід (податок на прибуток підприємств);

– *у джерела* – податки, які утримуються податковим агентом і сплачуються платником податку до отримання доходу (податок на доходи фізичних осіб);

– *по кадастру* – податки, які утримуються з об'єктів, диференційованих на групи за певною ознакою, і не залежать від прибутковості об'єкта (податок на майно).

За джерелами сплати: – *зарплата* – податки, які сплачують із заробітної плати (податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок);

– *виручка* – податки, які сплачуються з виручки від реалізації продукції (єдиний податок);

– *фінансовий результат* – податки, які сплачуються з фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання (податок на прибуток підприємств);

– *собівартість* – податки, які відносяться на собівартість виготовленої продукції (єдиний соціальний внесок з суб'єкта господарювання).

За періодичністю сплати: – *регулярні* – податки, сплата яких має регулярний характер у встановлені законом терміни (ПДВ, податок на прибуток підприємств);

– *разові* – податки, сплата яких не має регулярного характеру, а здійснюється при настанні певної події або вчиненні певної дії (мити, державне мито, туристичний збір).

За формою стягнення: – *грошові* – податки, які сплачуються у грошовій (готівковій або безготівковій) формі (всі чинні податки в Україні);

– *натуральні* – податки, які сплачуються в бюджет у натуральній формі.

За правовою ознакою: – загальнодержавні податки та збори - обов'язкові платежі, які встановлюються урядом і обов'язкові до сплати за єдиними ставками на всій території країни;

– *місцеві податки та збори* - обов'язкові платежі, які встановлюють місцеві органи влади і діють вони тільки на території даного регіону.

За способом перекладення: – *прямі* – податки, які стягуються в результаті придбання і акумулювання матеріальних благ, залежать від доходу або майна, і платниками яких безпосередньо є власники цих доходів або майна (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, податок на майно);

- *непрямі* – податки, які визначаються розміром споживання і не залежать від доходу або майна платника, виступають у вигляді надбавки до ціни товару або послуги, і платником яких є кінцевий споживач даного товару або послуги (фіскальні монополії, акцизи і мито).

-
Фіскальна монополія – це повна або часткова монополія держави на виробництво і продаж деяких товарів (спиртні напої, тютюнові вироби, сіль і т. ін.) з метою збільшення за цей рахунок доходів державного бюджету.

Акцизи – це непрямі податки, які встановлюються у вигляді надбавки до ціни товарів.

Кожний податок може потрапити до декількох груп, сформованих за різними ознаками.

7.3. Податкова система

Система (від дав.-гр. *συστήμα* - «сполучення») - множина взаємопов'язаних елементів й відношень між ними, відокремлена від середовища, і яка взаємодіє з ним, як ціле.

Визначення податкової системи у Податковому кодексі України - сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Кодексом порядку.

Поняття «податкова система» можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому значенні податкова система означає сукупність податків, зборів та інших платежів, що стягуються в установленому порядку. У широкому значенні податкова система – це сукупність податків, зборів і платежів, законодавчо закріплених у державі; принципів, форм і методів їх встановлення, зміни або скасування; дій, що забезпечують їх сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства.

Податкову систему необхідно розглядати як сукупність чотирьох взаємопов'язаних складових елементів):

- *система оподаткування* – сукупність податків, зборів і обов'язкових платежів, встановлених у державі;
- *суб'єкти оподаткування або платники* – особи, на які покладено юридичний обов'язок сплатити податки;
- *законодавче забезпечення* – сукупність нормативно-правових актів, які регламентують процес оподаткування;
- *організаційне забезпечення* – сукупність органів управління оподаткуванням, які забезпечують податковий процес з боку розробки законодавчих актів, контролю за нарахуванням та сплатою податків.

Податкова система базується на засадах: системності, встановлення визначальної бази цієї системи і вихідних принципів.

Під системністю розуміється взаємозв'язок податків між собою, доповнення один одного, узгодженість із податковою системою

загалом та окремими її елементами.

Встановлення визначальної бази побудови податкової системи націлене на спрямованість податкових надходжень на забезпечення обсягу фінансових ресурсів держави, необхідного для виконання покладених на неї функцій.

Принципи оподаткування - це системоутворюючі чинники побудови податкової системи.

У відповідності з Податковим кодексом податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- *загальність оподаткування* – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені податки та збори, платником яких вона;
- *рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації* - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;
- *невідворотність настання визначеної законом відповідальності* у разі порушення податкового законодавства;
- *презумпція правомірності рішень платника податку* в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;
- *фіскальна достатність* – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
- *соціальна справедливість* – установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;
- *економічність оподаткування* – установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно

- перевищує витрати на їх адміністрування;
- *нейтральність оподаткування* – установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;
 - *стабільність* – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки;
 - *рівномірність та зручність сплати* – установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;
 - *єдиний підхід до встановлення податків та зборів* – визначення на законодавчому рівні усіх обов’язкових елементів податку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку податків.
2. В чому полягає комплексний характер податку?
3. Які основні ознаки характеризують категорію «податок»?
4. Які основні спільні риси та відмінності існують між категоріями «податок», «збір» і «мито»?
5. Назвіть основні елементи податку.
6. У чому полягає сутність фіскальної та регулюючої функцій податку?
7. Дайте характеристику видів непрямих податків.
8. Що представляє собою податкова система держави?
9. На яких засадах базується податкова система?
10. В чому різниця між податковою системою і системою оподаткування?
11. З яких елементів складається податкова система?
12. На яких принципах ґрунтується податкове законодавство України?

РОЗДІЛ 8. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

Основні терміни та поняття: бюджет, бюджетна система, бюджетний устрій, державний бюджет, зведений бюджет, місцеві бюджети, бюджети місцевого самоврядування, грошові кошти, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, міжбюджетні відносини.

8.1. Економічна сутність бюджету, його ознаки

Необхідність інституційної модернізації оцінки стійкості бюджетної системи включає розробку методичних підходів, які сприяють своєчасному виявленню факторів ризику стійкості бюджетної системи та визначення їх своєчасних коригувань.

Термін «бюджет» В бюджетному кодексі наведено термін «бюджет» державний розпис доходів і видатків як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

«Vulga» згадується в економічних джерелах має англійське походження: державний розпис доходів і видатків.

«Budget»(анг.) з терміну «bulga» пізніше утворилося budget, в перекладі торба, гаманець, яке надалі у такому ж написанні перейшло у французьку мову.

Специфіка бюджетних відносин як частини фінансових відносин: – виникають в результаті вторинного перерозподілу ВВП, а відтак неодмінним його учасником є держава; – пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів, призначених для задоволення потреб суспільства у благах

Ознаки бюджету:

як економічна категорія: економічні відносини, які виникають між державою в особі державних органів влади та органів місцевого самоврядування з однієї сторони і юридичними й фізичними особами – з іншої, з приводу утворення централізованого фонду коштів держави, його розподілу і використання з метою задоволення суспільних благ

за матеріальним змістом: централізований фонд коштів, які перебуваючи у постійному русі, утворюють вхідні, вихідні грошові потоки

за формою прояву: основний фінансовий план баланс доходів та видатків держави на відповідний період, що має законодавче забезпечення

за характером прояву: правовідносини, що регулюються нормами права, юридично закріплюються відповідним правовим актом – Законом «Про державний бюджет», який є основою організації бюджетного процесу

за організаційною структурою: центральна ланка фінансової системи, що впливає на пропорції перерозподілу ВВП між іншими сферами та ланками, обумовлюють одне одного для забезпечення реалізації фінансової політики держави.

Бюджет як складна багатоаспектна категорія: – як суспільного грошового фонду; – частина вартості валового внутрішнього продукту, відокремленої у процесі його руху, що перебуває у розпорядженні державної і місцевої влади й витрачається на ухвалені суспільством в особі представницьких органів цілі;

– з точки зору економічної теорії як системи економічних (грошових) відносин щодо створення і використання суспільного грошового фонду;

– у правовому аспекті як план створення і використання фінансових ресурсів на загальнодержавному і місцевому рівнях, який затверджується відповідними представницькими органами;

– у політичному аспекті як документа компромісу різних політичних сил представницького органу влади, який своїм волевиявленням затверджує обсяг суспільного грошового фонду і цим ставить уряд під суспільний контроль.

Державний бюджет як економічна категорія: відображає грошові відносини, які виникають між державою та підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя та задоволення інших суспільних потреб.

Зміст бюджетних відносин характеризується такими напрямками грошових відносин – між державою та підприємствами, організаціями й установами державної форми власності;
– державою та підприємствами, організаціями й установами змішаної форми власності;
– державою та підприємствами, організаціями й установами, що знаходяться у приватній власності;
– державою і громадськими організаціями;
– державою та населенням;
– між іншими державами та міжнародними організаціями

Специфічними ознаками бюджетних відносин є: – перерозподільний характер – бюджет виконує функції перерозподілу валового внутрішнього продукту між галузями, регіонами, соціальними верстами населення, перерозподіл у часі при використанні державних позик;
– всеохоплюючий характер – бюджетними відносинами охоплені всі фізичні й юридичні особи;
– законодавче регулювання здійснюється за трьома напрямками.

Стан бюджету як фінансового плану характеризується трьома показниками: – рівновагою доходів і видатків бюджету;
– бюджетним профіцитом – перевищенням доходів над видатками;
– бюджетним дефіцитом – перевищенням видатків над доходами. Для реалізації бюджетної політики у державі створюється бюджетний механізм.

Бюджетний механізм: сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів

8.2. Бюджетна система та бюджетний устрій

Бюджетна система Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Складові бюджетної системи України:

- державний бюджет;
- місцеві бюджети

Бюджетна система України
ґрунтується на таких принципах:

- принцип єдності бюджетної системи України;
- принцип збалансованості;
- принцип самостійності;
- принцип повноти;
- принцип обґрунтованості;
- принцип ефективності;
- принцип субсидіарності;
- принцип цільового використання бюджетних коштів ;
- принцип справедливості і неупередженості;
- принцип публічності та прозорості.

Бюджетний процес регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Стадії бюджетного процесу:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд та прийняття закону про державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети;
- виконання бюджету, в тому числі у разі необхідності внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про

місцеві бюджети;

– підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Завдання бюджетного планування: — достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
— оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;
— збалансування бюджету.

8.3. Теоретичні аспекти організації міжбюджетних відносин

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни нерозривно пов'язаний із процесом руху коштів між бюджетами різних рівнів щоб забезпечити необхідним обсягом фінансових ресурсів кожного суб'єкта міжбюджетних відносин.

Міжбюджетні відносини відносини між органами державної влади та місцевого самоврядування щодо розмежування повноважень та здійснення видатків та отримання доходів з метою забезпечення виконання конституційних функцій держави.

Підставою існування міжбюджетних відносин є визначені законодавством держави: для — розподіл повноважень між державною виконавчою владою та органами місцевого самоврядування;
— гарантія з боку держави щодо фінансування наданих повноважень органам місцевого самоврядування;
— розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.

Економічний аспект міжбюджетних відносин визначається економічними функціями держави та органів місцевого самоврядування і включає:
— розмежування видатків бюджетів відповідно до розподілу повноважень між державною владою і місцевим самоврядуванням;
— забезпечення бюджетів доходами, достатніми для виконання покладених на них завдань;

- розмір трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам і з місцевих бюджетів до державного бюджету;
- розмежування державної та комунальної власності;
- публічний контроль за витрачанням коштів.

Міжбюджетні відносини: відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією, Бюджетним кодексом та Законами України.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність бюджету.
2. Назвіть функції та ознаки бюджету.
3. Дайте визначення поняттям «бюджетна система» та «бюджетний устрій».
4. Назвіть принципи побудови бюджетного устрою.
5. Дайте визначення поняттю бюджетної класифікації.
6. Дайте визначення бюджетного дефіциту, профіциту.
7. Дайте визначення поняттю зведеного бюджету України.
8. Дайте визначення поняттю Зведений бюджет Автономної Республіки Крим.
9. Розкрийте теоретичний аспект організації міжбюджетних відносин.
10. Дайте визначенню поняттю міжбюджетних відносин та розкрийте їх практичне значення.
11. Що означає поняття – «бюджетне регулювання»?
12. З якими категоріями ототожнюється категорія «бюджетний федералізм»?

РОЗДІЛ 9. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА

Основні терміни і поняття: бюджетна політика,, бюджетний процес, бюджетна стратегія, бюджетне прогнозування, бюджетна тактика, бюджетне планування, ефективність бюджетної політики, напрями бюджетної політики.

9.1. Сутність та значення бюджетної політики України

Бюджетна політика є важливим інструментом впливу суб'єкта розподільчих відносин (держави) на об'єкт (ВВП і національний дохід) для досягнення конкретних цілей стабілізації та розвитку національної економіки.

Термін «бюджетна політика»

- політика;
- бюджет.

складається з двох категорій:

При цьому бюджетна політика є складовою фінансової політики держави.

Зауважимо, що в розвинутих країнах світу через державний бюджет відбувається перерозподіл від 30 до 50 % ВВП.

Згідно з Бюджетним кодексом України бюджет

це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетна політика відображається в трьох аспектах:

- Політика формування, виконання та регулювання державного бюджету країни.
- Заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та

виробництво неінфляційного ВВП шляхом зміни державних доходів і видатків, а також підходів до формування державного бюджету в цілому.

- Маніпулювання державними доходами та видатками з метою впливу на економічний розвиток суспільства.

Сутність та значення бюджетної політики України визначаються її цілями:

1. Стабілізацією економіки та забезпеченням сталого зростання виробництва;
2. Стимуванням інфляції;
3. Стимулюванням розвитку пріоритетних сфер діяльності та структурних перетворень;
4. Реформуванням системи оподаткування в контексті стимулювання підприємницької діяльності та зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності;
5. Реформуванням міжбюджетних відносин у напрямі забезпечення самостійності місцевих бюджетів;
6. Оптимізацією рівня бюджетного дефіциту, державного боргу, пошуку джерел їх фінансування;
7. Пошуком додаткових джерел доходів бюджету для фінансування невідкладних соціальних програм.

Основними функціями бюджетної політики виступають:

1. Фіскальна функція. Забезпечує необхідні ресурси для урядової діяльності, а саме:
 - на військово-оборонні витрати;
 - на реалізацію економічних і соціальних програм;
 - на підтримку уряду тощо.
2. Функція економічного регулювання. Податки та видатки бюджету використовуються як інструменти управління економікою та досягнення певних цілей економічної політики (економічного зростання, структурної перебудови тощо).
3. Функція вирівнювання доходів. Бюджетне регулювання виступає як інструмент перерозподілу ВВП за допомогою механізму оподаткування, а також системи трансферних виплат малозабезпеченим сім'ям, безробітним, інвалідам, сиротам тощо.

В Україні держава реалізує бюджетну політику через Міністерство фінансів України (центральний апарат та місцеві фінансові органи).

Вони у своїй діяльності керується Конституцією, Кодексами, Законами України, Указами і розпорядженнями Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів, а

також Положенням про Міністерство фінансів. Крім того, для забезпечення виконання Державного бюджету існує ряд органів, а саме Рахункова палата України, Державне казначейство, Державна фінансова інспекція, Державна фіскальна служба. Відповідно до чинного законодавства кожна з перелічених систем органів оперативного управління фінансами має певні завдання в частині реалізації бюджетної політики та виконує ряд функцій.

Основними правовими документами, що регламентують проведення бюджетної політики в Україні є: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України та Митний кодекс України; Закони України: «Про Державний бюджет України» (на відповідний рік), «Про місцеве самоврядування в Україні», Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики України (на відповідний рік)», Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України. Основою для проведення бюджетного реформування в Україні став Бюджетний кодекс, прийнятий 22 березня 2001 року. В якому спрощено механізм формування бюджетів та процес перерозподілу грошей. Кодекс впровадив новий підхід до формування бюджету за програмно-цільовим методом із залученням економічної класифікації видатків. Це надало можливість відстежувати ефективність використання бюджетом сплачених підприємцями податків у контексті фінансування тієї чи іншої програми.

9.2. Бюджетний процес в Україні. Стратегія і тактика

Бюджетний процес регламентована законодавством діяльність органів влади щодо складання, розгляду, затвердження і виконання центрального та місцевих бюджетів. Його зміст визначається державним і бюджетним устроєм країни, бюджетними повноваженнями відповідних органів та юридичних осіб.

Критеріями процесу формування Державного бюджету України є методологія формування бюджету. Державний бюджет

Україні формується за існуючою у світовій практиці методологією. Це означає, що за основу береться розрахунок річного обсягу ВВП.

Бюджетна стратегія це довгостроковий курс бюджетної політики держави, що розрахований на перспективу та зумовлює розв'язання крупномасштабних завдань, які визначаються загальнонаціональною стратегією соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетна стратегія має встановлювати основні напрями бюджетної політики та спрямовуватись на розробку таких економічних важелів, які були б націлені на їх реалізацію. У сучасних умовах процес розробки бюджетної стратегії в Україні за існуючих умов господарювання наражається на серйозні труднощі, подолання яких вимагає фундаментальних наукових досліджень у сфері бюджетних відносин. Основою розробки бюджетної стратегії є бюджетне прогнозування, що є складовою прогнозування макроекономічного розвитку соціально-економічних процесів у країні взагалі.

Бюджетне прогнозування це процес розробки основних показників Державного бюджету на перспективу, прогнозування найважливіших надходжень та видатків бюджету.

Під час складання бюджету, прогнозування надходжень до нього є однією з головних проблем, що виникають. Існування різних форм власності і методів господарювання, відсутність будь-якого директивного управління виробництвом роблять непридатним для цього нормативний метод розрахунків надходжень, який був досить поширений за часів планової економіки.

Методика розрахунків, що застосовуються в умовах стабільного ринку не забезпечує потрібної точності прогнозу, оскільки базується на попередньому прогнозі номінальних значень головних макроекономічних показників: ВВП, обсягів споживання та інвестицій тощо.

В умовах перехідної економіки ці значення суттєво залежать від структури витрат зведеного бюджету, яка не може бути визначена без обсягів надходжень до нього.

Бюджетна тактика є швидкодіючим механізмом бюджетної політики в країні, гнучким методом пошуку короткострокової рівноваги, стабілізації та пристосування до умов, що постійно змінюються. Бюджетна тактика фактично є продовженням, конкретизацією бюджетної стратегії.

Основні документи для формування бюджетної тактики в Україні:

- макроекономічний прогноз соціально-економічного розвитку країни, складовим елементом якого є основні прогнозні показники зведеного бюджету країни;
- основні напрями бюджетної політики (бюджетна резолюція).

Слід зосередити увагу на освоєнні процедури складання, розгляду, прийняття та виконання Державного бюджету, що є в Україні досить складною і тривалою, а тому заслуговує на досить детальне вивчення. У Бюджетному кодексі України ця процедура визначена у II розділі.

Процедура складання, розгляду, прийняття та виконання Державного бюджету включає:

- Складання проекту Закону України про Державний бюджет України.
- Розгляд та прийняття цього закону.
- Виконання бюджету.
- Підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету, прийняття рішення щодо нього.

Бюджетне планування це своєрідний інструмент системи фінансового управління, спрямованого на підвищення ефективності, дієвості та прозорості державного сектору, що здійснюється шляхом встановлення бюджетних цілей не тільки на наступний (плановий) рік, а й на перспективу, зокрема, середньострокову (до трьох років). У більшості розвинутих країн світу в процесі бюджетного планування застосовується складання проекту бюджету не тільки на наступний рік, а й на середньострокову перспективу. До цих країн належать Австралія, Австрія, Канада, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Угорщина.

Основними цілями бюджетного планування на багаторічній основі Призначення бюджетного планування в загальному вигляді зводиться до: є формування ефективної середньострокової бюджетної стратегії та, зокрема, підвищення дисципліни витрачання державних коштів.

- забезпечення збалансованості фінансових ресурсів держави, які акумулюються через бюджет;
- визначення реальних джерел доходів бюджету виходячи із фіскальних цілей Уряду;

- визначення пріоритетів у видатковій політиці бюджету, враховуючи цілі, встановлені основними програмними документами Уряду;
- здійснення ефективного управління державним боргом, що полягає у своєчасному виконанні державою своїх боргових зобов'язань та залученні на фінансування бюджету запозичень з оптимальними умовами їх подальшого обслуговування і погашення;
- установлення середньострокових фіскальних і бюджетних цілей з метою досягнення ефективності бюджетної політики та передбачуваності соціально-економічних наслідків її проведення;
- забезпечення реалізації єдиної фінансової політики на всіх рівнях державної влади, єдиних форм і методів усієї бюджетної роботи.

Загальні засади бюджетного планування визначаються Конституцією України, а також Бюджетним кодексом України. Загальне керівництво бюджетним плануванням покладено на Кабінет Міністрів України, а безпосередньо роботу з організації планування бюджетів усіх рівнів виконує Міністерство фінансів України.

9.3. Оцінка ефективності бюджетної політики

Основою забезпечення ефективної бюджетної політики держави є Бюджетний кодекс який законодавчо унормовує середньострокове бюджетне планування, використання методології програмно-цільового підходу до бюджетного процесу, вдосконалення процедур формування, розгляду та прийняття бюджетів різних рівнів, удосконалення управління державним боргом, впровадження

системи внутрішнього фінансового контролю як дієвого інструмента управління державними фінансами.

Під ефективністю бюджетної політики слід розуміти ступінь досягнення встановлених при бюджетуванні цілей з позицій державних інтересів – зміцнення доходної частини бюджетів і створення умов макроекономічної стабілізації.

Ефективність бюджетної політики повинна розглядатися:

- з точки зору виконання державного бюджету – фіскальна ефективність;
- з точки зору впливу на соціально-економічну динаміку в країні - стратегічна ефективність.

Неефективна бюджетна політика стимулює негативні процеси у функціонуванні та розвитку економіки країни, що суттєво впливає на фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання та громадян, а отже, і на рівень макроекономічних параметрів.

Основні недоліки бюджетної політики:

- незбалансованість зобов'язань і ресурсів на всіх рівнях бюджетної системи і надмірність боргового тягаря;

- неефективність і обтяжливість податкової системи;
- неефективність значної частини бюджетних видатків;
- перевищення державних потреб і зобов'язань;
- незавершеність формування ефективної системи

управління державними фінансами.

Чинниками удосконалення бюджетної політики є:

- посилення бюджетного адміністрування власних доходів бюджетних коштів;

- якісне вдосконалення казначейської системи виконання бюджетів;

- оптимізація державних витрат, перегляд їх структури;

- вдосконалення міжбюджетних відносин;

- створення ефективної системи управління державним боргом.

Серед основних проблем бюджетної політики виділяється необхідність чіткого розмежування функцій державного та місцевих бюджетів, впорядкування системи взаємозаліків, встановлення процедури обґрунтування пріоритетів бюджетних витрат та їх норм, запобігання випадкам нецільового

використання фінансових ресурсів та ін.

Ефективна бюджетна політика є необхідною умовою розвитку та покращення економічної ситуації в Україні.

Найважливішими показниками фіскальної ефективності бюджетної політики є: збирання бюджетних доходів, виконання бюджетних зобов'язань, управління бюджетним дефіцитом і державним боргом. З урахуванням результативності діяльності виконавчої влади з реалізації зазначених напрямів може бути дана кількісна оцінка ефективності бюджетної політики.

9.4. Основні завдання та напрями бюджетної політики України

Реалізація бюджетної політики спрямована на забезпечення сталого розвитку національної економіки, підвищення стандартів життя і рівня добробуту громадян, сприяння збалансованому розвитку конкурентоспроможної економіки, забезпечення фінансової стабільності держави та здійснення заходів із зменшення рівня "доларизації" економіки, підвищення ефективності виконання програм імпортозаміщення, розвиток виробництва вітчизняних товарів, ефективний захист внутрішнього ринку та підтримку експорту тощо.

Під час визначення «Основних напрямів бюджетної політики на відповідний рік» враховуються такі основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України:

- валовий внутрішній продукт номінальний;
- валовий внутрішній продукт реальний, темпи зростання;
- індекс споживчих цін;
- індекс цін виробників;
- рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці.

Для розрахунку бюджетних показників використовуватимуться припущення щодо офіційного обмінного курсу гривні до долара США у середньому на

рік та на кінець року, враховані в розрахунках основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на відповідний рік, виходячи з положень, визначених Основними засадами грошово-кредитної політики Національного банку України.

Зазначені макропоказники можуть бути уточнені відповідно до поточного стану соціально-економічної ситуації у попередньому році шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України рішення щодо схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на поточний рік та враховуватимуться під час підготовки проекту Державного бюджету України на поточний рік.

Основні напрями бюджетної політики вказуються щорічно у Постанові Верховної Ради України «Про основні завдання бюджетної політики на відповідний рік» серед яких:

- подальша стабілізація державних фінансів, що передбачає:
- утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету;
- утримання обсягу державного боргу;
- збереження з урахуванням норм податкового законодавства частки перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет;
- фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень;
- фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів);
- надання державних гарантій для реалізації інвестиційних проектів, що мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України (залежно від стану підготовки таких проектів);
- установлення розміру прожиткового мінімуму та соціальних гарантій, які визначаються на його основі, з урахуванням зростання показників реального сектора економіки та індексу

споживчих цін; забезпечення економічно обґрунтованого підвищення мінімальної заробітної плати та посадового окладу (тарифної ставки) працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки з урахуванням необхідності поетапного скорочення розриву між зазначеними показниками;

- підвищення рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення;
- та інші напрями бюджетної політики.

Питання для самоконтролю

1. Вкажіть сутність та значення бюджетної політики України.
2. Назвіть основні функції бюджетної політики.
3. Розкрийте зміст основних проблем бюджетної політики.
4. Який підхід до формування бюджету впроваджує новий Бюджетний кодекс України? Які він має переваги чи недоліки?
5. Назвіть найважливіші показники фіскальної ефективності бюджетної політики?
6. Розкрийте основні критерії ефективності бюджетної політики за напрямом фіскальної ефективності?
7. Назвіть основні чинники удосконалення бюджетної політики України?
8. Охарактеризуйте основні критерії стратегічної ефективності бюджетної політики?
9. Якими системно-ситуативними положеннями характеризуються принципи ефективної бюджетної політики?
10. Що таке бюджетна стратегія? В якому документі держави вона формується?
11. Надайте визначення бюджетної тактики? Кого відносять до основних учасників бюджетного процесу?
12. Визначте основні напрями бюджетної політики на поточний рік?

РОЗДІЛ 10. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ

Основні поняття та терміни: економічна рівновага, незбалансованість бюджету, дефіцит бюджету, профіцит бюджету, причини виникнення дефіциту бюджету, джерела фінансування дефіциту бюджету, основні наслідки бюджетного дефіциту.

10.1. Економічна рівновага як основна передумова формування збалансованого бюджету

Вирішення проблеми економічної рівноваги у будь-якій країні світу, перш за все, полягає у формуванні правильного економічного мислення всіх верств населення і належить економічній науці. Саме економічна наука, узагальнюючи найбільш прогресивні ідеї та положення світової економічної думки, досвід економічно розвинутих країн та результати багатьох економіко-математичних досліджень, має сформулювати світогляд сучасної людини, підвищити її свідомість та створити дійсний потенціал майбутнього економічного та соціального розвитку.

А. Сміт та основи теорії загальної рівноваги Основи теорії загальної рівноваги були закладені ще А. Смітом. Він першим сформулював наступну проблему: яким чином в умовах децентралізованої ринкової системи рішення, які приймаються незалежно одне від одного на рівні індивідуальних споживачів і фірм, можуть бути скоординовані так, що продавці продукції та покупці можуть знайти один одного і задовольнити свої потреби. А. Сміт вважав, що цей процес відбувається автоматично завдяки системі ринкових цін, побудованій на законах попиту та пропозиції.

Безробіття як фактор відхилення від економічної рівноваги Але найбільш негативним явищем, яке відображає відхилення держави від стану економічної рівноваги, є безробіття. Безробіття як соціальне явище характеризується неможливістю

певною кількістю громадян у працездатному віці знайти собі роботу за незалежних від них причин, а служба зайнятості не може запропонувати їм відповідної роботи.

Особливість безробіття, як економічного явища, полягає у його подвійному негативному ефекті: з одного боку, високий рівень безробіття сприяє недонадходженню у доходну частину бюджету та соціальні фонди, а з іншого - зростає навантаження на видаткову частину бюджету та ті самі фонди, з яких має здійснюватись фінансування тимчасово безробітних.

Безробіттю передують глибокі структурні зрушення в економіці, які стримують диспропорції між кількістю, якістю і структурою попиту та пропозиції праці; спади і кризи в економіці, які ведуть до скорочення попиту на працю і нерівномірне розміщення продуктивних сил, у результаті чого попит і пропозиція праці поділяються територіально.

За Дж. Кейнсом збільшення грошової маси в обігу створює благодатні умови для посилення інвестиційних процесів, сприяє збільшенню обсягів виробництва та вирішує проблему зайнятості населення. Як суттєву проблему не розглядав Дж. Кейнс і питання інфляції.

М. Фрідмен та шляхи стабілізації економіки

Майже з протилежними поглядами стосовно шляхів стабілізації економіки у середині 50-тих років ХХ століття виступив лідер монетаристської школи Мілтон Фрідмен, чия теорію розвитку капіталізму, як саморегульованої системи, що базується на ідеях монетаризму, було визнано антиподом кейнсіанській моделі державного регулювання економікою. Він відкрито виступав проти теорії Дж. Кейнса щодо втручання держави в економіку і державних заходів стосовно стимулювання попиту, доказуючи, що державне регулювання економіки є досить мало ефективним, і розглядав його в якості загрози вільному ринку.

Для готівки М. Фрідмен запропонував темп приросту на рівні 3% на рік, для безготівкових грошей – 1%. Тобто приблизно загальний щорічний приріст грошової маси має дорівнювати 4-5%. Це ті самі відсотки, які мають обмежувати середньорічні темпи інфляції, щоб запобігти її посиленню.

Так чи інакше, дослідження М. Фрідменом в області теорії

грошей пов'язані з аналізом теорії Дж. М. Кейнса та його послідовників, які виходили з положення про несуттєвий вплив грошей на загальні витрати, споживання і ціни, а також із переконання про нездатність ринкової економіки автоматично досягнути необхідної зайнятості та стабільності цін.

Критику цих положень М. Фрідмен висловив у статті «Відносна стабільність швидкості обертання грошей та мультиплікатор інвестицій у Сполучених Штатах, 1897-1958 рр.», яка була написана у співавторстві з Д. Мейселменом.

У роботі показано, що споживчі витрати визначаються скоріше грошовою масою, ніж окремими статтями державного бюджету. Виходячи з визначальної ролі грошей відносно до цін і доходів, М. Фрідмен доводив, що зміни в інтенсивності зростання номінальних доходів переважно обумовлені змінами у зростанні грошової маси. Саме спільна стаття М. Фрідмена та Д. Мейселмена стала початком багаторічної полеміки з кейнсіанцями стосовно *грошово-фіскальної політики*, яка розпочалась у 60-70-ті роки і наслідком якої стали деякі зміни у монетарній політиці США.

М. Фрідмен щодо причин інфляції Причину інфляції М. Фрідмен бачив також у *політиці дефіцитного бюджетного фінансування*. Незбалансований державний бюджет потребує постійних грошових емісій, які з часом стають неконтрольовані, сприяє посиленню податкового навантаження, яке негативно впливає на стан виробництва, та посилює інфляційні процеси. Обмеження державних витрат та співвідношення їх з доходами не вимагатимуть збільшення грошової маси, що, у свою чергу, буде сприяти уповільненню темпів інфляції.

Саме світовий досвід багатьох економічно-розвинутих країн та різних економічних теорій дозволяє визначити першочергові напрями та фактори підвищеного ризику на шляху досягнення економічної рівноваги у конкретній державі, навіть за умов, що кожна країна проходить свій, особистий шлях економічного та політичного розвитку.

10.2. Концептуальні основи формування бюджетного дефіциту

Багатьом країнам світу, навіть тим, у яких розбудована потужна ринкова економіка, притаманно фінансово-економічне явище, яке в теорії і практиці добре відомо під назвою бюджетний дефіцит.

Формування бюджетного дефіциту *Дефіцит бюджету* – це перевищення видатків бюджету над його

доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та їх поверненням до бюджету), яке є негативним проявом незбалансованості бюджету.

Оскільки бюджетний дефіцит виникає за різних обставин, а також може відрізнятися за своєю формою та якістю прийнято розглядати різні види бюджетного дефіциту.

Бюджетний дефіцит за формою прояву *За формою прояву* бюджетний дефіцит поділяється на:

– *відкритий*, тобто дефіцит, який було офіційно оголошено у законі про бюджет на відповідний рік (у випадку наявності відкритого дефіциту не тільки фіксуються загальні обсяги дефіциту, а також конкретизуються та затверджуються джерела його фінансування);

– *прихований*, тобто дефіцит, який офіційно не було визнано, але який проявляється у завищенні планових обсягів доходів та у включенні до складу доходів таких джерел, які не спрямовуються на фінансування планових видатків, а ідуть на покриття бюджетного дефіциту;

– *квазіфіскальний (квазібюджетний)* – це різновид прихованого дефіциту бюджету, наявність якого обумовлюється квазіфіскальною діяльністю держави.

Квазіфіскальні операції У статті 2 Бюджетного кодексу України *квазіфіскальні*

операції визнані як операції органів державної влади і місцевого самоврядування, Національного банку України, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, що не відображаються у

показниках бюджету, але можуть призвести до зменшення надходжень до бюджету та / або потребувати додаткових витрат бюджету в майбутньому.

Бюджетний дефіцит за причинами та характером виникнення *За причинами та характером виникнення бюджетний дефіцит може бути:*

– *вимушеним (пасивним)*, коли у держави не вистачає фінансових ресурсів у необхідних обсягах та коли має місце падіння виробництва ВВП, падіння рівня зайнятості та загальний економічний спад (фінансування спрямовується на покриття поточних витрат);

– *свідомим (активним)*, коли бюджетний дефіцит є наслідком певної фінансової політики держави, а кошти спрямовуються на розвиток економіки та зростання обсягів ВВП (уряд свідомо стимулює сукупний попит у державі шляхом збільшення видатків бюджету, зниження податкових ставок та введення нових або розширення існуючих податкових пільг).

Такий підхід дозволяє оцінити рівень та ефективність державного регулювання, оцінити політику уряду (в контексті тактичних і стратегічних заходів) та її здатність впливати на розвиток національної економіки.

Запланований та фактичний бюджетний дефіцит *В залежності від урахування бюджетного дефіциту на стадії бюджетного планування можна розглядати:*

– *запланований*, тобто дефіцит, який було заплановано і затверджено у законі про державний бюджет;

– *фактичний*, тобто дефіцит, який було отримано в процесі виконання бюджету та затверджено у звіті про виконання бюджету.

Оцінка бюджетного дефіциту за таким критерієм дозволяє проаналізувати якість бюджетного планування (достовірність основних прогнозних макропоказників, точність математичних розрахунків, можливість врахування непередбачених обставин) та ефективність виконання бюджету.

Збалансування доходів і видатків ще на стадії планування

зкладає основи для фактичного виконання бюджету у збалансованій формі. Водночас баланс між доходами і видатками на практиці досить складно реалізувати навіть на стадії планування, ще складніше реалізувати такий план при виконанні бюджету. Але такий стан ідеального бюджетного планування є конституційною нормою, прописаною у другій частині статті 95 Конституції України: «Держава прагне до збалансованості бюджету України».

Бюджетний дефіцит за терміном дії *За терміном дії* бюджетний дефіцит поділяється на:

- *тимчасовий* – це дефіцит, який виникає у певні періоди часу та пов'язаний з конкретними негативними соціально-економічними подіями;
- *постійний* – це дефіцит, який носить постійний характер та повторюється із року в рік (це більш типове явище для багатьох країн світу).

Такий підхід дозволяє оцінити у довгостроковому періоді стан державних фінансів, зокрема, та стан економіки країни загалом.

Бюджетний дефіцит та його зв'язок з державним боргом При аналізі бюджетного дефіциту *в контексті його зв'язку з державним боргом* прийнято розглядати:

- *первинний дефіцит*, тобто дефіцит, при розрахунку якого до складу видатків не включають витрати на сплату процентів за державним боргом (це дозволяє оцінити діяльність уряду, ефективність фінансової політики та стан економіки загалом на кожному конкретному етапі та формувати стратегію економічного розвитку держави з урахуванням виявлених проблем і помилок);

- *операційний дефіцит* – це різновид первинного дефіциту, при розрахунках якого процентні платежі за державним боргом були скориговані на темпи інфляції.

Бюджетний дефіцит в залежності від економічного циклу Розрізняють види бюджетного дефіциту і в залежності від економічного циклу, а саме:

- *циклічний дефіцит* – це дефіцит, який

виникає під час економічного спаду, наслідком якого є зменшення доходів бюджету; у той самий час уряд з метою підтримування сукупного попиту збільшує бюджетні видатки, що призводить до такого стану, коли фактичний дефіцит перевищує циклічний дефіцит, а різниця між ними є показником експансійного впливу бюджету, спрямованого на оздоровлення економіки;

– *структурний дефіцит* – це дефіцит, який розраховується як різниця між доходами бюджету, які могли бути отримані за умов повної зайнятості та фактичними бюджетними видатками.

Дефіцит бюджету залежно від виду бюджету Залежно від виду бюджету розрізняють:

- *дефіцит державного бюджету*;
- *дефіцит місцевого бюджету*

Такий розподіл бюджетного дефіциту є притаманним для унітарних країн. У країнах з федеративним устроєм розглядають окремо: дефіцит федерального бюджету, дефіцит члена федерації та дефіцит місцевого бюджету. Це дозволяє більш детально проаналізувати та оцінити діяльність уряду та відповідних органів місцевого самоврядування.

Основні причини незбалансованого бюджету Незалежно від виду бюджетного дефіциту, так чи інакше, він є наслідком незбалансованого бюджету який, у

свою чергу, обумовлений порушенням економічної рівноваги у країні, яка знаходить свій прояв серед наступних причин:

- надзвичайні події масштабного характеру: війни, епідемії, катастрофи природного чи техногенного характеру, які потребують додаткового фінансування та на які не вистачило коштів резервного фонду бюджету;
- спад виробництва, обумовлений внутрішніми та зовнішніми кризовими явищами економічного та політичного характеру;
- недосконале фінансове законодавство;
- складність бюджетного планування в умовах ринкової економіки та в умовах глобалізації;
- розбалансована фінансово-кредитна система;
- посилення інфляційних процесів;
- соціальні конфлікти;
- інші фактори, які негативно впливають на економічний та

соціальний стан у державі.

Одиниці розрахунку рівня бюджетного дефіциту Рівень бюджетного дефіциту розраховується у відсотках від валового внутрішнього продукту країни. Також застосовується

вимірювання бюджетного дефіциту у відсотках від національного доходу та від загального обсягу видатків державного бюджету.

Дефіцит бюджету у країнах ЄС Так, для країн Європейського Союзу – членів Європейської валютної системи (ЄВС) та для країн, які мають наміри щодо вступу до ЄВС, відповідно до критеріїв валютно-фінансової конвергенції, визначених Маастрихтським договором, з метою забезпечення належного стану фінансових показників у довготривалому періоді та з метою запобігання надмірному бюджетному дефіциту та надмірній державній заборгованості дефіцит бюджету країни має становити не більше 3 % ВВП (референтно, тобто максимально допустима, величина).

Згідно зі ст. 104 Маастрихтського договору ця вимога може вважатися виконаною навіть тоді, коли рівень дефіциту у державі - потенційній учасниці ЄВС, перевищує референтну величину, але протягом останнього часу невпинно наближався до неї і, на час перевірки, майже досяг 3%-ї позначки.

Бюджетний дефіцит та вимоги БКУ В Україні відповідно до статті 14 Бюджетного кодексу України(БКУ) затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету з урахуванням особливостей, визначених статтею 72 цього Кодексу.

Водночас, прийняття бюджету з дефіцитом передбачає не абсолютну суму дефіциту, а тільки його граничне значення. Тобто граничний розмір дефіциту свідчить про таке перевищення видатків над доходами, які є обґрунтовані та мають реальні канали покриття.

Профіцит бюджету тобто перевищення доходів над видатками (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та їх поверненням до бюджету). Поняття «профіцит бюджету» в бюджетному законодавстві України з'явилося з прийняттям Бюджетного кодексу. Але його наявність не є загрозою для соціально-економічного стану

держави. При цьому існують традиційні шляхи подолання профіциту бюджету. До них належать:

- відміна окремого податку (збору), або зменшення ставки податку (збору);
- погашення основної суми боргу;
- дострокове погашення відсотків за основною сумою боргу.

Профіцит бюджету в Україні затверджується з метою погашення боргу, забезпечення встановленого розміру оборотного залишку бюджетних коштів та придбання цінних паперів з урахуванням особливостей, визначених статтею 72 Бюджетного Кодексу України.

Наявність бюджетного дефіциту у державі рано чи пізно призводить до необхідності пошуку з одного боку шляхів скорочення обсягів бюджетного дефіциту, а з іншого – до пошуку джерел фінансування бюджетного дефіциту.

10.3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту

На чолі багатьох функцій, які виконує держава, знаходиться регулювання розподілом та перерозподілом валового внутрішнього продукту між підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-територіальними формуваннями та різними верствами населення.

Добре відомо, що процес формування економічних умов відбувається, коли фінансовий рік вже триває. Незважаючи на те, що переважна більшість урядів схильна передбачати високі темпи економічного зростання, на практиці все відбувається трохи інакше і не завжди позитивні прогнози виправдовують себе у повній мірі. Тоді планується на найближчий рік незбалансований бюджет (з дефіцитом!) і одразу починається пошук джерел фінансування бюджетного дефіциту.

Існують два основних підходи щодо фінансування бюджетного дефіциту: *інфляційний; неінфляційний*.

Найбільш доступним для будь-якої держави є інфляційний підхід, який базується на емісійному покритті бюджетного дефіциту та який полягає у грошово-кредитній емісії. У світі давно встановлений і доведений високий рівень прямо-пропорційної залежності між кількістю грошей в обігу та рівнем

інфляції. Особливість грошової емісії, спрямованої на покриття бюджетного дефіциту, полягає в тому, що в обіг потрапляє велика кількість грошей не підтриманих товарною масою. І якщо наявність бюджетного дефіциту, сама по собі, вже є наслідком порушення економічної рівноваги в державі, то зростання індексу споживчих цін, у свою чергу, призводить до цілої низки негативних економічних явищ (падіння купівельної спроможності грошей, зменшення сукупного попиту, скорочення обсягів ВВП, зростання рівня безробіття, зростання навантаження на державні фінанси, що, у свою чергу, сприяє збільшенню обсягів бюджетного дефіциту, і т.д.), що тільки посилює процес порушення економічної рівноваги з усіма її негативними наслідками.

Саме тому більшість країн світу надають перевагу неінфляційному підходу покриття бюджетного дефіциту. В Україні відповідно до пункту 2 статті 15 Бюджетного кодексу «Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України».

Сучасна економічна наука пропонує відносити збільшення доходів та скорочення видатків до неінфляційних шляхів покриття бюджетного дефіциту. Але на практиці може виникнути така ситуація, за якої застосування таких підходів або є досить складним, або є не можливим взагалі. І тоді основними джерелами покриття бюджетного дефіциту, які носять неінфляційний характер, є *державні внутрішні та зовнішні запозичення*.

Внутрішні джерела покриття бюджетного дефіциту	– доходи від випущених в обіг цінних паперів; – кредити центрального банку.
---	--

До зовнішніх джерел покриття бюджетного дефіциту відносяться:

Зовнішні джерела покриття бюджетного дефіциту	– доходи від розміщення цінних паперів на зовнішньому ринку; – кредити іноземних держав та міжнародних фінансових організацій.
--	---

В Україні право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної бюджетної політики, або особи, яка виконує його обов'язки, за дорученням Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України визначає умови здійснення державних запозичень, у тому числі вид, валюту, строк та відсоткову ставку державного запозичення.

Основним негативним наслідком використання позикових коштів державою з метою покриття дефіциту бюджету через інститут державного кредиту є формування державного внутрішнього та зовнішнього боргу. І тільки коли бюджет формується і виконується з профіцитом, уряд отримує реальну можливість погашати частину своїх боргів.

Між тим, у сучасному світі проблема полягає в тому, що дуже часто країни змушені удаватися до нових позик, щоб виконати свої зобов'язання за старими боргами. Але, якщо зобов'язання країни перевищують темпи зростання економіки, зовнішній борг можна розглядати як ще один податок, бо додаткові доходи спрямовуються не громадянам, а кредиторам; добробут населення погіршується, відбувається зниження інвестиційної активності, що у свою чергу призводить до подальшого падіння темпів економічного росту .

Питання для самоконтролю

2. Які існують основні ознаки порушення рівня економічної рівноваги у державі?
3. Яке місце займає економічна наука у вирішенні проблеми економічної рівноваги?
4. Ким в економічній науці були закладені основи теорії загальної рівноваги?
5. Як впливає високий рівень безробіття на стан державних фінансів?
6. Як високий рівень інфляції впливає на сукупний попит у державі?
7. Що таке незбалансований бюджет?

8. На які види поділяється бюджетний дефіцит за формами прояву?
9. Яким може бути бюджетний дефіцит в залежності від характеру та причин виникнення?
10. На які види поділяється бюджетний дефіцит за терміном дії?
10. Яким може бути бюджетний дефіцит у контексті його зв'язку з державним боргом?
11. На які види поділяється бюджетний дефіцит в залежності від економічного циклу?
12. Які існують основні причини виникнення бюджетного дефіциту?
13. З якою метою бюджет може бути затверджений з профіцитом?
14. Яким має бути рівень бюджетного дефіциту для країн Європейського Союзу – членів Європейської валютної системи (ЄВС) та для країн, які мають наміри щодо вступу до ЄВС, відповідно до критеріїв валютно-фінансової конвергенції, визначених Маастрихтським договором?
15. За яких умов в Україні дозволяється затвердження бюджету з дефіцитом?
16. Які існують підходи щодо покриття бюджетного дефіциту?
17. З якою метою в Україні затверджується профіцит бюджету?
18. Якому підходу щодо покриття бюджетного дефіциту надає переважна більшість країн світу?
19. Які існують основні наслідки бюджетного дефіциту в залежності від джерел його покриття?
20. Які в Україні простежуються тенденції щодо дефіциту Державного бюджету?

РОЗДІЛ 11. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ

Основні терміни і поняття: державний кредит, державні запозичення, державна гарантія, державний борг, місцевий борг, гарантований державою борг, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, управління державним боргом

11.1. Економічна природа та сутність державного кредиту

Необхідність державного кредиту обумовлюється існуванням суперечності між величиною державних витрат і можливістю держави їх профінансувати виключно за рахунок доходів бюджету.

Держава змушена позичати кошти для покриття дефіциту бюджету, фінансування соціальної сфери та розвитку виробництва.

Державний кредит виник одночасно з появою держави, яка використовувала позичені грошові кошти на фінансування надзвичайних подій: війни, подолання стихійних лих. Основним призначенням позик було фінансування бюджетних дефіцитів. У подальшому, розвиток міжнародних відносин між державами обумовив державне кредитування на міжнародному рівні.

У сьогоденні, державні кредити поширені як в економічно розвинених країнах та і в країнах з перехідною економікою та є найбільш цивілізованою формою покриття бюджетного дефіциту. У країнах з перехідною економікою залучені державою кошти використовуються з метою проведення структурних реформ в економіці, впровадження інновацій, стимулювання експорту, на соціальні проекти з метою зростання добробуту населення.

Аспекти розгляду державного кредиту – як економічна категорія - це економічні відносини, які виникають між державою та фізичними і юридичними особами з приводу

мобілізації тимчасово вільних коштів останніх на основі поворотності, терміновості і платності з метою фінансування державних витрат;

- як правова категорія - врегулюванні правовими нормами відносини, з приводу акумуляції тимчасових коштів населення та підприємств з метою покриття дефіциту бюджету, врегулювання грошового обігу та інвестування;

- як складова державних фінансів - специфічна ланка державних фінансів, яка забезпечує мобілізацію державою фінансових ресурсів, як правило, до бюджетної системи. Відзначається такими рисами як централізація грошових фондів, яка виходить за межі однієї галузі; регламентація фінансових відносин на законодавчому рівні.

Класифікація державного кредиту за формою – активним (держава у кредитних зобов'язаннях є кредитором);
– пасивним (держава є позичальником або гарантом).

Держава як кредитор надає за рахунок коштів бюджету кредит фізичним та юридичним особам за плату, на визначений термін, за умови його обов'язкового повернення.

Держава як позичальник залучає вільні фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб для виконання економічних, соціальних програм, покриття бюджетного дефіциту.

Держава як гарант переймає на себе відповідальність за погашення кредитних зобов'язань, взятих на себе позичальниками (фізичними та юридичними особами).

Функції державного кредиту: 1) Розподільча. Державний кредит виступає в якості інструменту розподілу фінансових ресурсів в державі між економічними суб'єктами та забезпечує формування централізованих фондів фінансових ресурсів на принципах терміновості, платності й поворотності їх залучення.

Державний кредит розглядається як відносини вторинного розподілу вартості ВВП: у сферу державного кредиту надходить, як правило, тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, які сформовані на стадії первинного розподілу вартості (зарплата, амортизація, частина доходу).

Поворотність і платність державного кредиту обумовлює збільшення прибутку населення та юридичних осіб при виплаті їм відсотків по державних позиках.

2) Регулююча функція державного кредиту виявляється в тому, що за допомогою державних запозичень держава впливає на обсяг грошової маси, рівень процентних ставок, та, як наслідок, на виробництво, рівень зайнятості.

Регулювання грошового обігу відбувається через розміщення державою облігацій державної позики. Мобілізуючи вільні кошти населення держава зменшує його платоспроможний попит. Із обігу вилучаються надмірні грошові кошти на відповідний термін. При цьому, принциповим є напями використання залучених державою коштів населення. Інвестування коштів у сферу виробництва призведе до скорочення грошової маси в обігу. У разі спрямування запозичених коштів на оплату праці, обсяг готівки в обігу залишиться без зміни. Спрямування мобілізованих коштів юридичних осіб на виплати населенню призведе до зростання кількості наявної маси в обігу.

Щодо впливу державного кредиту на рівень процентних ставок то, запозичення держави на фінансовому ринку збільшують попит на позикові кошти. Додатковий попит на позикові кошти обумовлює зростання процентної ставки на кредити та «дорогі» кредити для сфери виробництва.

Цілі державного кредиту:

1) Фіскальна - створення ринку боргових державних зобов'язань, на якому позичаються необхідні державі кошти на різних умовах, в залежності від стану економіки.

У період стрімкого економічного зростання, коли процентні ставки досить високі, є доцільним укладення короткострокових зобов'язань. У період економічного спаду з досить низькими процентними ставками є доцільним здійснення довгострокових запозичень з помірними відсотками.

2) Алокативна - передбачає оптимальний розподіл ресурсів між державним та приватним сектором виробництва.

Держава намагається за допомогою кредитного фінансування збільшити обсяги виробництва у державному

секторі (підвищити частку державних витрат у валовому національному продукті), і одночасно створити необхідні умови для збільшення обсягів виробництва у приватному секторі.

Специфіка державного кредиту: відсутність окремого фінансового фонду (запозичені кошти проходять, як правило, через бюджет), відособленого органу управління.

Форми державних запозичень: шляхом розміщення боргових цінних паперів (казначейських зобов'язань, облігацій, казначейських ощадних сертифікатів). так і шляхом прямих запозичень (кредитів).

Види державних цінних паперів України (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу») 1) облігації зовнішніх державних позик України - державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій;

2) цільові облігації внутрішніх державних позик України - облігації, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу. Залучені кошти використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їх повернення;

3) казначейське зобов'язання України - державний цінний папір, емітентом якого є держава в особі виступає Міністерство фінансів, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України;

4) державний дериватив - цінний папір, що розміщується

державою на міжнародних фондових ринках і підтверджує зобов'язання України відповідно до умов розміщення цього цінного папера здійснити виплати власнику цього цінного папера в разі досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України, а також здійснити інші виплати.

11.2. Державний борг та його соціально-економічні наслідки

Здійснення державою запозичень призводить до виникнення державного боргу.

Державний борг - це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення (ст.2 Бюджетного кодексу України).

Державний борг України складається з двох частин – монетизованої та немонетизованої.

Монетизований державний борг складається з усіх випущених і невипущених боргових зобов'язань держави, у тому числі видані гарантії за кредитами та зобов'язання щодо прямих кредитів НБУ.

Немонетизований державний борг складається з невиконаних державою фінансових зобов'язань, передбачених чинним законодавством (заборгованість з виплати пенсій, стипендій, субсидій, заробітної плати та інших видів соціальних і несоціальних виплат), та заборгованості держави за господарськими взаємовідносинами.

Державний борг класифікують за різними класифікаційними ознаками: за структурою, за рівнем владних структур, за строком сплати, від умовності отримання позики.

Види державного боргу - **внутрішній державний борг** – за загальною сумою випущених, але не погашених державою боргових зобов'язань з нарахованими по них процентами, а також заборгованість державних підприємств перед кредиторами в даній державі;

- **зовнішній державний борг України** – загальна сума випущених, але не погашених державою боргових зобов'язань з нарахованими по них процентами, а також заборгованість

державних підприємств перед кредиторами за межами держави.

Види державного боргу за рівнем владних повноважень: - **державний борг** – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, які виникають в результаті державного запозичення;

- **місцевий борг** – загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок місцевого запозичення.

Види державного боргу за строком сплати: - **поточний борг** - сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році і належних до сплати в цей період відсотків за усіма випущеними на даний момент позиками;

- **капітальний борг** - сума заборгованості і відсотків, що мають сплачені за усіма отриманими державою позиками.

Види державного боргу від умовності отримання позики: - **прямий державний борг** — це зобов'язання держави за отриманими нею позиками;

- **умовний (гарантований) державний борг** — це зобов'язання держави як гаранта за отриманими позичальниками кредитним коштом.

Наслідки державного боргу: — **ефект витіснення** (в короткостроковій перспективі) виникає внаслідок підвищення процентних ставок на кредити (держава запозичуючи гроші, збільшує попит на них). Кредити стають дорогими для інвестиційних проектів, внаслідок чого інвестиції витісняються зі сфери виробництва.;

- **тяжкість боргу** (в довгостроковій перспективі) – вплив боргу на споживання майбутніх поколінь. Приватні інвестиції переміщуються зі сфери виробництва в державні цінні папери, чим скорочуються об'єми виробництва, призначені для майбутніх поколінь.

Вплив державного боргу на економіку: — **активний вплив** характеризується тим, що кошти державного кредиту направляються на виробничі цілі, внаслідок чого створюються джерела погашення боргу, поліпшується стан економіки, відмічається економічний підйом;

- пасивний вплив — кошти державного кредиту використовуються на поточні витрати, внаслідок чого економічне падіння продовжується, збільшуються витрати по боргу, збільшується дефіцит бюджету.

11.3. Управління державним боргом

Управління державним боргом — це сукупність заходів держави щодо випуску і погашення боргових зобов'язань: визначення ставок процентів за державними цінними паперами, встановлення ліміту боргу, підтримання курсу державних зобов'язань, визначенням умов випуску державних цінних паперів.

Цілі управління державним боргом 1) економічні: зниження витрат по обслуговуванню боргу; досягнення кращих умов рефінансування; згладжування нерівномірності податкових надходжень і фінансування поточних бюджетних витрат;

2) політичні: забезпечення стабільності політичної системи держави соціальні своєчасне фінансування соціальних програм, забезпечення соціальної стабільності.

Завдання управління державним боргом 1) забезпечення оптимального розміру державного боргу з точки зору забезпечення його адекватного рівня відносно ВВП як джерела погашення державних позик;

2) здійснення запозичень на найбільш вигідних умовах з точки зору мінімізації вартості боргу;

3) контроль за ефективним використанням запозичених коштів;

4) забезпечення своєчасності повернення боргу та нарахованих відсотків;

- 5) забезпечення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми позиками;
- б) забезпечення стабільності валютного курсу.

Стадії управління державним боргом залучення, розміщення (використання) і погашення боргу.

Залучення кредитних коштів, як правило, здійснюється у межах бюджетного процесу при розробці та затвердженні державного або місцевого бюджету, де визначають граничні розміри державних запозичень і гарантій на поточний бюджетний рік.

Державне управління залученням боргу, як правило, здійснюється у межах бюджетного процесу при розробці та затвердженні державного або місцевого бюджету, де визначають граничні розміри державних запозичень і гарантій на поточний бюджетний рік.

Основна частина витрат по обслуговуванню державного боргу – виплата процентів, вигравшів, коштів по погашенню позик, витрати по виготовленню, пересиланню і реалізації цінних паперів держави, проведення тиражів вигравшів, тиражів погашення і інші витрати.

Методи управління державним боргом 1. Рефінансування - погашення заборгованості шляхом випуску нових позик.

2. Конверсія - зміна доходності позик.

3. Консолідація - збільшення строку дії вже випущених позик.

4. Уніфікація - об'єднання декількох позик або раніше випущені позики обмінюються на нові.

5. Відстрочення погашення позик - перенесення строків повернення позик на більш пізніші терміни.

6. Анулювання державного боргу - відмова держави від зобов'язань по позикам.

7. Реструктуризація боргу - застосування в комплексі або частково всіх методів.

Основні індикатори оцінки рівня державної заборгованості Коефіцієнт заборгованості розраховується як співвідношення суми поточного державного боргу до ВВП. Міжнародний банк реконструкції і

розвитку критичним рівнем цього показника вважає на рівні 80-100%. Відповідно до вимог Бюджетного Кодексу України величина основної суми державного боргу і гарантованого державою боргу не повинна перевищувати 60% від річного номінального об'єму ВВП.

Щодо місцевих бюджетів, то гранично допустимий загальний об'єм місцевого боргу і гарантований Автономною Республікою Крим або територіальним суспільством міста боргу станом на кінець бюджетного періоду на рівні 100 відсотків (для міста Києва - 400 відсотків) середньорічного індикативного прогностного об'єму надходжень бюджету розвитку (без урахування об'єму місцевих внутрішніх і зовнішніх запозичень), визначеного прогнозом відповідного місцевого бюджету на наступних за плановим два бюджетні періоди.

1. Відношення зовнішнього боргу до ВВП для країн, що розвиваються є критичним на рівні 50% ВВП.

2. Коефіцієнт обслуговування державного боргу розраховується як співвідношення суми виплат по обслуговуванню боргу до об'єму експорту товарів і послуг. Цей показник на рівні 5-7% забезпечує найбільш сприятливі умови для відтворювальних процесів в економіці. Перевищення показника 12% викликає несприятливі тенденції в економіці. Верхній показник – 25 % свідчить про те, що держава визнається неплатоспроможною.

3. Коефіцієнт рівня заборгованості розраховується як співвідношення суми виплат по обслуговуванню державного боргу до доходів бюджету.

Джерела ризику державного боргу нерациональна структура кредитних зобов'язань у розрізі валют погашення, відсоткових ставок, терміну їх погашення.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність державного кредиту як економічної категорії?
2. Що таке державний кредит з юридичної точки зору ?
3. Які функції державного кредиту ?

4. Назвіть ознаки державного кредиту як складової державних фінансів.
5. Розкрийте взаємозв'язок державного кредиту з іншими ланками фінансової системи.
6. Які існують форми державного кредиту ?
7. Що таке державний борг ?
8. Розкрийте взаємозв'язок поняття державного боргу і державного кредиту.
9. Назвіть класифікаційні ознаки державного боргу.
10. Який вплив здійснює державний борг на економіку держави ?
11. Що таке управління державним боргом ?
12. Які існують індикатори оцінки рівня державного боргу ?
13. Які існують методи управління державним боргом ?
14. Як державний кредит впливає на економіку держави ?
15. Які джерела ризиків державного боргу ?

РОЗДІЛ 12. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ, БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ

Основні терміни і поняття: місцеві фінанси, місцеві бюджети, доходи, видатки, бюджетний федералізм, бюджетний унітаризм, дотації вирівнювання, міжбюджетні відносини, фінансове вирівнювання.

12.1. Місцеві фінанси у складі фінансової системи України

Формування науки про місцеві фінанси відбувалося в двох напрямках:	по-перше, історично, на початку виникла наука про державні фінанси, а потім в її складі виділилося самостійне вчення про місцеві фінанси; по-друге, вчення про місцеві фінанси як наука виникло в процесі розширення поняття предмету фінансової науки, коли фінансове господарство общин і інших територіальних колективів, які до цього були приватними, були включені до складу публічного фінансового господарства. Вчення про місцеві фінанси як сукупність теоретичних положень про фінансове господарство та фінансову діяльність місцевих органів влади остаточно сформувалося в 19 столітті і в кінці 19 сторіччя виділилося в самостійну фінансову науку. В Україні формування місцевих фінансів почалося після отримання Україною незалежності.
Формами місцевих фінансів	є фінанси Автономної республіки Крим, фінанси областей, районів, територіальних громад міст, сіл і селищ.
Основні теорії місцевого самоврядування	теорія природних прав общини, державна теорія місцевого самоврядування, теорія громадського самоврядування або теорія суспільно-господарського самоврядування.

Кожна з цих теорій по-різному пояснює взаємостосунки між державою і місцевих самоврядуванням.

Причиною функціонування місцевих фінансів є наявність територіальних колективів і відособлення функцій і завдань, які покладаються на їх органи влади.

Місцеві фінанси – це система формування, розподілу і використання грошових і інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих.

Місцеві фінанси як система включають: доходи, видатки, способи формування доходів, місцеві фінансові інститути, суб'єкти і об'єкти системи, відношення між суб'єктами системи, системою і іншими ланками фінансової системи.

Головним елементом фінансів місцевих органів влади є видатки, які є точним відображенням функцій і завдань, що покладаються на відповідні органи влади.

Функції і завдання місцевих органів влади – завдання, які доручаються місцевій владі центральним урядом, або так звані делеговані повноваження;

– власні функції і завдання, які взагалі передано місцевим органам влади в межах місцевих інтересів і вони є їхньою невід'ємною власною компетенцією.

Види видатків, які закріплюються за місцевими органами влади в межах власної компетенції *Факультативні витрати* – це витрати, які здійснюються на власний розсуд місцевих органів влади на основі рішень, прийнятих їх представницькими органами.
Обов'язкові витрати здійснюються місцевими органами влади у обов'язковому порядку відповідно до законодавства по встановленому переліку.

Також існують видатки на виконання делегованих повноважень та на фінансування власних повноважень.

Види видатків місцевих органів влади за економічною ознакою: – поточні або адміністративні витрати, – капітальні (видатки розвитку) або інвестиційні витрати.
Наявність обумовлених функціями і завданнями видатків місцевих

органів влади є причиною формування доходів цих органів влади.

Класифікація доходів місцевих органів влади за джерелами податкові, неподаткові доходи, залучення місцевими органами влади позикового капіталу, трансферти від центральної влади і органів влади вищого територіального рівня.

Доходи місцевих органів влади можуть бути класифіковані по їх економічній природі: власні доходи і передані місцевим органам власті (делеговані).

Основні способи формування доходів місцевих органів влади:

- комунальні платежі;
- доходи від комунального майна і землі;
- доходи від діяльності комунальних підприємств;
- залучення кредитних ресурсів і мобілізація коштів за рахунок комунальних позик;
- бюджетні трансферти.

Місцеві фінансові інститути це, з одного боку, сукупність норм права, звичаїв, традицій, культурних цінностей;

з другого боку – це сукупність організаційних структур, які забезпечують функціонування місцевих фінансових систем.

Види місцевих фінансових інститутів:

- самостійні місцеві бюджети;
- позабюджетні, валютні і інші цільові фонди;
- комунальна власність;
- місцеві податки і збори;
- комунальний кредит, комунальні позики;
- фінанси комунальних підприємств;
- комунальні платежі і т.і.

12.2. Місцеві бюджети – провідна ланка місцевих фінансів

Аспекти розгляду місцевих бюджетів по-перше – це план витрат і доходів відповідного місцевого органу влади;

по-друге – це правовий акт, відповідно до якого виконавчі органи влади одержують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових коштів;

по-третє – це економічна категорія, оскільки бюджет є закономірним економічним атрибутом будь-якої самостійної територіальної одиниці, наділеної правовим статусом.

Кожний бюджет складається з загального та спеціального фондів, які відрізняються один від одного наявністю чи відсутністю цільового направлення коштів. Крім того, використовується практика поділу бюджетних видатків на поточні та видатки розвитку.

Поточний бюджет включає доходи та видатки місцевих бюджетів, які утворюються і використовуються для покриття поточних потреб.

Бюджет розвитку включає доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються та використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку відповідної території, що пов'язані зі здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності.

Розмежування видатків між рівнями бюджетної системи За рахунок коштів державного бюджету здійснюються видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства та інші видатки, які не можуть бути передані на виконання місцевій владі.

За рахунок коштів місцевого бюджету здійснюються видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути передані на виконання місцевій владі з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності, та видатки, які мають місцевий характер.

Розмежування видатків між місцевими бюджетами З бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст та бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування

територій громад, фінансуються бюджетні установи та заходи, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів.

З бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення, а також районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, фінансуються бюджетні установи та заходи, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України.

З бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів фінансуються бюджетні установи та заходи, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах. З бюджетів міст Києва та Севастополя здійснюються видатки всіх трьох груп.

Основу доходної бази місцевих бюджетів складають власні доходи і доходи на виконання делегованих повноважень.

Власні доходи це доходи, які формуються на основі рішень органу місцевого самоврядування на підвідомчій йому території і повністю йому належать.

За рахунок власних доходів місцеві органи влади виконують майже всі власні функції і завдання, які входять в сферу їх власної компетенції.

До доходів на виконання делегованих повноважень відносяться закріплені доходи, регулюючі доходи та міжбюджетні трансферти. Закріплені доходи – доходи, які повністю або певною частиною на довгостроковій основі закріплюються за певним рівнем місцевих бюджетів.

Регулюючі доходи – доходи, які надходять до місцевих бюджетів у вигляді процентних відрахувань від загальнодержавних податків та зборів.

Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Види місцевих бюджетів, які дозволяється приймати з дефіцитом Бюджет Автономної Республіки Крим та міські бюджети виключно у частині дефіциту бюджету розвитку у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування (за рахунок запозичень).

Прийняття з дефіцитом інших місцевих бюджетів дозволяється за загальним фондом у разі використання вільного залишку бюджетних коштів.

Право здійснення запозичень на Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні запозичення.

Місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. Місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради.

Місцеві гарантії можуть надаватися за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної міської ради для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території та здійснюють на цій території реалізацію інвестиційних проектів, метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій. Такі гарантії надаються на умовах платності, строковості, забезпечення виконання зобов'язань.

Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого АРК чи територіальною громадою міста боргу (без урахування зобов'язань, що виникають за кредитами від міжнародних фінансових організацій) станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 200 % (для міста Києва – 400 %) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку.

Держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями Автономної Республіки Крим і територіальних громад.

Граничний розмір видатків місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу Видатки місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу не можуть перевищувати 10 % видатків загального фонду місцевого бюджету.

Резервний фонд бюджету (в розмірі до 1% обсягу видатків загального фонду) формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету.

12.3. Бюджетний федералізм та фінансове вирівнювання

Поділ взаємовідносин між бюджетами за напрямками вертикальні – між бюджетами різних рівнів, горизонтальні – між бюджетами одного рівня.

Міжбюджетні відносини також поділяються на:
– регламентовані законодавчими та інструктивними документами;
– договірні – на підставі угоди між відповідними органами влади чи управління.

Мета регулювання міжбюджетних відносин забезпечення відповідності між повноваженнями на фінансування видатків, закріплених законодавчими актами України за відповідними бюджетами, та бюджетними ресурсами, які повинні забезпечувати виконання цих повноважень.

Моделі побудови міжбюджетних відносин I. Модель бюджетного (фіскального, фінансового) федералізму. За цієї моделі розмежування видатків між рівнями влади здійснюється відповідно до географічних зон споживачів суспільних благ. Саме бюджетний федералізм передбачає договірну основу фінансових

відносин, що надає реальні права місцевій владі нижчого рівня відстоювати інтереси жителів своїх адміністративно-територіальних одиниць перед місцевою владою вищого рівня або перед «Центром» шляхом переговорів та узгоджень. Також передбачає значні податкові повноваження місцевих органів влади. Модель бюджетного федералізму розподіляється на дві підмоделі залежно від рівня децентралізації управління: децентралізована підмодель, для якої характерною є значна автономія і, відповідно, відсутність тісних внутрішніх фінансових міждержавних відносин; кооперативна підмодель, за якої співпраці органів влади різних рівнів відводиться значна роль.

II. Модель бюджетного унітаризму. За цією моделлю активна роль у внутрішніх фінансових відносинах між органами влади належить, в основному, тільки центральній владі, яка зазвичай проводить досить жорстке вирівнювання забезпеченості територій бюджетними ресурсами. Місцева та регіональна влади, як правило, є лише виконавцями централізованих рішень.

III. Змішана модель.

Механізм регулювання міжбюджетних відносин базується на використанні фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, як певного рівня соціальних послуг у розрахунку на душу населення, надання яких гарантується державою виходячи з наявних фінансових ресурсів та визначеного обсягу міжбюджетних трансфертів.

За формульним розрахунком серед видів міжбюджетних трансфертів в Україні з 2001 року визначався розмір або дотацій вирівнювання або коштів, що передаються до державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів з 2015 року в Україні горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб з урахуванням таких параметрів:

- 1) кількість населення;
- 2) надходження податку на прибуток підприємств за останній звітний бюджетний період;
- 3) надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період;
- 4) індекси податкоспроможності відповідного обласного бюджету, що визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб.

Індекс податкоспроможності відповідного обласного бюджету є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності такого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх обласних бюджетах України у розрахунку на одну людину.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів міст обласного значення, районів і об'єднаних територіальних громад з 2015 року здійснюється горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів міст обласного значення, районів і об'єднаних територіальних громад з урахуванням таких параметрів:

- 1) кількість населення;
- 2) надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період;
- 3) індекс податкоспроможності відповідного бюджету.

Індекс податкоспроможності зведеного бюджету міста обласного значення, району чи об'єднаної територіальної громади є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності зведеного бюджету міста обласного значення, району чи об'єднаної територіальної громади порівняно з аналогічним середнім показником по всіх відповідних зведених бюджетах в Україні у розрахунку на одну людину.

При здійсненні вирівнювання враховується значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету.

Якщо значення індексу:

- в межах 0,9 – 1,1 – вирівнювання не здійснюється;
- менше 0,9 – надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80 % суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9;
- більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50 % суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

У Державному бюджеті України можуть передбачатися такі трансферти місцевим бюджетам: освітня субвенція, медична субвенція, субвенція на підготовку робітничих кадрів, субвенції на здійснення державних програм соціального захисту, субвенція на виконання інвестиційних програм (проектів), додаткова дотація тощо.

Питання для самоконтролю

1. Яким чином здійснювалося формування науки про місцеві фінанси?
2. В чому полягає сутність місцевих фінансів?
3. Які причини виникнення місцевих фінансів?
4. Які структурні елементи системи місцевих фінансів?
5. Які є способи формування доходів місцевих органів влади?
6. Які основні етапи розвитку місцевих бюджетів в Україні?
7. Яку роль відіграють податкові та неподаткові надходження у формуванні дохідної бази місцевого самоврядування?
8. Які напрями зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів можна запропонувати?
9. Як змінилася система місцевого оподаткування з прийняттям Податкового кодексу України та змін до нього?
10. В чому полягають основні принципи розмежування видатків місцевих бюджетів?
11. В чому полягають основні концепції організації внутрішніх міжурядових фінансових відносин?
12. Які основні ознаки концепції бюджетного федералізму?
13. Які основні ознаки концепції бюджетного унітаризму?
14. В чому полягає сутність міжбюджетних відносин?

РОЗДІЛ 13. ДЕРЖАВНІ ФОНДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основні терміни та поняття: фонди соціального забезпечення, соціальний ризик, система пенсійного забезпечення, солідарна система пенсійного забезпечення, накопичувальна система пенсійного забезпечення, єдиний соціальний внесок, бюджет фондів соціального страхування, матеріальне забезпечення, соціальні послуги..

13.1. Зміст та роль державних фондів соціального забезпечення

Державні фонди соціального забезпечення створюються з метою фінансування таких суспільних потреб, як надання соціальних гарантій громадянам у разі настання певних непередбачуваних подій, пов'язаних зі здоров'ям людини та її непрацездатністю.

За економічним змістом фонди соціального забезпечення є сукупністю грошових відносин, пов'язаних з розподілом, перерозподілом та використанням частини вартості національного доходу, яка призначена для фінансування цільових програм та підтримки певного рівня життя різних соціальних верств населення.

Види фондів соціального забезпечення: бюджетні та позабюджетні. Бюджетні фонди соціального забезпечення входять до структури Державного бюджету України та створюються для здійснення пріоритетних завдань економічного і соціального розвитку загальнодержавного рівня. На сьогоднішній день в Україні представлений один бюджетний фонд соціального забезпечення - Фонд соціального захисту інвалідів.

Позабюджетні фонди соціального забезпечення (цільові позабюджетні фонди) створюються з метою фінансування цільових програм та підтримки певного рівня життя різних соціальних верств населення при виникненні соціальних ризиків (страхових випадків) за видами соціального страхування

(досягнення непрацездатного віку, втрата працездатності, годувальника, безробіття та ін.).

За визначенням Міжнародної організації праці, соціальний ризик – це втрата доходу, що спричиняє необхідність матеріальної підтримки громадян для задоволення мінімальних потреб незалежно від їхніх індивідуальних можливостей.

Державні позабюджетні фонди соціального забезпечення в Україні:

- Пенсійний фонд України;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування України.

13.2. Пенсійний фонд України

Система пенсійного забезпечення в Україні має три рівні:

- I рівень – солідарна система;
- II рівень – накопичувальна система;
- III рівень – система недержавного пенсійного забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування базується на принципах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат. Ця складова є обов'язковою накопичувальною системою з певними внесками і відповідним механізмом функціонування.

Система недержавного пенсійного страхування базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами при

досягненні пенсійного віку додаткових пенсійних виплат.

Солідарна система пенсійного забезпечення фінансується за рахунок коштів Пенсійного фонду України (ПФУ) та базується на принципах солідарності поколінь та субсидування.

Бюджет Пенсійного фонду України – це план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених законом.

Джерела формування коштів Пенсійного фонду України: – власні надходження: сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ); кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України; кошти сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ;

– кошти на виплату різниці у пенсійному забезпеченні наукових працівників, що відшкодовується за рахунок небюджетних підприємств та установ, кошти підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій працівникам, зайнятим на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1, та списком № 2;

– кошти Державного бюджету України, в тому числі дотація на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами;

– кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

– кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Напрямки використання коштів Пенсійного фонду України: – пенсійні виплати;
– надання соціальних послуг;
– фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи ПФУ;

– оплата послуг з виплати та доставки пенсій;

– формування резерву коштів ПФУ.

- Види пенсійних виплат:**
- пенсія за віком;
 - пенсія по інвалідності;
 - пенсії за вислугу років;
 - пенсія у разі втрати годувальника;
 - соціальна пенсія;
 - довічне утримання суддів у відставці при повному на неповному стажі.

Особа може мати право одночасно на декілька видів пенсій, проте, вибирається тільки одна з них.

Надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду України у вигляді допомоги на поховання пенсіонера.

13.3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття створений для фінансування програм зайнятості населення, він здійснює управління страхуванням на випадок безробіття, контроль за використанням коштів, надає забезпечення та соціальні послуги. Гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг виступає держава.

- Джерела формування коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття:**
- страхові внески страхувальників (суми ЄСВ, визначені пропорційно за видом соціального страхування);
 - суми фінансових санкцій за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів фонду;
 - кошти Державного бюджету України, які спрямовуються до фонду у випадках, встановлених законом;
 - доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів фонду;
 - благодійні внески підприємств, установ та організацій;
 - інші надходження відповідно до законодавства України.

Напрямки витрачання коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття: – виплата матеріального забезпечення безробітним;
– надання соціальних послуг у сприянні працевлаштуванню незайнятого населення.

Види матеріального забезпечення безробітних: – допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
– матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
– допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Застраховані особи, визнані у встановленому порядку безробітними, мають право на отримання допомоги по безробіттю.

Розмір допомоги по безробіттю залежить від середньої зарплати за останній рік, загального страхового стажу та сплати страхових внесків.

Види соціальних послуг для безробітних: – професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
– пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
– інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Окрім видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги до видатків фонду належать: – розвиток та супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості;
– відшкодування ПФУ витрат, пов'язаних із достроковим виходом працівників на пенсію;

- утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції та її робочих органів, Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, управління фондом;
- створення умов прийому, надання соціальних послуг та розвиток матеріальної бази;
- спрямування коштів на створення нових робочих місць для забезпечення зайнятості мешканців вугледобувних регіонів;
- формування резерву фонду.

Фактори, що призводять до підвищення рівня безробіття:

- економічне становище;
- наявність досвіду роботи у молодого працівника(стаж);
- зміни пріоритетності відносно кваліфікації працівників;

– особисті вимоги особи до умов своєї праці на підприємстві.

13.4. Фонд соціального страхування України

Фонд соціального страхування України – це державний цільовий фонд, який здійснює керівництво та управління загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням.

Головною функцією Фонду соціального страхування України є мобілізація страхових коштів для своєчасного та повного фінансування, визначених законодавчо видів матеріального забезпечення та соціальних послуг за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням.

Завданнями Фонду соціального страхування України є:

- реалізація державної політики у сферах соціального страхування, що забезпечуються даним фондом;
- профілактика нещасних випадків на виробництві;

- надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг;
- здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності;
- здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів фонду;
- аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску.

- Джерела формування коштів фонду соціального страхування:**
- страхові внески страхувальників та застрахованих осіб;
 - суми штрафів за недотримання законодавства про соціальне страхування;
 - суми фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб-підприємців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів фонду;
 - суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за порушення;
 - суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням;
 - доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів фонду;
 - капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;
 - доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів фонду;
 - добровільні внески та інші надходження.

- Кошти фонду витрачаються на:**
- виплату матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних послуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків;
 - фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності фонду, його робочих органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем фонду;

– формування резерву коштів фонду.

Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності передбачас надання таких видів матеріального забезпечення та соціальних послуг:

- допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);
- допомога по вагітності та пологах;
- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);
- оплата лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Допомога по тимчасовій непрацездатності здійснюється у вигляді часткової або повної компенсації у зв'язку з втратою заробітної плати, що стала в разі тимчасового захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням.

Страхові випадки при яких виплачується допомога по тимчасовій непрацездатності:

- тимчасова непрацездатність внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;
- тимчасове переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, менш оплачувану роботу;

– необхідність догляду за хворою дитиною або хворим членом сім'ї;

– догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;

– карантин, накладений органами санітарно-епідеміологічної служби;

– протезування з приміщення у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

– перебування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Обсяг допомоги по тимчасовій непрацездатності

встановлюється у розмірі від 50 % до 100 % від середньої заробітної плати, що визначається страховим стажем та приналежністю до пільгових категорій осіб.

Допомога по тимчасовій непрацездатності здійснюється за рахунок підприємства, установи, організації (за перші п'ять днів непрацездатності працівника) та за рахунок фонду (починаючи з шостого дня тимчасової непрацездатності працівника).

Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності передбачає такі виплати:	<ul style="list-style-type: none">– щомісячна грошова виплата;– страхові виплати в установлених випадках одноразової грошової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);– страхові виплати, дитині, яка народилася інвалідом в результаті травмування на виробництві чи професійного захворювання її матері в період вагітності;– страхові виплати на медичну та соціальну допомогу.
---	---

Сума щомісячної страхової виплати встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, що потерпілий отримував до ушкодження здоров'я.

Крім страхових виплат потерпілим загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності передбачає проведення заходів, спрямованих на попередження нещасних випадків, усунення загрози здоров'ю робітників, викликаної умовами праці.

Першочерговим завданням Фонду соціального страхування України є підвищення рівня профілактичної роботи, забезпечення певного балансу між коштами, що призначаються на профілактичні заходи, і витратами на страхові виплати потерпілим. Кошти на профілактичні заходи даватимуть більший ефект, якщо їх сума зростатиме одночасно із запровадженням матеріальної відповідальності роботодавця в разі заподіяння шкоди через порушення вимог охорони праці, допущення

випадків травматизму або іншого ушкодження здоров'я працівника на виробництві.

Медичне страхування досі не закріплене як загальнообов'язкове. Впровадження обов'язкового медичного страхування забезпечить надання громадянам медичну допомогу належної якості, подолати дефіцит фінансування системи охорони здоров'я.

Питання для самоконтролю

1. Перерахуйте позабюджетні фонди соціального забезпечення України. У чому їх головна відмінність від бюджетних фондів соціального забезпечення?

2. Які джерела формування та напрями використання коштів Пенсійного фонду України Ви знаєте?

3. Назвіть види пенсійних виплат, що сплачуються за рахунок коштів Пенсійного Фонду України.

4. Яке призначення Фонду соціального страхування на випадок безробіття в системі державних цільових фондів?

5. Перерахуйте джерела формування коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття?

6. Які види соціального страхування забезпечуються за рахунок Фонду соціального страхування України?

7. Які джерела формування коштів Фонду соціального страхування України Вам відомі?

8. Перерахуйте види матеріального забезпечення та соціальних послуг за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

9. Які страхові виплати передбачає загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності?

14. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Основні терміни і поняття: фінанси підприємств, суб'єкт господарювання, фінансові ресурси підприємства, виручка від реалізації продукції, собівартість продукції, фінансова діяльність, фінансові зобов'язання.

14.1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання та їх роль у складі фінансової системи

Важливою складовою фінансової системи держави виступають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств), які відображають залучення суб'єктів господарювання до фінансових відносин та безпосередню участь в них.

Фінанси суб'єктів господарювання – це економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу ВВП, пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємств.

В процесі свого функціонування підприємства створюють і реалізують товари та послуги, виступають одним із головних суб'єктів, що здійснює формування фінансових ресурсів держави (наприклад, шляхом сплати податкових платежів), та залучаються до взаємодії з іншими учасниками фінансових відносин.

Соціально-економічна сутність фінансів підприємств проявляється у їх функціях, які в цілому схожі з загальними та найбільш відомими функціями фінансів взагалі, однак мають деякі особливості.

Функцій фінансів підприємств 1. *формування* фінансових ресурсів у процесі функціонування суб'єкта господарювання через отримання доходів та їх акумулювання з метою розподілу за визначеними напрямками чи фондами;

2. *розподіл і використання* фінансових ресурсів у відповідності до потреб економічного (виробничого) циклу з метою забезпечення стабільності функціонування підприємства. Дана функція проявляється через використання грошових коштів

на закупівлю сировини та матеріалів, формування фонду оплати праці, здійснення податкових платежів тощо;

3. здійснення контролю за рухом вартості та розподільчими відносинами, що мають місце в процесі функціонування підприємства з метою урахування економічних інтересів учасників та забезпечення отримання обґрунтованої норми прибутку на вкладений капітал.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання – це сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні підприємства та призначені для здійснення його господарської діяльності

Ознаки фінансових ресурсів суб'єктів господарювання – фінансові ресурси являють собою певну сукупність грошових коштів, що формуються у формі фондів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП та національного багатства;

– фінансові ресурси являються собою саме ті грошові кошти, метою використання яких є придбання товарів та послуг, водночас, фінансові ресурси формуються як наслідок реалізації товарів та послуг.

Складові фінансових ресурсів підприємств

- прибуток;
- амортизаційні відрахування;
- цільові фонди підприємства;
- кредити;
- оборотні кошти.

Ефективність формування та використання фінансових ресурсів в значній мірі залежить від реалізації процесів управління фінансовими ресурсами.

Управління фінансовими ресурсами – це діяльність щодо максимізації об'ємів фінансових ресурсів та підвищення ефективності їх використання.

Фінансовий менеджмент – здійснення управління фінансовими ресурсами підприємства через розробку

системи заходів щодо оптимізації формування, розподілу та використання фінансових ресурсів та грошового обігу підприємства.

14.2. Фінансові результати діяльності підприємства

У процесі функціонування та проведення своєї господарської діяльності у підприємства формуються доходи та витрати, співставлення яких дає змогу говорити про формування *фінансового результату діяльності підприємства*.

Фінансовий результат діяльності підприємства знаходить відображення у формі 2 фінансової звітності підприємства – Звіті про фінансові результати, яка дає змогу не лише констатувати певний прибуток чи збиток, але й прослідкувати доходи, що стали основою формування фінансового результату, та напрями витрат, що були здійснені у зв'язку з формуванням доходів.

Складові сукупного доходу підприємства — *доходи від операційної діяльності або виручка від реалізації підприємства* (дохід від реалізації продукції, інші операційні доходи);

— *фінансові доходи* (дохід від участі в капіталі, інші фінансові доходи);

— *інші доходи від операційної діяльності* (дохід від реалізації фінансових інвестицій, від реалізації необоротних активів, від реалізації майнових комплексів);

— *надзвичайні доходи* (страхові відшкодування, сума зменшення податку на прибуток і ін.).

Виручка реалізації продукції від формує первинний вид доходу підприємства, який відображає суму грошових коштів, що була отримана у ході реалізації продукції, шляхом зарахування на рахунок підприємства або перерахунком в касу.

Касовий розрахунок виручки реалізації продукції: виручка від реалізації дорівнює сумі коштів, яку було отримано в результаті відвантаження продукції, надання послуг, виконання робіт, включаючи фінансову діяльність.

Метод нарахування: виручка від реалізації дорівнює вартості товарів (робіт, послуг), які було відвантажено (виконано або надано) на визначену дату.

Розрізняють наступні *методи планування виручки* від реалізації продукції:

Метод прямого розрахунку: плановий обсяг виручки від реалізації продукції дорівнює добутку кількості реалізованих виробів та ціни реалізації кожного виробу.

Укрупнений метод: плановий обсяг виручки від реалізації продукції дорівнює сумі залишків кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду та обсягу випуску товарної продукції в плановому періоді, зменшеної на залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Комбінований метод: поєднує у собі два попередні, однак, для основних видів продукції розрахунок здійснюється за допомогою методу прямого розрахунку, для усіх інших видів продукції – укрупненим методом.

Собівартість продукції: представляє собою сукупність витрат, які має здійснити підприємство у ході виробництва продукції.

Собівартість реалізованої продукції має наступні складові:

- виробнича собівартість продукції, яку було реалізовано протягом звітного періоду,
- нерозподілені постійні загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати.

Прибуток – економічна категорія, що відображає додану вартість, яка була створена у результаті господарської діяльності підприємства;

– різниця між обсягом реалізації та собівартістю продукції, що була реалізована.

Прибуток звичайної діяльності від – різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції (без урахування ПДВ та акцизного податку) та витратами на її виробництво і реалізацію.

Складові прибутку звичайної діяльності від - прибуток від основної (операційної) діяльності,
- прибуток, одержаний від фінансової діяльності та від участі в капіталі,
- прибуток від інших операцій.

Рентабельність – це економічний показник, який дає уявлення про рівень прибутковості проведення господарської діяльності, тобто про рівень ефективності використання фінансових ресурсів у ході виробництва та реалізації продукції.

14.3. Фінансова діяльність як система фінансового забезпечення функціонування підприємства

Фінансова діяльність – це система застосування різних форм і методів з метою фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує існування підприємства та поліпшує його результати.

Основні завдання на вирішення яких спрямовується фінансова діяльність підприємства

1. забезпечення фінансами поточну виробничо-господарську діяльність;
2. пришвидшення оборотності активів та контроль за їх використанням;
3. пошук джерел збільшення прибутку підприємства, а також підвищення його рентабельності та платоспроможності;
4. виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками та скоріша їх виплата;
5. контроль за цільовим розподілом фінансових ресурсів

та ефективним їх використанням.

Фінансові зобов'язання — це зобов'язання підприємства, які виникають при залученні коштів від інших суб'єктів фінансово-кредитної системи, погашення якої, ймовірно, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що визначаються як економічні вигоди.

Надлишок власних оборотних активів – це різниця між фактичною їх наявністю та встановленим нормативом. При перевищенні нормативу у підприємства виникає нестача оборотних активів, яка є наслідком невиконання плану прибутку, це означає використання оборотних активів не за призначенням. Ця нестача власних оборотних активів покривається за рахунок прибутку, коштів резервного фонду.

Основні напрямки фінансової діяльності підприємства

- здійснення фінансового прогнозування та планування;
- аналіз та контроль за виробничо-господарською діяльністю;
- оперативна, поточна фінансова робота.

Завдання фінансового планування та прогнозування визначається загальна необхідність у грошових коштах щоб забезпечити виробничо-господарську діяльності та можливість їх одержання.

Основна мета планування витрат визначення можливості найбільш економного та ефективного витрачання матеріальних, трудових та грошових ресурсів на одиницю продукції

Складові підвищення ефективності використання оборотних коштів.

- скорочення часу перебування оборотних активів у виробничих запасах;
- скорочення тривалості виробничого процесу;
- прискорення реалізації продукції та оборотів коштів у розрахунках;

- збільшення обсягів виробництва продукції та прибутку у розрахунку на кожну гривню.

Фінансовий контроль на підприємстві перевірка своєчасності та повноти надходження коштів, правильності їх розподілу відповідно до плану і фінансових зобов'язань, виявлення порушень та резервів збільшення фінансових ресурсів.

Тобто на підприємстві визначається ступінь виконання фінансового плану щодо прибутку, окремих видів доходів і витрат, ліквідність його балансу, ефективність використання оборотних активів, платоспроможність підприємства, а також фінансову стійкість діяльності.

Оперативна фінансова робота – це комплекс заходів з мобілізації фінансових ресурсів, які потрібні для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції, своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, централізованими фондами, постачальниками.

Поточна фінансова робота – це своєчасне документальне оформлення продукції, що продається, стягнення простроченої дебіторської заборгованості, перерахунок платежів до бюджету, погашення позик банку і відсотків за ними, здійснення розрахунків з постачальниками.

Поточна та оперативна фінансова робота на підприємстві спрямовується на практичне втілення фінансового забезпечення підприємницької діяльності, постійну підтримку платоспроможності на належному рівні.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення фінансам суб'єктів господарювання.
2. Розкрийте напрями реалізації фінансових відносин підприємств
3. В чому проявляється соціально-економічна сутність фінансів підприємств?

4. Які функції виконують фінанси підприємств?
5. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємств
6. Які ознаки характерні для фінансових ресурсів підприємств?
7. Які види фінансових ресурсів підприємств виділяють?
8. Розкрийте складові фінансових ресурсів підприємств.
9. Дайте визначення фінансового менеджменту.
10. Розкрийте сутність фінансового результату діяльності підприємства.
11. Які складові має сукупний дохід підприємства?
12. Дайте визначення виручці від реалізації продукції.
13. Які існують методи обліку виручки від реалізації продукції?
14. Розкрийте сутність методів планування виручки від реалізації продукції
15. Які складові включає виробнича собівартість продукції?
16. Дайте визначення прибутку підприємства.
17. Як розраховується рентабельність діяльності підприємства?
18. Дайте визначення фінансовій діяльності підприємства?
19. Які основні завдання фінансової діяльності підприємства?
20. Розкрийте основні напрями фінансової роботи підприємства

ГЛАВА 15. ФІНАНСИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

Основні терміни і поняття: домогосподарство, фінанси домогосподарств, фінансові ресурси домогосподарства, бюджет домогосподарства, доходи домогосподарства, витрати домогосподарства, заощадження домогосподарств,

15.1. Сутність, місце та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави

Домогосподарство – це повноправний учасник економічних відносин, що виступає окремим суб'єктом, складається з однієї або більше осіб, має певні джерела надходження коштів, за рахунок використання різноманітних ресурсів, та сумісно витрачає отримані кошти (або їх еквіваленти) на власний розсуд з метою задоволення власних потреб свої учасників за для стабільного відтворення кожного індивіда, що входить до складу даного домогосподарства.

Економічні передумови залучення домогосподарства до економічних процесів - існування інституту приватної власності дає право користуватися ресурсами, що є в розпорядженні домогосподарства, на власний розсуд членів даного утворення, та використовувати їх з найбільшою для домогосподарства прибутковістю та корисністю, отже, позиціонує домогосподарство як самостійний економічний суб'єкт;

- попит домогосподарств на товари та послуги є складовою сукупного попиту, наявність якого є однією з основ забезпечення стабільності в економіці, відтак, економіка країни в значній мірі залежить від попиту, який формують домогосподарства, як основні споживачі виробленої продукції;

- в ринковій економіці роль домогосподарства не

обмежується лише споживанням. Домогосподарства, виробляючи та реалізуючи певну продукцію, виступають продавцями. Крім того, їм належить важливе значення на ринку ресурсів, зокрема домогосподарства постачають такі ресурси, як здібність до праці, капітал тощо;

- домогосподарство апріорі має значний інвестиційний потенціал: завдяки здатності заощаджувати кошти, що залишаються після задоволення найбільш необхідних потреб його членів, дане утворення перетворюється у вагомий інвестор вітчизняної економіки.

Фінанси домогосподарств – це економічні відносини, у які вступають домогосподарства в процесі виробництва, розподілу та використання ВВП та НД.

Відповідно до системи національних рахунків, домогосподарства виділяють у окремий сектор економіки та досліджують на макро- та мікроекономічному рівнях як одну із первинних економічних одиниць.

Функціонування домашнього господарства як самостійного суб'єкта ринкових відносин провокує створення руху грошових коштів, який знаходить відображення у формуванні грошових потоків. Ці потоки пов'язують домогосподарство з іншими учасниками, створюють умови для належного розвитку і задоволення потреб членів даного утворення, та складають матеріальну основу фінансів домогосподарств.

Базові функції фінансів домашніх господарств – при надходженні різноманітних доходів, які формують фінансові ресурси домашнього господарства, чітко проявляється розподільча функція;

- отримання кожним учасником певної частини сукупного доходу домогосподарства реалізується за допомогою регулюючої функції;

- при здійсненні витрат проявляється функція відтворення;

- рух грошових коштів, який є наслідком отримання доходів та здійснення витрат, що мають певну, цілком конкретну мету, апріорі потребують контролю на всіх етапах формування та витрачання фінансових ресурсів домогосподарства, від так

реалізується контрольна функція.

Фінансові ресурси домогосподарства – це грошові кошти та матеріальні активи, що знаходяться в розпорядженні домогосподарства, авансуються у фінансові інструменти та перетворюються на фінансові активи.

Складові сфери фінансів домогосподарств – фінанси домогосподарств одержувачів доходів від праці,
– фінанси домогосподарств одержувачів доходів від власності,
– фінанси домогосподарств одержувачів вікових пенсій,
– фінанси домогосподарств одержувачів трансфертів.

15.2. Джерела формування доходної бази бюджету домогосподарств

Головне призначення фінансових ресурсів домогосподарств (як матеріального втілення фінансів) – формування певного обсягу грошових коштів, яких має бути достатньо для забезпечення нормального процесу відтворення, задоволення матеріальних та духовних потреб, створення умов для розвитку та відпочинку членів даного утворення.

Рух грошових коштів знаходить своє відображення в бюджеті домогосподарства.

Бюджет домогосподарства з прагматичної точки зору – загальна сума (фонд) грошових коштів та фінансових активів, що знаходяться у розпорядженні домогосподарства на конкретний момент часу.

Такий фонд можна вважати матеріальним відображенням загального фінансового становища домогосподарства.

Бюджет домогосподарства (економічна категорія) – відображення відносин, що виникають між домогосподарством та іншими суб'єктами у процесі формування та використання грошових коштів домогосподарства.

Доходи домогосподарства – частина національного доходу країни, що надходить у розпорядження домогосподарства, в результаті розподілу та перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту, та призначена для задоволення матеріальних та духовних потреб членів даного утворення.

Натуральна форма доходів домогосподарства – продукція, отримана з особистого підсобного господарства, натуральна оплата праці, пільги та субсидії від держави, що надійшли у натуральній формі тощо.

Складові доходів домогосподарства – робоча сила, як ресурс, реалізується у праці найманих працівників і само зайнятих осіб та виражається у розмірі заробітної платні та частково у отриманні прибутку підприємцями;

– володіння майном або земельною ділянкою та здача їх в оренду оцінюються за допомогою орендної платні;

– ціною надання грошових коштів у позику або їх інвестування виступає процент і т.д.;

– доходи отримані в наслідок державного втручання (податкової, цінової політики тощо), що дає змогу домогосподарствам отримувати похідні доходи: пенсії, стипендії та інші форми соціальних виплат. До даної групи відносяться також доходи, що є аналогічні державним трансфертам з огляду на їх односторонній рух, однак мають інше джерело походження.

Прикладом таких доходів є надходження у якості допомоги від родичів, друзів, благодійних та місіонерських організацій.

Соціальні трансферти (соціальні виплати) – грошові кошти, що їх отримує населення від держави при настанні певних подій: вихід на пенсію, хвороба, безробіття тощо.

Соціальна допомога населенню може надходити і у натуральній формі: пільги, знижки, продуктові пакети і т. ін.

15.3. Напрями здійснення витрат домогосподарств

Витрати домогосподарства – сукупність грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначенні для забезпечення належного його функціонування.

Функціональна класифікація витрат домогосподарства – сплата податків та інших обов'язкових платежів;
– споживання;
– заощадження.

Витрати на споживання домогосподарства – це сума грошових платежів, що їх здійснює домогосподарство за отримані товари та послуги з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства.

Класифікація витрат на споживання домогосподарства – витрати на товари короткострокового використання. До них відносять продукти харчування, одяг, пальне і т. ін. Строк використання для товарів, який встановлюють для зарахування до даної групи, варіює від одного до трьох років

– витрати на товари довгострокового використання – очікуваний строк використання більше трьох років. До них відносять меблі, побутову техніку, авто тощо;

– витрати на послуги – платежі за кредитними договорами, внески за ризиковими видами страхових договорів, добровільні платежі та внесками, пов'язані з отриманням послуг культури, освіти, відпочинку, медичного забезпечення участі у членських організаціях тощо.

–
Заощадження – накопичення грошових коштів, що залишились у розпорядженні домогосподарства після здійснення витрат на споживання.

Неорганізовані грошові заощадження –

– це заощадження у формі готівки, що зберігається безпосередньо у населення, поза фінансовими установами, в національній та іноземній валютах.

Неорганізовані заощадження у натуральній формі

– придбання таких товарів, вартість яких з часом не зменшується, а навпаки – має схильність до збільшення і дає змогу в подальшому змінити форму заощаджень на організовану та залучити їх до активного економічного кругообігу.

В сучасних умовах до цієї категорії відносяться раритетні й ексклюзивні речі (картини, нерухомість і т. ін.) тощо.

Вимушені заощадження виникають у населення, коли домогосподарства, маючи кошти, не мають змоги придбати потрібні їм товари в силу відсутності останніх у вільному доступі.

Організовані заощадження – всі накопичені фінансові активи домогосподарства, що зберігаються у фінансових інститутах банківської та пара банківської системи, зокрема внески на депозитні рахунки, цінні папери, страхові поліси тощо.

Ощадний вклад (депозит) – це грошові кошти фізичної особи, які зберігаються на банківському рахунку протягом певного періоду часу, по закінченню якого клієнт отримує відсотковий дохід на внесені кошти.

Ощадний сертифікат – це різновид цінних паперів, що випускається банком тільки для фізичних осіб та засвідчує право власника даного сертифікату на отримання певної суми відсотків на внесені кошти.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміна «домогосподарство».
2. Розкрийте передумови становлення домогосподарства як

суб'єкта фінансових відносин.

3. Дайте визначення терміна «фінанси домогосподарств».
4. Які основні функції виконують фінанси домогосподарств?
5. Розкрийте сутність фінансових ресурсів домогосподарств.
6. З яких точок зору можна розглядати бюджет домогосподарства?
7. Розкрийте складові доходів домогосподарств.
8. Охарактеризуйте види доходів домогосподарств.
9. Розкрийте напрями витрат домогосподарств.
10. Розкрийте складові витрат домогосподарства на споживання.
11. Які ознаки класифікації заощаджень домогосподарств ви знаєте?
12. В чому полягає особливість здійснення заощаджень у натуральній формі?
13. Розкрийте напрями інвестування заощаджень домогосподарств.

РОЗДІЛ 16. СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК

Основні терміни і поняття: страхування, страховий захист, страховий ринок, страховий фонд, страхувальник, страховик, майнове страхування, обов'язкове страхування, добровільне страхування,

16.1. Економічна природа та сутність страхування

Необхідність страхування обумовлена ризиковим характером суспільного виробництва, діяльності суб'єктів господарювання, життєдіяльністю людини.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (Закон України «Про страхування»).

Як економічна категорія – розподільчі відносини з приводу формування за рахунок грошових внесків цільового фонду, призначеного для відшкодування збитку або його компенсації учасникам страхування.

Характерні ознаки страхування як економічної категорії

- замкнений характер відносин грошового перерозподілу між учасниками страхування;
- наявність страхового ризику як імовірності настання страхового випадку;

- наявність обов'язкових внесків для учасників страхування;
- зворотність страхових платежів;
- поєднання індивідуальних та колективних страхових інтересів;
- солідарна відповідальність за збитки всіх залучених до страхування осіб;
- самоокупність страхової діяльності.

Завдання страхування: – відшкодування збитків учасникам страхування внаслідок виникнення несприятливих подій;

– збереження заощаджень учасників страхування.

Функції страхування: – Розподільча - відбувається перерозподіл грошової форми вартості.

– Ризикова – спрямована на відшкодування збитків учасникам страхування в процесі надання страхового захисту за рахунок страхового фонду.

– Попереджувальна (превентивна) - спрямована на фінансування за рахунок коштів страхового фонду заходів зменшення страхового ризику.

– Ощадна – спрямована на акумулювання коштів задля забезпечення страхового захисту досягнутого рівня добробуту.

– Інвестиційна – проявляється у розміщенні страховими компаніями тимчасово вільних від страхових зобов'язань фінансових ресурсів в інвестиційні активи з метою отримання прибутку, диверсифікації ризиків, підтримання ліквідності.

– Контрольна – проявляється у здійсненні контролю за цільовим формування та використання коштів страхового фонду та проведенням страхових операцій.

Об'єктом страхування є страховий ризик певна подія, у разі настання якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання

Страховий ризик визначають як прогнозований збиток об'єкту страхування в результаті настання страхової події.

Ознаки страхового ризику: випадковий характер настання страхового випадку;

- не визначеність настання страхового випадку в часі та просторі;
- настання страхового випадку не пов'язано з волевиявленням страхувальника;

- збитки, як наслідок настання страхового випадку, можна оцінити в грошовому вираженні.

Страховий ризик слід відрізнити від страхового випадку.

Страховий випадок - подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася із настанням якої виникає обов'язок страховика

здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страховання пов'язано з таким поняттями як «страховий захист».

Страховий захист - система економічних відносин які складаються в процесі попередження, подолання, і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об'єктам: матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю громадян.

Матеріальним втіленням страхового захисту є страховий фонд - сукупність грошових страхових фондів, які формуються за рахунок внесків їх учасників.

Організаційні форми страхування:

1. пряме страхування - страхування одним страховиком на підставі договору страхування з страхувальником;
2. співстрахування - страхування кількома страховиками за одним договором страхування;
3. перестраховання - страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика.

Ключові поняття страхування:

Франшиза - частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування

Страхове відшкодування - страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) - плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страховий тариф - ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання).

16.2. Види страхування

Види страхування: — *за об'єктом страхування :*

- майнове страхування: страхування майна державних підприємств, організацій та установ; страхування майна суб'єктів господарювання інших форм власності; страхування майна громадян;

- страхування життя: соціальне страхування та особисте страхування (страхування життя та страхування від нещасних випадків);

- страхування відповідальності: страхування заборгованості, страхування на випадок відшкодування шкоди (страхування цивільної відповідальності);

- страхування підприємницьких ризиків: страхування прямих ризиків та страхування непрямих втрат.

— *За галузевою ознакою:* ринок особистого страхування майнового страхування, страхування відповідальності та страхування економічних ризиків.

— *За спеціалізацією страховика:* страхування життя та ризикове страхування.

— *За стадіями страхування:* пряме страхування та перестраховання

— *За формою страхування:* добровільне та обов'язкове страхування.

Принципи обов'язкового страхування: ○ обов'язковість встановлюється законом;

○ суцільне охоплення об'єктів страхування,

○ безстроковість;

○ нормування страхового забезпечення.

Обов'язкове страхування встановлюється законодавчими актами, які визначають перелік об'єктів, що підлягають обов'язковому страхуванню та механізм реалізації.

- Види обов'язкового страхування (Закон України «Про страхування»)**
- медичне страхування; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників, працівників пожежної охорони;
 - спортсменів вищих категорій; страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;
 - особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
 - авіаційне страхування цивільної авіації;
 - страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту;
 - страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
 - страхування засобів водного транспорту;
 - страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки;
 - страхування працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги тощо.

Добровільне страхування – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком.

Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства.

Види добровільного страхування (Закон України «Про страхування»): страхування життя; здоров'я на випадок хвороби, від нещасних випадків; медичне страхування, страхування залізничного транспорту; наземного транспорту, повітряного транспорту; водного транспорту, страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування іншого майна, страхування цивільної відповідальності власників транспорту, страхування відповідальності перед третіми особами,

страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту); страхування інвестицій; страхування фінансових ризиків; страхування сільськогосподарської продукції; інші види добровільного страхування.

16.3. Страховий ринок та його складові

Страховий ринок - як економічна категорія – сукупність економічних відносин щодо купівлі-продажу страхової послуги, що виражаються в захисті майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок грошових внесків страхувальників;

- за інституціональною ознакою - це сукупність спеціалізованих інститутів та механізмів, спрямованих на зниженні втрат учасників страхового ринку.

Головна функція страхового ринку - акумуляція та розподіл страхового фонду з метою надання страхового захисту.

Об'єктом купівлі-продажу на страховому ринку є страхова послуга, яка реалізується у формі страхового захисту.

Суб'єкти страхового ринку:

- страхувальники - юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України;

- страховики – фінансові установи, які одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності;

- застраховані особи – фізична особа, життя, здоров'я та працездатність якого є об'єктом захисту;

- перестраховики - страховик (перестраховик), який здійснює страхування ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником іншого страховика;

- професійні оцінювачі страхових ризиків: сервейєри, аджастери;

- об'єднання страховиків – спілки, асоціації та інші об'єднання страховиків для координації своєї діяльності,

захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм

• посередники – страхові або перестрахові брокери, страхові агенти, які від імені страховиків реалізують страховий продукт.

Страхові брокери - юридичні особи або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник. Страхові брокери – фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування.

Перестрахові брокери - юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестрахованні як перестраховальник.

Страхові агенти - фізичні особи або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань.

Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні здійснюється Національною комісією що здійснює регулювання ринків фінансових послуг.

Надання страхових послуг здійснюється на підставі договору страхування предметом якого можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування,) з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування).

Предмет діяльності страховика:

- страхування;
- перестрахування;
- фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Структура страхового ринку:

- за інституціональною ознакою: страхові компанії у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній;
- за співвідношенням попиту та пропозиції: — «ринок страховика» (пропозиція страхових послуг монополізована, клієнт або погоджується, або не погоджується з умовами страховика; —«ринок страхувальника» (страхувальник має можливість вибирати страховика, умови страхування в умовах конкуренції);
- за територіальною ознакою: - місцевий (регіональний); - національний (внутрішній); - світовий;
- за формою проведення страхування : ринок добровільного страхування; ринок обов'язкового страхування;
- за сферою діяльності страховика: ринок страхування життя, ринок загального страхування.

Страхування життя це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку.

- за галузевою ознакою:

1) страхування рівня життя: особисте та соціальне страхування - об'єктом страхування є життя, здоров'я та працездатність фізичних осіб;

2) майнове страхування – об'єктом страхування є матеріальні цінності фізичних та юридичних осіб;

3) страхування відповідальності – об'єктом страхування є

відповідальність перед третіми особами, яким може бути заподіяний збиток внаслідок діяльності (бездіяльності) страхувальника;

4) страхування ризиків – об'єктом страхування є ризик неодержання прибутку або отримання збитку.

Питання для самоконтролю

1. Дати визначення поняття «страхування».
2. Які функції виконує страхування?
3. Що таке страховий захист?
4. Що таке страховий випадок та страхова подія?
5. Визначити характерні ознаки страхування як економічної категорії?
6. Які існують види страхування, зміст та призначення кожного ?
7. Що таке страховий ринок ?
8. Як структурується страховий ринок ?
9. Хто належить до суб'єктів страхового ринку та які функції вони виконують?
10. Назвати види добровільного та обов'язкового страхування в Україні

РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Основні терміни і поняття: фінансовий ринок, ринок цінних паперів, фінансові посередники, ринок капіталу, інвестиційні інвестори, цінні папери, фінансовий інструмент.

17.1. Економічна природа та сутність фінансового ринку

Фінансовий ринок – як економічна категорія – це система економічних відносин, пов’язаних із перерозподілом тимчасово вільних фінансових ресурсів між державою, місцевими органами влади, юридичними та фізичними особами за допомогою фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції фінансових інструментів;

– за організаційно-інституційною структурою – це сукупність фінансово-кредитних інститутів (банківських та небанківських фінансових інститутів) та суб’єктів інфраструктури фінансового ринку (валютних і фондових бірж, депозитаріїв і реєстраторів, розрахунково-клірингових центрів), які виконують посередницькі й допоміжні функції в перерозподілі фінансових ресурсів і капіталу між кредиторами й позичальниками.

Об’єктивне суспільне призначення фінансового ринку – забезпечення ефективного руху грошового капіталу між одними суб’єктами, які потребують фінансових ресурсів (створюють попит на них), та іншими, які здатні позичити фінансові ресурси (створюють пропозицію на них).

Показником ефективності є спрямування грошового капіталу де відчувається його дефіцит та очікується більша норма прибутку з одночасною мінімізацією ризиків.

Функції фінансового ринку:

- 1) накопичувальна – акумуляція грошового капіталу учасників ринку (депозити, кошти страхових компаній,

кошти накопичувальної системи пенсійного страхування, заощадження населення) наслідком якої є нагромадження дрібних заощаджень та можливість їх інвестування на значні суми (деномінація заощаджень);

3) інвестиційна – розміщення акумульованого грошового капіталу задля отримання доходу;

4) ціноутворення – визначення ціни на фінансові активи, яка формується на підставі врівноваження попиту та пропозиції на капітал та виражає рівень прибутковості інвестицій, рівень їх ризику;

5) забезпечення ліквідності – здійснення купівлі-продажу фінансових активів, що підвищує ліквідність останніх;

б) економія на витратах – забезпечення знаходження для кредиторів позичальників фінансових ресурсів, що суттєво зменшує витрати на проведення операцій та інформаційні витрати.

Об'єкт купівлі-продажу на фінансовому ринку – фінансові ресурси, які знаходяться в розпорядженні держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств. Перехід права власності (рух) фінансових ресурсів на фінансовому ринку відбувається шляхом продажу фінансових активів (дають право на отримання доходу від фінансових ресурсів), за допомогою відповідних фінансових інструментів.

Фінансовий інструмент – це угода (контракт) між продавцями та покупцями фінансових активів, за якою в однієї сторони угоди

відбуваються зміни в активах, а у іншої - зміни у фінансових зобов'язаннях або власному капіталі.

Види фінансових інструментів: – *персоніфіковані* – як правило, не підлягають подальшому продажу та укладаються з конкретною особою на індивідуальних умовах (кредитні, депозитні договори).

– *стандартизовані* є предметом купівлі-продажу на фінансовому ринку та набувають власну мінову вартість (цінні папери: акції, облігації, чеки, векселя, депозитні сертифікати та ін.).

Види фінансових інструментів в залежності від виду економічного агента, який їх випускає (емітує):

- фінансові активи: гроші, угоди, які дають право на отримання фінансових активів від інших агентів (дебіторська заборгованість, отримані векселя, видані позики, фінансові інвестиції);

- фінансові зобов'язання: угоди, за якими емітент зобов'язаний передати власні фінансові активи іншому агенту (кредиторська заборгованість, векселя, емітовані облигації, отримані позики);

- пайові фінансові інструменти: емітовані агентом капіталу контракти, які дають право на частку в його активах (прості та привілейовані акції).

Суб'єкти фінансового ринку домогосподарства, корпорації фінансового та нефінансового секторів, держава та місцеві органи влади, міжнародні фінансові організації, що виступають у ролі інвесторів, кредиторів, позичальників, фінансових посередників.

17.2. Складові фінансового ринку

Класифікація фінансового ринку в залежності від терміну обігу задіяних фінансових інструментів

— грошовий ринок - забезпечує обіг боргових зобов'язань у вигляді готівкових грошей, короткострокових позик, цінних паперів з терміном обігу до 1 року;

— ринок капіталу - забезпечує обіг середньо - та довгострокових кредитів і цінних паперів з терміном обігу понад 1 рік.

Грошовий ринок обслуговує рух обігових коштів держави та економічних суб'єктів, ринок капіталу – обіг основного та оборотного капіталу, їх збільшення.

Класифікація фінансового ринку в залежності від виду фінансових активів

- кредитний ринок;
- ринок цінних паперів (фондовий ринок);
- валютний ринок;
- страховий ринок;

- ринок дорогоцінних металів;
- ринок інших фінансових послуг.

Кредитний ринок (ринок позичкового капіталу) - відносини щодо мобілізації кредитними установами тимчасово вільних фінансових ресурсів економічних суб'єктів і перетворення їх на позичковий капітал.

Через механізм цього ринку кредитні установи (банки та інші кредитні установи) надають такі послуги як кредитування, лізинг, факторинг, надання гарантій та поручительств.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносини між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»). Основним товаром на ринок цінних паперів є цінні папери.

Валютний ринок – відносини, пов'язані з проведенням операцій з іноземною валютою та платіжними документами, вираженими в іноземній валюті.

Валютний ринок забезпечує своєчасність проведення міжнародних розрахунків, регулювання валютних курсів, страхування валютних ризиків, обмін валют.

Предметом продажу на валютному ринку є іноземна валюта, платіжні документи, виражені в іноземній валюті (чеки, векселя, акредитиви та ін.).

Страховий ринок – сфера грошових відносин, щодо купівлі –продажу страхової послуги в процесі забезпечення потреби у страховому захисті.

Об'єктивною основою функціонування страхового ринку є необхідність надання грошової допомоги потерпілим у випадку настання непередбачених несприятливих обставин.

Ринок дорогоцінних металів - відносини в сфері обігу дорогоцінних металів (золото, срібло, платина) з метою забезпечення страхування ризиків, створення державного золотого запасу, отримання прибутків.

Ринок інших фінансових послуг - відносини щодо задоволення потреб у різноманітних фінансових послугах (інвестиційних, ломбардних, лізингових та ін.) з метою одержання доходів економічними суб'єктами, задоволення попиту споживачів. Ринок інших фінансових послуг охоплює професійні фінансові послуги, як правило, не банківські, які забезпечують обіг фінансових активів: інвестиційні, лізингові, факторингові, ломбардні, випуск платіжних документів, карток, переказ грошей та ін.

17.3. Ринок цінних паперів

Види діяльності на ринку цінних паперів - торгівля цінними паперами,
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів,
- депозитарна діяльність,
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку,
- клірингова діяльність.

Основним інструментом ринку цінних паперів є цінні папери.

Цінний папір - документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ст.3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Види цінних паперів за формою існування - бездокументальні цінні папери - цінним папером є обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів;

- документарні цінні папери - паперові або електронні документи, оформлені у визначеній законодавством формі, що містять найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

Види цінних паперів за формою випуску 1) на пред'явника - права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать пред'явникові цінного папера;

2) іменні - права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері;

3) ордерні - права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу.

Види цінних паперів в обігу в Україні (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу») 1) пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі, надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку (акції; інвестиційні сертифікати);

2) боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання (облігації підприємств, державні облігації, казначейські зобов'язання України, векселі, ощадні (депозитні сертифікати);

3) іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні);

4) приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та

обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів (деривативи);

б) товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах (варанти, складські свідоцтва).

Класифікація фондового ринку за характером руху фінансових інструментів - первинний ринок – сфера первинного розміщення емісії цінних паперів;
- вторинний ринок – сфера обігу цінних паперів, після їх первинного розміщення на ринку.

Обіг цінних паперів здійснюється як на організаційно оформленому, так і неорганізованому ринку цінних паперів.

Регульований (організаційно оформлений) фондовий ринок - фондова біржа, що функціонує постійно на підставі відповідної ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і забезпечує проведення регулярних торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами за встановленими правилами, а також організовує централізоване укладання і виконання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»). На неорганізованому фондовому ринку укладаються угоди поза біржовою торгівлею, між емітентами, інвесторами та фінансовими посередниками.

Суб'єкти ринку цінних паперів емітенти - особи, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками;

- особи, що видали неемісійні цінні папери - особи, які від свого імені видають (заповнюють) сертифікати неемісійних цінних паперів та беруть на себе зобов'язання за такими цінними паперами перед їх власниками;

- інвестори в цінні папери - особи, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства (фізичні та юридичні особи);

- інвестори в цінні папери - особи, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства (фізичні та юридичні особи);

- інституційні інвестори - фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів (інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди, фонди банківського управління, страхові компанії та інші);

- професійні учасники фондового ринку - юридичні особи, які на підставі відповідної ліцензії провадять на фондовому ринку професійну діяльність (торгівля цінними паперами, клірингова, депозитарна діяльність та ін.);

- об'єднання професійних учасників фондового ринку - неприбуткове об'єднання професійних учасників фондового ринку, які провадять професійну діяльність на ринку цінних паперів.

Центральне місце серед професійні учасники фондового ринку займає фондова біржа.

Функції фондової біржі створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно пропозицій цінних паперів та інших фінансових інструментів і попиту на них, проведення регулярних біржових торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, централізованого укладання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів згідно з правилами біжи (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу».

Державне регулювання ринку цінних паперів в Україні здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національним банком України

17.4. Фінансові посередники та їх функції на фінансовому ринку

Фінансові посередники - це професійні оператори фінансового ринку, завданням яких є ефективна акумуляція і перерозподіл

фінансових ресурсів через виробництво фінансових послуг, що задовольняють попит споживачів цих послуг.

Функції фінансових посередників: – реалізація фінансових послуг як особливого товару;
– диверсифікація заощаджень юридичних і фізичних осіб (інвестування капіталу у різні види фінансових активів);
– опосередкування руху фінансових ресурсів через залучення їх шляхом розміщення фінансових інструментів власного випуску (зокрема, власні цінні папери) серед індивідуальних інвесторів та інвестування акумульованих таким чином коштів в різноманітні активи;
– придбання на ринку фінансових активів та перетворення їх на інші (трансформація активів);
– зниження фінансових ризиків за допомогою страхового захисту, надання гарантій.

Види фінансових посередників залежно від моделі структурної організації фінансового сектору: За ринково орієнтованої моделі (характеризується певною рівновагою усіх фінансових посередників):

- депозитні інститути (банки, позико-ощадні асоціації, кредитні спілки);
- ощадні установи контрактного типу (страхові компанії, пенсійні фонди);

- інвестиційні посередники (інвестиційні, іпотечні банки, інвестиційні фонди, фінансові компанії).

За банківськоорієнтованої моделі: банківські установи (банки) й небанківські фінансові установи (страхові, лізингові компанії, ломбарди, фінансові, інвестиційні компанії).

Центром банкоцентричної моделі є банки, які є основним місцем зосередження та обігу кредитних ресурсів; центром ринково орієнтованої моделі є ринок цінних паперів.

Банки відзначаються універсальністю фінансових послуг з усіма категоріями економічних суб'єктів: органами влади, суб'єктами підприємництва та домогосподарствами.

Небанківські фінансові установи, як правило,

спеціалізуються на наданні конкретних видів фінансових послуг (страхові, інвестиційні, ломбардні) із окремими категоріями економічних суб'єктів.

За змішаною моделлю відбувається поєднання діяльності банківських та небанківських фінансових установ.

Україна належить до банкоорієнтованої моделі розвитку фінансового ринку.

В Україні до небанківських фінансових установ відносяться страхові компанії, кредитні спілки, лізингові, інвестиційні, факторингові, фінансові компанії, довірчі товариства, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування.

Види фінансових посередників - депозитні установи (банки, кредитні спілки, ощадні установи);
залежно від видів фінансового посередництва - не депозитні (страхові, інвестиційні, пенсійні та ін.).

В Україні до депозитних фінансових установ відносяться лише банки та кредитні спілки. Усі інші формують не депозитний сегмент фінансових установ: страхові компанії, лізингові, інвестиційні, факторингові, фінансові компанії, довірчі товариства, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає економічна природа та сутність фінансового ринку ?
2. Як структурується фінансовий ринок ?
3. Які функції виконує фінансовий ринок ?
4. Які види активів є об'єктом угод на фінансовому ринку ?
5. Хто є суб'єктом фінансового ринку та які функції вони виконують ?
6. Дати характеристику ринку цінних паперів
7. Класифікувати цінні папери за різними ознаками
8. Назвати та охарактеризувати інструменти фінансового ринку
9. Які функції виконують фінансові посередники ?
10. Класифікувати фінансових посередників за різними ознаками.

РОЗДІЛ 18. ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ

Основні терміни і поняття: фінансовий потенціал держави, класифікація фінансового потенціалу, структура фінансового потенціалу, бюджетний потенціал, податковий потенціал, потенціал домогосподарств, потенціал підприємств та організацій, методика оцінки фінансового потенціалу.

18.1. Сутність фінансового потенціалу держави

Потенціал це засоби, запаси, джерела, які є в наявності й можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого-небудь завдання, можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області.

Складові потенціалу держави:

- соціальний потенціал держави;
- економічний потенціал держави;
- природний потенціал держави;
- інвестиційний потенціал держави;
- фінансовий потенціал держави;
- трудовий потенціал держави;
- інноваційний потенціал держави;
- науково-інформаційний потенціал держави;
- виробничий потенціал держави.

Фінансовий потенціал це сукупність фінансових ресурсів (що є у наявності та які можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланок фінансової системи, що відображають здатність держави та окремих суб'єктів економіки до залучення та ефективного їх використання з метою забезпечення соціально-економічного розвитку.

Складовими фінансового потенціалу є:

- невикористані можливості;
- резерви фінансових ресурсів;
- фінансові ресурси;
- можливості до залучення додаткових фінансових ресурсів;

- ефективність використання фінансових ресурсів;
- здатність до розширення бази фінансових ресурсів.

Ключові положення фінансового потенціалу – базовою характеристикою потенціалу є «можливість»;

– можливість є саме гіпотетичною, тобто вона не обов'язково має бути використана;

- ціллю реалізації фінансового потенціалу держави є просте та розширене відтворення (функціонування та розвиток) держави;
- використання, залучення та створення ресурсів уособлюють наявні, незадіяні та нові фінансові ресурси.

Реалізована та нереалізована частини фінансового потенціалу – реалізована частина, тобто фактично використані фінансові ресурси всіх суб'єктів фінансової системи;

– нереалізована частина, тобто резерви їх використання, залучення, приховані фінансові ресурси та інше.

Фактори впливу на фінансовий потенціал: – зовнішні;

– внутрішні.

Зовнішні фактори: стан світової фінансової системи; світові тенденції, що впливають на економіку; наявність бар'єрів для входження на міжнародні ринки; рівень економічної інтеграції країни.

Внутрішні фактори: макроекономічні показники (ВВП, інфляція, рівень безробіття тощо та тенденції їх зміни); стан державного бюджету; рівень платоспроможності юридичних і фізичних осіб; стан платіжного балансу; рівень ризику; рівень довіри підприємств і домогосподарств до влади; стан законодавчої і нормативної бази.

Види фінансового потенціалу – за джерелами формування (внутрішній або власний; зовнішній або залучений);

- за рівнем (фінансовий потенціал світу; фінансовий потенціал держави; фінансовий потенціал регіону; фінансовий потенціал міста; фінансовий потенціал господарських суб'єктів);

- за результатом (досягнутий та перспективний);
- за ступенем прояву (реальний та прихований);
- за повнотою використання (використовуваний та невикористаний);
- за періодом формування (накопичений та поточний);
- за одиницями виміру (абсолютний та відносний);
- за сферами (фінансовий потенціал держави; фінансовий потенціал домогосподарств; фінансовий потенціал фінансових посередників; фінансовий потенціал підприємств);
- за можливістю доступу (наявний активний; наявний резервний; наявний тіньовий; неактивний);
- за цільовим призначенням (ощадний фінансовий потенціал; інвестиційний фінансовий потенціал; бюджетний фінансовий потенціал).

18.2. Складові фінансового потенціалу держави та їх характеристика

Складові фінансового потенціалу за ознакою учасників фінансових відносин	– фінансовий потенціал держави; – фінансовий потенціал домогосподарств; – фінансовий потенціал фінансових посередників; – фінансовий потенціал підприємств та організацій.
Фінансовий потенціал держави фінансових ресурсів	це здатність суб'єктів сфери державних фінансів до залучення та ефективного використання наявних та потенційних ресурсів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку в державі.
Складові елементи фінансового потенціалу держави	– бюджетний потенціал; – фінансовий потенціал позабюджетних цільових фондів; – золотовалютні резерви Національного банку України;
	– залучені кредити центральних та місцевих органів влади (внутрішні та зовнішні запозичення).

Бюджетний потенціал це сукупність реальних можливостей центральних та місцевих органів влади мобілізувати та акумулювати в бюджетній системі наявні та можливі для залучення фінансові ресурси з метою фінансування витрат бюджетів усіх рівнів для досягнення задач соціально-економічного розвитку країни в цілому та окремих її суб'єктів.

Фактори впливу на бюджетний потенціал:

- чисельність економічно активного населення;
- структура економічної системи країни;
- стан ринку праці, а саме рівень безробіття та співставлення попиту та пропозиції на ринку праці;
- кількість суб'єктів підприємницької діяльності;
- обсяг податкових находжень та податкова політика країни та інші фактори.

Складовими елементами бюджетного потенціалу є:

- податковий потенціал;
- потенціал надходження неподаткових платежів;
- потенціал одержання доходів від операцій з капіталом.

Податковий потенціал є базисною складовою бюджетного потенціалу, оскільки податкові надходження є головним джерелом формування доходів бюджетної системи.

Податковий потенціал держави У широкому розумінні це обсяг реальних і потенційних ресурсів держави, що підлягають оподаткуванню та можуть бути об'єктом оподаткування за розширення його бази оподаткування.

У більш вузькому розумінні це реальний обсяг податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що може акумулювати держава під час використання своїх ресурсів за умов діючого податкового законодавства.

Підсистеми податкового потенціалу держави:

- реалізована (наявна) частина;
- нереалізована частина;
- прогнозна частина.

Реалізована складова включає податкові надходження, що визначені за фактичною базою оподаткування (включає всі об'єкти оподаткування за діючим законодавством).

Нереалізована складова податкового потенціалу включає джерела, що існують в економіці країни, але або ще не залучені до фактичних податкових надходжень, хоча з них нараховані податки, або навіть не оцінені (податкові пільги; боргові податкові зобов'язання; розширена база оподаткування за рахунок надходження від виходу економіки з тіні, розширення податкової бази та запровадження нових податків на існуючі об'єкти).

Прогнозована складова податкового потенціалу передбачає можливості розширення його обсягів за рахунок економічного зростання і приросту ВВП, тобто за рахунок розширеного відтворення виробництва на діючих підприємствах та створення нових підприємств, видів економічної діяльності тощо.

Фінансовий потенціал підприємства це сукупність наявних фінансових ресурсів, можливостей системи з їх залучення і ефективного управління для досягнення тактичних задач і стратегічної мети підприємства.

Складові елементи фінансового потенціалу підприємств та організацій:

- реальні можливості підприємства, як реалізовані, так і нереалізовані в будь-якій сфері економічної діяльності;
- обсяг фінансових ресурсів – як залучених, так і не залучених у виробничій діяльності;
- обсяг резервів формування фінансових ресурсів на підприємстві;
- здатність працівників підприємства до ефективного використання фінансових ресурсів з ціллю отримання найбільшого прибутку.

Чинники впливу на фінансовий потенціал підприємств та організацій:

- склад і структура фінансових ресурсів;
- галузева приналежність суб'єктів господарювання;
- стан майна і фінансових ресурсів, склад і структура запасів і резервів.

Фінансовий потенціал домогосподарства це сукупність фінансових ресурсів, що належать домогосподарству, частина яких не реалізована шляхом перерозподілу через систему фінансового посередництва в силу суб'єктивних чи об'єктивних обставин, але може бути задіяна для фінансування економіки.

Складові елементи фінансового потенціалу домогосподарств: – власні фінансові ресурси домогосподарств (їх звичайні доходи);
– організована та неорганізована частина збережень домогосподарств;
– залученні кошти домогосподарств;
– резерви та можливості до збільшення фінансових ресурсів.

Форми заощаджень домогосподарств **Організовані заощадження** – це такі заощадження домогосподарств, мобілізацію і розміщення яких проводить банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи, які згідно із законодавством мають право здійснювати операції щодо залучення і розміщення коштів населення (вклади у банківських установах; вклади у небанківських депозитних установах; придбання цінних паперів; вкладення у страхові поліси).

Неорганізовані заощадження домогосподарств – це ті, що зберігаються безпосередньо у домогосподарств готівкою у національній чи іноземній валютах. Неорганізовані заощадження мають як характеристики запасу, так і можливості для подальшого залучення їх фінансовою системою для фінансування економіки.

Фактори впливу на фінансовий потенціал домогосподарств: – зовнішні (що не залежать від побажань та волі населення);
– внутрішні (залежать від волі та побажань населення).

Зовнішні фактори впливу на фінансовий потенціал домогосподарств: - проведена державою соціальна політика;
- проведена державною бюджетно-податкова політика;
- рівень розвитку фінансових інститутів та інструментів;
- стабільність соціально-економічного становища в країні.

Внутрішні фактори впливу на фінансовий потенціал домогосподарства:	- споживча поведінка домогосподарства; - ощадна поведінка домогосподарства; - рівень фінансової обізнаності населення; - очікування домогосподарств та інші.
Фінансовий потенціал фінансових посередників	- це сукупність фінансових ресурсів банків, фінансового та страхового ринків, а саме власного капіталу, залучених коштів у фізичних та юридичних осіб за винятком резервів.

18.3. Методика оцінки фінансового потенціалу держави

Оцінювання фінансового потенціалу держави здійснюється на підставі статистичного поелементного підходу, що враховує всі його складові.

Показники для оцінювання фінансового потенціалу держави	1. Бюджетний потенціал: податкові доходи; податкові пільги; податковий борг; неподаткові доходи; доходи від операцій з капіталом. 2. Доходи позабюджетних цільових фондів. 3. Залучені зовнішні та внутрішні кредити центральних та місцевих органів влади та емітовані ними боргові цінні папери. 4. Золотовалютні резерви Національного банку.
--	---

Розрахунок фінансового потенціалу держави	$\text{ФПД} = \sum \text{ЗВР} + \text{ЗБ} + \text{ДПЦФ} + \text{КД} + \text{ЦПД} + \text{кД}$
	де, ФПД – фінансовий потенціал держави; ЗВР – золотовалютні резерви держави; ЗБ – доходи зведеного бюджету; ДПЦФ – доходи позабюджетних цільових фондів; КД – обсяги зовнішніх та внутрішніх кредитів залучених як державними так і місцевими органами влади; ЦПД – обсяг емітованих боргових цінних паперів, як органами центральної так і місцевої влади; кД – коригуючий коефіцієнт для держави, що враховує вплив

тіньової економіки.

Показники для оцінювання фінансового потенціалу підприємств – прибуток;
– амортизаційні відрахування;
– кошти на поточному рахунку або в касі;
– позикові кошти підприємства;
– залучені кошти підприємства;
– кредиторська та дебіторська заборгованість.

Елементи фінансового потенціалу підприємств та показники їх оцінювання I Реальні можливості підприємства до залучення власних фінансових ресурсів оцінюються за показниками:
– рівень достатності власних фінансових ресурсів;
– рівень власних фінансових ресурсів з внутрішніх джерел;
– рівень рентабельності обороту;
– коефіцієнт самофінансування розвитку;
– обсяг власного капіталу.

II Потенціал формування позикових фінансових ресурсів оцінюється за показниками:
– коефіцієнт платоспроможності;
– коефіцієнт фінансової незалежності;
– коефіцієнт поточної ліквідності;
– коефіцієнт критичної ліквідності;
– коефіцієнт фінансової стабільності.

Розрахунок фінансового потенціалу підприємств
$$\Phi\Pi n = \sum \text{ВФР}n + \text{ПФР}n \times kn$$

де, $\Phi\Pi n$ – фінансовий потенціал підприємства;
 $\text{ВФР}n$ – реальні можливості підприємства до залучення власних фінансових ресурсів;

$\text{ПФР}n$ – потенціал формування позикових фінансових ресурсів;
 kn – коригуючий коефіцієнт для підприємств та організацій, що враховує вплив тіньової економіки.

Показники для оцінювання фінансового потенціалу домогосподарств – доходи від заробітної плати;
– дохід від підприємницької діяльності;
– кошти у вигляді заощаджень у банківській та небанківській установах;
– кредити отримані у банківських чи небанківських установах.

**Розрахунок
фінансового
потенціалу
домогосподарств**

$$\Phi\Pi_d = \sum D_d + K_{рд} \times k_d$$

де, $\Phi\Pi_d$ – фінансовий потенціал домогосподарств;

D_d – доходи домогосподарств;

$K_{рд}$ – отримані домогосподарствами кредити;

k_d – коригуючий коефіцієнт для домогосподарств, що враховує вплив тіньової економіки.

Показники для оцінювання фінансового потенціалу фінансових посередників

– статутний капітал банківської системи;

– капітал сектору небанківських фінансових установ;

– страхові резерви страхових компаній.

Розрахунок фінансового потенціалу фінансових посередників

$$\Phi\Pi_f = \sum D_f + K_{рф} + C_{рф} + k_f$$

де, $\Phi\Pi_f$ – фінансовий потенціал фінансових посередників;

D_f – залучені депозити фінансовими посередниками;

$K_{рф}$ – власний та запозичений капітал фінансових посередників;

$C_{рф}$ – страхові резерви фінансових посередників;

k_f – коригуючий коефіцієнт для фінансових посередників, що враховує вплив тіньової економіки.

При оцінювання фінансового потенціалу важливо враховувати взаємозв'язок фінансового потенціалу з іншими складовими елементами загального потенціалу країни, а саме дослідження впливу природного потенціалу країни та інших складових економічного потенціалу країни.

Питання для самоконтролю

1. Яке посідає місце фінансовий потенціал у складі загального потенціалу країни?
2. В чому полягає взаємозв'язок між фінансовими ресурсами та фінансовим потенціалом?
3. Які фактори впливають на фінансовий потенціал країни?
4. Які види фінансового потенціалу розрізняють за ознакою

- ступеня його прояву?
5. Назвіть основні складові фінансового потенціалу країни.
 6. Визначте сутність фінансового потенціалу держави та назвіть його складові елементи.
 7. В чому полягає сутність фінансового потенціалу підприємств?
 8. Які фактори впливають на фінансовий потенціал підприємств?
 9. Визначте складові елементи фінансового потенціалу домогосподарств.
 10. Які фактори впливають на фінансовий потенціал домогосподарств?
 11. Охарактеризуйте сутність фінансового потенціалу фінансових посередників.
 12. Визначте, як здійснюється оцінка фінансового потенціалу держави?
 13. За якими показниками здійснюється оцінювання фінансового потенціалу домогосподарств?

РОЗДІЛ 19. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Основні поняття та терміни: національна безпека, економічна безпека, фінансова безпека держави, бюджетна безпека, боргова безпека, грошово-кредитна безпека, валютна безпека, безпека небанківського фінансового ринку, банківська безпека.

19.1. Фінансова безпека у системі національної безпеки держави

Право на належний рівень захисту найбільш важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в Україні закріплено Законом України «Про основи національної безпеки України». В умовах такого захисту забезпечується реалізація національних інтересів кожної людини окремо та українського народу загалом, охоплюючи матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності. Такий захист створює необхідні передумови для руху всієї держави у напрямку прогресивного розвитку.

Національна безпека України

Цей закон декларує, що «національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах». Широко охоплюючи всі сфери діяльності у державі реалізація та забезпечення національної безпеки потребує належного рівня економічного розвитку та відповідного фінансового забезпечення. Серед широкого переліку загроз національним інтересам та національній безпеці України вагоме місце посідають загрози в економічній сфері, основними серед яких є:

- істотне скорочення валового внутрішнього продукту;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності;
- нестабільність фінансової політики держави;

- відсутність ефективних програм запобігання фінансовим кризам;
- зростання кредитних ризиків;
- велика боргова залежність держави та критичні обсяги державних зовнішнього та внутрішнього боргів;
- нераціональна структура експорту;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики;
- «тінізація» національної економіки та ін.

Економічна безпека держави Економічна безпека є основною складовою національної безпеки держави.

Саме економічний розвиток та належне фінансове забезпечення дозволяють підтримувати на належному рівні інші складові національної безпеки держави.

Основним законодавчим актом, який встановлював механізм визначення рівня економічної безпеки України, була «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджена Наказом Міністерства економіки України N 60 від 02.03.2007.

Економічна безпека (за Методикою 2007 року) включала цілу низку складових, які відображали окремі сфери діяльності суспільства та держави загалом:

- макроекономічна безпека;
- фінансова безпека;
- зовнішньоекономічна безпека;
- інвестиційна безпека;
- науково-технологічна безпека;
- енергетична безпека;
- виробнича безпека;
- демографічна безпека;
- соціальна безпека;
- продовольча безпека.

Особливість фінансової безпеки є в тому, що вона

безпосередньо або опосередковано впливає не тільки на більшість складових економічної безпеки держави, але і на інші сфери діяльності у державі (зокрема це стосується внутрішньої та зовнішньої політики, воєнної сфери, сфери державної безпеки, екології, інформаційної сфери тощо).

Фінансова безпека є багаторівневою системою, яку утворює низка підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку.

**Методичні
рекомендації щодо
розрахунку рівня
економічної
безпеки України**

Але розвиток подій внутрішнього і зовнішнього характеру та особливо посилення процесів глобалізації потребували більш складного і досконалого механізму оцінки рівня економічної безпеки держави та його складових. І наприкінці 2013 року Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за № 1277 від 29.10.2013 р. було затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», в яких не тільки були внесені коригування до визначення основних термінів і понять, а також значно деталізовано шкалу та механізм визначення рівня економічної безпеки та її складових.

Відповідно до Методичних рекомендацій 2013 р. розрахунки здійснюються Мінекономрозвитку двічі на рік на підставі офіційних даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, Міндоходів, Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій.

Під економічною безпекою запропоновано розуміти такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Дещо було змінено склад економічної безпеки:

- зі складових економічної безпеки було виключено науково-технологічну безпеку;
- замість інвестиційної безпеки включено інвестиційно – інноваційну безпеку.

Фінансова безпека держави та її складові

Під фінансовою безпекою запропоновано розуміти такий стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Певних змін зазнали також складові фінансової безпеки.

Фінансова безпека стала включати такі складові:

- *банківська безпека* - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;
- *безпека небанківського фінансового сектору* - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;
- *боргова безпека* - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;
- *бюджетна безпека* - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;
- *валютна безпека* - це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;
- *грошово-кредитна безпека* - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки

якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Але найбільших змін зазнав механізм визначення характеристичних значень індикаторів. Для кожного індикатора складових стану економічної безпеки України розроблені характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки.

Характеристичні значення індикаторів та їх діапазон	Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів:
--	---

(U_0 , $U_{\text{крит}}$), ($U_{\text{крит}}$, $U_{\text{небезп}}$), ($U_{\text{небезп}}$, $U_{\text{нездв}}$), ($U_{\text{нездв}}$, $U_{\text{здв}}$), ($U_{\text{здв}}$, $U_{\text{опт}}$), де:

- U_0 - значення індикатора, яке характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0;
- $U_{\text{крит}}$ - значення індикатора, яке характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;
- $U_{\text{небезп}}$ - значення індикатора, яке характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;
- $U_{\text{нездв}}$ - значення індикатора, яке характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;
- $U_{\text{здв}}$ - значення індикатора, яке характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;
- $U_{\text{опт}}$ - значення індикатора, яке характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Присвоєння характеристичних значень для кожного індикатора здійснюється таким чином:

$y_0 := x_0$;	$y_{\text{крит}} := x_{\text{крит}}$;	$y_{\text{небезп}} := x_{\text{небезп}}$;	$y_{\text{нездв}} := x_{\text{нездв}}$;	$y_{\text{здв}} := x_{\text{здв}}$;	$y_{\text{опт}} := x_{\text{опт}}$,
----------------	--	--	--	--------------------------------------	--------------------------------------

де, x - величина (статистичні дані) індикатора;

y - характеристичне значення індикатора.

Відповідно до зазначеного:

- x_0 - величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;
- $x_{\text{крит}}$ - величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;
- $x_{\text{небезп}}$ - величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;
- $x_{\text{нездв}}$ - величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;
- $x_{\text{здв}}$ - величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;
- $x_{\text{опт}}$ - величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Заключним етапом оцінки рівня економічної безпеки держави загалом або окремо її складових є розрахунок інтегрального індексу вцілому та інтегральних індексів за окремими сферами економіки за допомогою вагових коефіцієнтів.

Основні напрями державної політики з питань національної безпеки України

Не змінився тільки підхід державної політики з питань національної безпеки України, який включає декілька основних напрямів, провідне місце серед яких належить економічним питанням, зокрема, фінансовим.

Мова йде про:

- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери;
- здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- внутрішню та зовнішню захищеність національної валюти та її стабільність;
- захист інтересів користувачів послугами банківських установ та фінансового ринку.

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки дозволяє не тільки захистити усіх суб'єктів фінансово-економічних відносин у державі, а також мінімізувати негативний вплив зовні (у разі його наявності).

19.2. Бюджетна безпека держави

Бюджетна безпека - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції (за Методичними рекомендаціями 2013 р.).

Джерела вхідної інформації для оцінки бюджетної безпеки

За Методичними рекомендаціями 2013 р. оцінка рівня бюджетної безпеки України здійснюється і за іншими індикаторами і з більш конкретною деталізацією отриманих результатів

Перелік індикаторів та порядок їх розрахунку:

- відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків (порядок розрахунку: дефіцит державного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100);
- дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП (порядок розрахунку: (дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн. гривень - дефіцит зведеного бюджету, млн. гривень) / ВВП x 100);
- рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків

(порядок розрахунку: доходи зведеного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100);

- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків (порядок розрахунку: (обслуговування державного боргу, млн. гривень + погашення державного боргу, млн. гривень) / доходи державного бюджету, млн. гривень x 100).

Наведені в Методичних рекомендаціях порядок розрахунку індикатора та джерела вихідної інформації не тільки спрощують процес оцінки рівня тієї чи іншої складової економічної безпеки України, а також значно підвищують якість отриманих результатів.

19.3. Грошово-кредитна безпека держави

Відповідно до Методичних рекомендацій 2013 року *грошово-кредитна безпека* - це такий стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Індикатори оцінки рівня грошово-кредитної безпеки держави

Певних змін зазнали і індикатори, за допомогою яких сьогодні оцінюється рівень грошово-кредитної безпеки України. До їх складу належать

- питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %;
- різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів;
- рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів;

- частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам;
- питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %;
- загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. доларів США.

19.4. Банківська безпека держави

Банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування.

Індикатори оцінки рівня банківської безпеки держави Для визначення рівня банківської безпеки використовуються наступні індикатори:

- частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %;
- співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %;
- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %;
- співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів;
- рентабельність активів, %;
- співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %;
- частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи.

19.5. Валютна безпека держави

Валютна безпека - це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для

поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Індикатори оцінки рівня валютної безпеки держави До індикаторів, які характеризують рівень валютної безпеки, належать:

- індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період;
- різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень;
- валові міжнародні резерви України, місяців імпорту;
- частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, відсотків;
- сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США;
- рівень доларизації грошової маси, відсотків.

Питання для самоконтролю

1. Які існують основні загрози національним інтересам та національній безпеці держави в економічній сфері?
2. Який стан національної економіки відповідає належному рівню економічної безпеки держави?
3. Що розуміється під загрозою економічній безпеці держави?
4. Що таке індикатори економічної безпеки?
5. Яке місце посідає фінансова безпека у складі економічної безпеки держави?
6. У чому полягає основна особливість фінансової безпеки?
7. Які складові входять до складу фінансової безпеки держави?
8. За допомогою яких індикаторів можна оцінити рівень бюджетної безпеки?
9. Якій моделі державної централізації ВВП відповідає порогове значення щодо рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду) в Україні?

10. У чому полягають основні негативні наслідки значного перевищення дефіциту державного бюджету (у % до ВВП) над його пороговим значенням?
11. Як впливають значні коливання офіційного курсу національної валюти на економіку країни?
12. До чого призводить перевищення обсягу готівки (у % до ВВП) над його пороговим значенням?
13. Що таке валютна безпека держави?
14. Які існують основні негативні наслідки надмірної внутрішньої та зовнішньої заборгованості держави?
15. Як характеризує показник проникнення страхування (страхові премії у % до ВВП) рівень розвитку страхового ринку у державі?

РОЗДІЛ 20. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Основні поняття та терміни: фінансовий менеджмент державних фінансів, фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання, суб'єкт і об'єкт фінансового менеджменту, мета і завдання фінансового менеджменту, принципи фінансового менеджменту, функції фінансового менеджменту, стратегія і тактика фінансового менеджменту.

20.1. Теоретичні основи фінансового менеджменту

Формування фінансового менеджменту як окремого напрямку наукових досліджень стало об'єктивним продовженням розвитку ринкових відносин та виходу підприємницької діяльності на новий, більш складний, рівень. Розвиток фінансового ринку, посилення конкуренції, глобалізація, розширення кола фінансових ризиків та посилення їх впливу на діяльність підприємств обумовили необхідність специфічного управління державними фінансами та фінансовою діяльністю підприємства.

Управління є цілеспрямованою діяльністю, пов'язаною з впливом керуючого суб'єкта на керований об'єкт з метою досягнення визначених цілей та запланованих результатів. Відповідно управління фінансами (не залежно від того, на якому рівні воно здійснюється) є складовою загального управління економікою та здійснюється спеціальним фінансовим апаратом (відповідно рівню) за допомогою специфічних прийомів та методів.

Визначення фінансового менеджменту

Фінансовий можна розглядати як сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких здійснюється управління фінансовими ресурсами.

Також існує підхід, відповідно до якого фінансовий менеджмент розглядають як управління процесом формування, розподілу (перерозподілу) та використання фінансових ресурсів

на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських об'єднань та громадян, якщо вони здійснюють фінансові операції.

Переважно фінансовий менеджмент розглядають у двох напрямках:

- фінансовий менеджмент державних фінансів;
- фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання.

В залежності від того, на якому рівні розглядають фінансовий менеджмент, об'єктом управління можуть бути централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх ланках державних фінансів; фінансово-господарська діяльність підприємства, а також їх фінансові відносини з приводу формування, розподілу (перерозподілу) та використання фондів фінансових ресурсів.

Відповідно в якості суб'єктів фінансового менеджменту можна розглядати фінансовий апарат, який зосереджений у фінансових службах міністерств, відомств і об'єднань, в апараті міністерства фінансів і місцевих фінансових органів та в інших фінансових інститутах (коли мова йде про державні фінанси), а також власників підприємств, фінансових менеджерів та фінансові служби підприємств (коли розглядають фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання).

Головна мета фінансового менеджменту у сфері державних фінансів Головною метою фінансового менеджменту у сфері державних фінансів є найбільш ефективне формування та використання фондів фінансових ресурсів, спрямованих на

підвищення рівня економічного розвитку країни та досягнення більш високих стандартів соціального захисту населення.

Фактично фінансовий менеджмент на рівні державних фінансів є сукупністю форм і методів цілеспрямованого впливу держави на процес формування, розподілу (перерозподілу) та використання централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні

державних органів влади.

Мета фінансового менеджменту суб'єкту господарювання

Фінансовий менеджмент є специфічною, багатогранною системою управління певними аспектами фінансової діяльності підприємства, основними серед яких є управління грошовими потоками підприємства та рухом його матеріальних ресурсів.

. Протягом багатьох років основною метою фінансового менеджменту на підприємстві вважалась максимізація прибутку підприємства.

Але розвиток ринкових відносин та посилення конкуренції довели, що навіть великі прибутки не здатні забезпечити тривалий розвиток підприємства та виживання його, а тим більше розвиток, у конкурентному середовищі. Відтак основною метою фінансового менеджменту з часом стала максимізація ринкової вартості підприємства.

Водночас метою фінансового менеджменту на підприємстві також є:

- досягнення та утримання фінансової рівноваги;
- забезпечення фінансової стійкості підприємства;
- мінімізація фінансових ризиків;
- збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції;
- мінімізація витрат;
- забезпечення рентабельної діяльності підприємства;
- лідерство у боротьбі з конкурентами;
- зростання ефективності діяльності підприємства.

Завдання фінансового менеджменту суб'єкту господарювання

Досягнення головної мети фінансового менеджменту передбачає вирішення наступних основних завдань:

1. . Формування достатнього обсягу фінансових ресурсів підприємства, необхідних для його розвитку та ефективного функціонування.

- Передбачає визначення та забезпечення загальної потреби підприємства у фінансових ресурсах на поточний та наступні періоди, підвищення рівня капіталізації, визначення необхідності та доцільності залучення коштів за рахунок зовнішніх джерел, а також оптимізацію структури капіталу.

2. Забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів відповідно до основних напрямів діяльності підприємства.

- Забезпечує оптимальний розподіл та використання фінансових ресурсів, а також їх інвестування відповідно до поточних і перспективних планів підприємства.

3. Досягнення та підтримка постійної платоспроможності підприємства.

- Досягається шляхом ефективного управління грошовими потоками підприємства в процесі їх кругообігу, а також синхронізації обсягів надходжень і витрат грошових коштів підприємства.

4. Забезпечення максимізації чистого прибутку підприємства.

- Забезпечується шляхом ефективного управління активами підприємства, залучення необхідних обсягів позикових коштів, здійснення максимально раціональної операційної та фінансової діяльності.

5. Мінімізація фінансових ризиків.

- Досягається шляхом диверсифікації видів операційної та фінансової діяльності, здійснення ефективного внутрішнього та зовнішнього страхування.

6. Забезпечення фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

- Забезпечується шляхом формування оптимальної структури фінансових ресурсів і активів, а також належним рівнем самофінансування інвестиційних проектів.

20.2. Принципи і функції фінансового менеджменту суб'єкту господарювання

Ефективність фінансового менеджменту залежить від того, наскільки повно на підприємстві дотримуються принципів, на яких базується фінансовий менеджмент.

Принципи фінансового менеджменту

До основних принципів фінансового менеджменту належать:

- Взаємодія фінансового менеджменту з іншими системами управління – виробничим менеджментом, інвестиційним менеджментом, менеджментом персоналу, інноваційним менеджментом, маркетинговим менеджментом, податковим менеджментом та з іншими видами функціонального менеджменту.
- Комплексний характер фінансового менеджменту. Базується на взаємозалежності управлінських рішень, кожне з яких має бути зорієнтовано на підвищення результативності фінансової діяльності підприємства.
- Плановість і системність у розробленні і реалізації управлінських рішень, що дозволяє забезпечити збалансування фінансових ресурсів підприємства та досягти системності у розробці стратегії і тактики фінансового менеджменту.
- Високий динамізм управління. Дає можливість швидко реагувати на зміну факторів зовнішнього середовища, ресурсного потенціалу, фінансового стану підприємства, а також на зміну організації фінансової та виробничої діяльності.
- Варіативність підходів щодо розробки певних управлінських рішень. Проявляється у прогнозуванні можливих варіантів розвитку та фінансового стану підприємства, а також у підготовці обґрунтованих альтернативних фінансових рішень.
- Орієнтація на досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства та забезпечення стабільного економічного розвитку підприємства у перспективі.

Функції фінансового менеджменту

Економічна сутність фінансового менеджменту розкривається у функціях, які він виконує.

Функції фінансового менеджменту поділяються на дві групи:

Функції суб'єкта фінансового менеджменту (як керуючої системи).

Функції суб'єкта фінансового менеджменту(як керуючої системи) проявляються шляхом впливу на об'єкт фінансового менеджменту через фінансовий механізм.

Основними формами такого впливу є фінансове планування і прогнозування, фінансове регулювання, стимулювання, фінансовий облік та фінансовий контроль.

Відповідно до цих форм впливу розглядають наступні функції суб'єкта фінансового менеджменту:

- планування (є основою прийняття фінансових рішень, які базуються на фінансовій стратегії підприємства та реалізуються на кожному етапі його розвитку);
- прогнозування (розробка можливих напрямів фінансової діяльності підприємства на тривалу перспективу з урахуванням можливих змін його фінансового стану);
- організація (полягає у побудові апарату управління підприємством, а також у розподілі обов'язків і повноважень між ними);
- координація (передбачає узгодженість дій усіх підсистем і ланок системи управління);
- регулювання (охоплює весь комплекс поточних заходів, зорієнтованих на забезпечення фінансової стійкості підприємства у разі суттєвого відхилення фактичних результатів від планових показників);
- мотивація (полягає у стимулюванні працівників фінансової служби до ефективної та продуктивної роботи, спрямованої на досягнення поставлених цілей щодо фінансового розвитку підприємства);
- контроль (забезпечує контроль за управлінськими рішеннями у сфері фінансів; включає контроль за формуванням фінансових ресурсів у достатньому обсязі, контроль за ефективним використанням фінансових ресурсів та контроль за рівнем платоспроможності і рентабельності підприємства).

Функції суб'єкта фінансового менеджменту (як системи управління підприємством).

Серед функцій об'єкта фінансового менеджменту (як системи управління підприємством) виділяють:

- управління капіталом (визначається загальна потреба у капіталі для фінансування підприємства; відбувається оптимізація структури капіталу з метою підвищення ефективності його використання; здійснюється розробка комплексу заходів щодо рефінансування капіталу у найбільш ефективні види активів);
- управління активами (виявляються реальні потреби в окремих активах, визначається їх розмір та оптимальний склад з позицій їх ефективного використання);
- управління грошовими потоками (відбувається формування та синхронізація за обсягом і в часі вхідних і вихідних потоків грошових коштів, зорієнтованих на забезпечення фінансової рівноваги підприємства);
- управління інвестиціями (визначаються найважливіші напрями інвестиційної діяльності підприємства, оцінюються реальні проекти та фінансові інструменти, формуються реальні інвестиційні програми та обираються раціональні форми фінансового інвестування);
- управління фінансовими ризиками (визначаються основні фінансові ризики підприємства, здійснюється оцінка їх рівня та обсяги можливих фінансових втрат, формується комплекс заходів щодо мінімізації фінансових ризиків);
- управління прибутком (виявляються резерви нарощування величини прибутку та забезпечується стабільне формування чистого прибутку підприємства);
- антикризове фінансове управління (виявляються можливість настання, ознаки та масштаби фінансової кризи; розробляється антикризова стратегія та здійснюється, у разі необхідності, комплекс антикризових заходів).

20.3. Стратегія і тактика фінансового менеджменту

Стратегія фінансового менеджменту

Першим кроком на шляху розробки стратегії фінансового менеджменту є визначення часового періоду, на який буде розраховуватись весь комплекс заходів у рамках фінансової стратегії.

Другим кроком - визначення обсягів фінансових ресурсів, необхідних для здійснення комплексу заходів в контексті реалізації стратегії фінансового менеджменту.

Такий підхід відповідає як формуванню фінансової стратегії державних фінансів, так і формуванню фінансової стратегії суб'єкта господарювання.

Стратегія фінансового менеджменту державних фінансів

Основним суб'єктом фінансового менеджменту державних фінансів виступає держава в особі законодавчих і виконавчих органів, у тому числі фінансових.

В контексті стратегії фінансового менеджменту державних фінансів формується та реалізується фінансова стратегія держави. Цей процес передбачає визначення основних напрямів використання фінансових ресурсів на тривалу перспективу. Відповідно плануються та реалізуються масштабні завдання, які у більшості випадків потребують великих витрат часу (розраховані на довгостроковий період) та значних обсягів фінансових ресурсів. Це може бути реалізація державних цільових програм, спрямованих на проведення структурної перебудови економіки країни, підвищення рівня соціального захисту, проведення грошової реформи та ін.

Стратегічний менеджмент державних фінансів в Україні здійснюють Президент, Верховна Рада України та Кабінет міністрів України.

Тактика фінансового менеджменту державних фінансів

Тактика фінансового менеджменту державних фінансів визначає основи формування та вектор реалізації поточної фінансової політики держави. Вона спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни, а також на оперативне регулювання ланок фінансової системи, збалансування їх взаємодії та досягнення і підтримку рівноваги між ними.

Фінансове планування на підприємстві

Необхідність фінансового планування на підприємстві відповідає загальним умовам господарювання. Воно дозволяє мінімізувати фінансові ризики, які в першу чергу пов'язані з невизначеністю ринкового середовища.

Фінансове планування на підприємстві визначає обсяг фінансових ресурсів відповідно до джерел їх формування та напрями їх цільового використання з огляду на виробничі та маркетингові показники підприємства у плановому періоді. Основною метою фінансового планування на підприємстві є забезпечення господарської діяльності необхідними обсягами фінансових ресурсів.

Досягнення поставленої в межах фінансового планування мети потребує вирішення цілої низки завдань, основними серед яких є:

- забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємства необхідними обсягами фінансових ресурсів;
- налагодження раціональних фінансових відносин з іншими суб'єктами господарювання та фінансовими інститутами;
- збільшення прибутку через ефективне використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів;
- визначення можливостей ефективного вкладення капіталу;
- здійснення фінансового контролю на всіх етапах діяльності підприємства.

Фінансове планування на підприємстві починається з визначення цілей фінансової політики підприємства.

При цьому головною метою фінансової політики підприємства є підвищення рівня ефективності системи управління фінансами.

В залежності від часового періоду, на який розраховані фінансові плани підприємства, розглядають фінансову стратегію та фінансову тактику підприємства.

Стратегія фінансового менеджменту на підприємстві Довгострокове фінансове планування на підприємстві та формування довгострокових цілей підприємства складають основу фінансової стратегії підприємства. Після визначення довгострокових цілей обираються найбільш ефективні шляхи їх досягнення.

Формування та період реалізації фінансової стратегії підприємства залежить від низки факторів:

- тривалості періоду загальної стратегії підприємства;
- стадії життєвого циклу підприємства;
- масштабів діяльності підприємства;
- обсягів капіталу і активів;
- рівня фінансових ризиків;
- від загального стану економіки в цілому та ін.

Тактика фінансового менеджменту на підприємстві Досягнення стратегічних цілей підприємства неможливе без розробки та реалізації ефективної тактики фінансового менеджменту.

Основним завданням тактики фінансового менеджменту на підприємстві є вибір і застосування найбільш ефективних інструментів фінансового управління відповідно до конкретних умов, у яких здійснюється господарська діяльність підприємства.

Тактика фінансового менеджменту на підприємстві формується та реалізується відповідно до визначених стратегічних цілей підприємства.

Питання для самоконтролю

1. Що таке фінансовий менеджмент?
2. Чим було обумовлено формування фінансового менеджменту як окремого напрямку наукових досліджень?

3. На яких рівнях розглядають фінансовий менеджмент?
4. Що є об'єктом фінансового менеджменту?
5. Хто є суб'єктом фінансового менеджменту?
6. На яких принципах базується фінансовий менеджмент?
7. Що є основною метою фінансового менеджменту державних фінансів?
8. Які завдання вирішує фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання?
9. На які групи поділяються функції фінансового менеджменту?
10. Які існують функції суб'єкта фінансового менеджменту?
11. Які існують функції об'єкта фінансового менеджменту (як системи управління підприємством) ?
12. Що є основною метою фінансового планування на підприємстві?
13. Що таке фінансова стратегія підприємства?
14. Що необхідно підприємству для формування стратегічних цілей?
15. Які основні відмінні риси відрізняють фінансову тактику підприємства від його фінансової стратегії?

РОЗДІЛ 21. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Основні терміни і поняття: фінансовий контроль, суб'єкти фінансового контролю, форми фінансового контролю, методи фінансового контролю, види фінансового контролю

21.1. Економічні основи та сутність фінансового контролю

Передумовою існування фінансового контролю є: об'єктивна необхідність забезпечення розширеного відтворення шляхом здійснення управління фінансовими ресурсами.

Невід'ємним елементом такого управління є фінансовий контроль від успішного здійснення якого залежить стан державних фінансів і фінансів суб'єктів господарювання, ступінь їх прозорості, ефективності використання коштів і активів, що в свою чергу визначає ступінь довіри до держави, підприємства, установи, організації з боку громадян та інвестиційний клімат в країні.

Фінансовий контроль – це система дій та контрольних заходів уповноважених суб'єктів контролю, яка спрямована на забезпечення законного й ефективного управління фінансами.

Метою проведення фінансового контролю є: забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, зміцнення фінансової дисципліни, а також повного, своєчасного та доцільного формування і використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату.

Завдання фінансового контролю: - по-перше, попередження вчинення фінансових правопорушень суб'єктом господарювання та неефективного управління фінансовими ресурсами;

по-друге, визначення результатів і якості роботи підприємства (організації, установи);

по-третє, сприяння усуненню недоліків у процесі фінансово-господарської діяльності та організація відповідних заходів.

Мета та завдання фінансового контролю визначають його

функції.

**Функції
фінансового
контролю:**

- нормативна – визначає нормативно -
правове забезпечення здійснення
фінансового контролю та необхідність
його зміни;

- управлінська – визначає організацію управління системи
фінансового контролю;

- аналітична – проведення аналізу фінансового-господарської
діяльності і управлінських рішень та розробка пропозицій по
усуненню виявлених недоліків;

- координаційна – єдність дій суб'єктів фінансового контролю;
координація діяльності підконтрольних суб'єктів;

- профілактична, превентивна – проведення роз'яснювальної та
консультаційної роботи суб'єктами фінансового контролю з
метою попередження фінансових правопорушень та
неефективного управління фінансовими ресурсами;

- мобілізуюча – в результаті фінансового контролю мобілізуються
фінансові ресурси;

- прогнозувальна – формування прогнозів (планів) та порівняння
з реальними показниками.

**Принципи
фінансового
контролю:**

- принцип незалежності – встановлює
недопустимість будь-якого силового,
матеріального чи морального впливу на
суб'єкт контролю;

- принцип законності – забезпечує дотримання усіма суб'єктами
фінансового контролю норм та правил, встановлених
законодавством та охорону інтересів суспільства і громадян;

- принцип відкритості (гласності, публічності) – встановлює
відкритість діяльності органів фінансового контролю. Результати
державного контролю повинні бути доступні кожному
громадянину, як правило їх доводять через засоби масової
інформації; про результати внутрішнього контролю
повідомляють колектив, чия діяльність перевірялась, та посадові
органи вищого управління;

- принцип системності – забезпечує наявність системи органів
фінансового контролю;

- принцип об'єктивності – визначає правильне, повне та
об'єктивне аргументування результатів контролю на основі
зіставлення змісту перевірених фактів із законами, основними

положеннями, інструкціями і розпорядженнями керівних органів, що регулюють перевірочну діяльність і дії посадових осіб при її виконанні;

- принцип ефективності – проявляється у своєчасності і повноті виявлення відхилень від певних норм, їх причин і відповідальних осіб, а також оперативності у виправленні допущених негативних результатів і забезпеченні відшкодування завданої матеріальної шкоди.

Дотримання наведених принципів фінансового контролю є обов'язковим для суб'єктів, які його здійснюють. Такі суб'єкти називаються суб'єктами фінансового контролю.

Суб'єкти фінансового контролю: - органи державної влади;
- органи місцевої влади: (місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; ради народних депутатів, виконавчі комітети);

- громадські контролери (політичні партії та громадські об'єднання; засоби масової інформації; незалежні аналітичні центри й установи та інші неурядові інституції);

- аудиторські фірми та незалежні аудитори;

- служби внутрішнього контролю або особи, яким власник делегує свої контрольні повноваження.

Підконтрольні суб'єкти – суб'єкти господарювання (підприємства, установи та організації), які підлягають контролю.

Об'єктом фінансового контролю є комплекс господарських процесів та грошових відносин сфери матеріального виробництва і невиробничої сфери; фінансові ресурси та управлінські рішення керівництва суб'єкта господарювання з питань фінансово-господарської діяльності.

Предметом фінансового контролю є: податки, збори та платежі, які надходять до бюджету та цільових фондів; бюджетні показники процесу; фінансові показники господарської діяльності.

Контрольний захід зіставлення фактичного результату з

представляє собою нормативним шляхом використання способів та методичних прийомів (методів) суб'єктами фінансового контролю.

Система фінансового контролю Сукупність взаємопов'язаних елементів (об'єкт, суб'єкт, підконтрольний суб'єкт, предмет контролю, контрольний захід).

21.2. Класифікаційні ознаки та сфери застосування фінансового контролю

Розподіл фінансового контролю за певними ознаками та виділення видів (класифікація) дає можливість визначення підходів до його проведення, реалізації та оцінки, що в свою чергу дозволяє підвищити ефективність такого контролю. Основні види фінансового контролю:

за часом проведення контрольних заходів: - попередній (превентивний) фінансовий контроль проводиться на стадії фінансового прогнозування і планування з метою мінімізації економічних і фінансових прорахунків;

- поточний (оперативний) фінансовий контроль проводиться в процесі здійснення фінансово-господарських операцій та дозволяє регулювати фінансові ситуації, що швидко змінюються, попереджувати збитки і втрати;

- наступний (ретроспективний) фінансовий контроль здійснюється після виконання фінансових операцій за певні минулі проміжки часу завдяки вивченню даних обліку й звітності, планової нормативної документації.

за регламентом здійснення контрольних заходів: обов'язковий (здійснюється відповідно до вимог нормативних актів та за рішенням компетентних органів держави) та ініціативний.

Підставою ініціативного фінансового контролю є власні рішення господарюючих суб'єктів.

за суб'єктами, що здійснюють фінансовий - державний фінансовий контроль є однією з важливих функцій державного управління, яка полягає в сприянні

контроль: реалізації фінансової політики держави, забезпеченні процесу формування й ефективного використання фінансових ресурсів держави для досягнення поставлених нею цілей у сфері фінансів;

- місцевий (муніципальний). Сфера його застосування досить широка - від затвердження місцевого бюджету, його виконання і затвердження звіту про його виконання до конкретних питань дотримання фінансової дисципліни, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування;

- громадський (суспільний) фінансовий контроль – це організаційно оформлена діяльність громадян України з контролю за відповідністю діяльності підконтрольних суб'єктів громадського контролю нормам Конституції України, законів України, інших актів законодавства та за дотриманням ними фінансової дисципліни;

- незалежний аудиторський фінансовий контроль здійснюється професійними аудиторами (фізичними особами) й аудиторськими фірмами. Цих суб'єктів, як правило, залучають власники підприємств (установ, організацій);

- внутрішньогосподарський фінансовий контроль здійснюється службами внутрішньогосподарського контролю, внутрішніми аудиторами, іншими особами, яким власник делегує частину своїх контрольних повноважень, та безпосередньо власником.

за об'єктом - бюджетний контроль – контроль, що здійснюється в бюджетному процесі та **контрольних заходів:** направлений на встановлення

законності, достовірності, ефективності діяльності учасників бюджетного регулювання й бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів і звітування про їх виконання;

- податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи;

- валютний контроль – це система заходів контролюючих органів за обміном іноземної валюти в країні, тобто регулювання обсягу

готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу на інші валюти.

за обсягом контрольних заходів: комплексний, вибірковий, тематичний. Комплексному контролю підлягають усі аспекти діяльності підконтрольного суб'єкта. Тематичний контроль зосереджується лише на окремих аспектах діяльності підконтрольного суб'єкта (наприклад, розрахунків з постачальниками). При вибіркового контролю перевіряються або всі документи певних періодів протягом року (за окремі місяці), або частина документів, але за весь звітний період (наприклад, перевірка лише актів виконаних робіт).

залежно від взаємовідносин суб'єкта та об'єкта: - зовнішній (тобто контроль спеціально уповноважених державних органів, що є вищими стосовно до підконтрольного суб'єкта, або незалежних від нього органів контролю);

- внутрішній (контроль у межах однієї організації або галузі силами їхніх структурних підрозділів, бухгалтерів).

залежно від характеру контрольних заходів: плановий та позаплановий. Проведення першого, на відміну від другого виду фінансового контролю передбачається у плані контрольних заходів суб'єкта контролю.

залежно від цільової спрямованості контрольних дій: - стратегічний фінансовий контроль, який спрямовується на вирішення питання щодо стратегії розвитку суб'єкта господарювання у майбутньому;

- тактичний - вирішує поточні питання їхньої фінансової діяльності.

залежності від місця здійснення фінансового контролю: - контроль на місцях, коли суб'єкт виконує контрольні дії безпосередньо на підконтрольному суб'єкті;

- дистанційний контроль - суб'єкт контролю перевіряє віддалений від нього підконтрольний суб'єкт за допомогою інформації, яка передається за допомогою засобів зв'язку.

21.3. Форми фінансового контролю

Форма фінансового контролю - засоби організації та вираження контрольних заходів.

Однією з форм фінансового контролю є ревізія.

Ревізія передбачає комплексне, систематичне та повне вивчення фактично усіх фінансово-господарських операцій.

Основні завдання ревізії:

- виявлення фактів порушень, розкрадань, безгосподарності і марнотратства;
- визначення обсягу витрат, причиною яких стали фінансові порушення;
- встановлення винних осіб, притягнення їх до відповідальності та вжиття заходів щодо відшкодування нанесеної шкоди.

Інспектування розглядають як подальший контроль за використанням і збереженням фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань станом і достовірністю бухгалтерського обліку та фінансової звітності органів державного і комунального сектору з метою виявлення недоліків і порушень.

Аудит залежності від суб'єкта, поділяють на:

- державний - перевірка та аналіз фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю;
- недержавний - незалежна перевірка публічної фінансової звітності та іншої інформації аудитором з метою формування висновків щодо повноти та адекватності відображення всіх суттєвих аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта.

Відмінністю аудиту від інспектування є фінансова спрямованість останнього. За результатами аудиту керівництву підконтрольного суб'єкту надаються лише рекомендації.

До основних завдань аудиту відносять:

- перевірку фінансової звітності, розрахунків, декларацій та інших документів для встановлення їх достовірності й відповідності здійснених господарських і фінансових операцій чинному законодавству;
- виявлення і попередження (профілактика) порушень у фінансово-господарській діяльності підприємств;
- реальність визначення фінансових результатів;
- оцінку ефективності внутрішнього контролю;

надання консультаційних послуг з питань обліку, аналізу, права, менеджменту, маркетингу, фінансів тощо.

До сучасних форм фінансового контролю можна віднести:

аутсорсинг виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються «внутрішніми» і виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі;

моніторинг методика та система спостережень за станом певного об'єкта чи процесу, які дають можливість спостерігати їх у розвитку, оцінювати, оперативно виявляти результати впливу різноманітних зовнішніх факторів;

пруденційний нагляд (від англ. prudential - розсудливий) базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотримання обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами.

21.4. Методи фінансового контролю

Методи певні способи та прийоми; засоби досягнення цілей та вирішення конкретних завдань фінансового контролю (контрольних заходів).

Методи фінансового контролю можна згрупувати таким чином:

загальнонаукові методи: аналіз, синтез, дедукція, індукція і т.п.
методи впливу: штрафні санкції, система заохочення і т.п.
емпіричні методи: за допомогою яких здійснюється контрольні заходи.

Емпіричні методи представлені:

документальними способами і прийомами арифметична і нормативна перевірка, юридична оцінка документів, спосіб оберненого підрахунку, аналітичного і економічного контролю, хронологічний і систематизований, метод логічного контролю та інші;

фактичними способами і прийомами спостереження, інвентаризація, експертна оцінка, контрольна закупка, запити про підконтрольного суб'єкта, метод достовірних тверджень та інші.

Метою метода «юридична оцінка документально оформлених операцій» є: визначити відповідність відображених у документах операцій чинному законодавству та їх економічну доцільність.

Метод зустрічних перевірок потребує звірення записів у книгах і рахунках бухгалтерського обліку організації, що перевіряються або установи з даними обліку організації, або установи, яка надає сировину, матеріали чи продукцію організації, тобто з контрагентом.

При використанні **методу нормативної (формальної) перевірки** встановлюється правильність оформлення первинних документів, а саме: заповнення всіх необхідних реквізитів; наявність необумовлених виправлень, дописок тексту та цифр; достовірність підписів посадових та матеріально відповідальних осіб.

Метод арифметичної перевірки документа	використовується з метою перевірки правильності таксування і підрахунків у документах, тобто перевіряється множення (наприклад, ціна за одиницю на кількість одиниць) та додавання (наприклад, за всіма найменуваннями).
Метод логічного контролю	являє собою спосіб вивчення об'єктивної можливості документально оформлених господарських операцій шляхом різноманітних співставлень взаємопов'язаних показників.
При використанні суцільного методу	перевіряються всі документи та записи у реєстрах бухгалтерського та податкового обліку.
При застосуванні несцільного методу	перевіряються найбільш масові господарські операції (або за всі місяці перевіряються наймасовіші операції, або перевіряються всі документи за декілька місяців).
Вибірковий метод	застосовується для вивчення тих явищ, які підпорядковані достатньо визначеним ймовірним закономірностям.
Метод оберненого підрахунку	полягає в попередній експертній оцінці матеріальних витрат з метою подальшого визначення (оберненим підрахунком) величини обґрунтованих списань запасів на виробництво окремих видів продукції, які до часу перевірки більшою частиною або повністю є у наявності на складах підприємства-виробника або у його покупців.
Метод оцінки законності та обґрунтованості господарських операцій	за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку передбачає стикування записів у облікових реєстрах з виправданими документами, а також даних облікових реєстрів з показниками звітності.
Метод порівняння контролю	з метою визначення подібності або відмінності між предметів

ними.

Метод інвентаризації використовується для перевірки відповідності даних бухгалтерського обліку фактичній наявності грошових і матеріальних цінностей.

Метод експертної оцінки ґрунтується на проведенні кваліфікованими спеціалістами експертизи дійсних об'ємів та якості виконаних послуг, обґрунтованості нормативів виходу готової продукції, особливо акцизної, правильності встановлення кодів товарів, виходу продукції при давальницькій схемі переробки сировини та ін.

Метод візуального спостереження включає обстеження на місці знаходження підконтрольного суб'єкта.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «фінансовий контроль».
2. З яких елементів складається система фінансового контролю?
3. Які завдання постають перед фінансовим контролем?
4. Назвіть функції фінансового контролю.
5. Назвіть та охарактеризуйте принципи фінансового контролю.
6. Як класифікують фінансовий контроль за часом проведення контрольних заходів (дій) та охарактеризуйте ці види?
7. Як класифікують фінансовий контроль за суб'єктами контрольних дій та охарактеризуйте ці види?
8. Як класифікують фінансовий контроль за обсягом контрольних заходів та охарактеризуйте ці види?
9. Як класифікують фінансовий контроль залежно від характеру контрольних заходів та охарактеризуйте ці види?
10. Назвіть та охарактеризуйте суб'єктів державного фінансового контролю.
11. Які прийоми та способи відносять до документальних методів?
12. Які прийоми та способи відносять до фактичних методів?

РОЗДІЛ 22. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Основні терміни і поняття: міжнародні фінанси, міжнародні фінансові інституції, міжнародні фінансові організації, міжнародний фінансовий ринок, валютний ринок, міжнародний ринок капіталів.

22.1. Об'єктивна необхідність та економічна сутність міжнародних фінансів

З наукового погляду фінанси можна поділити на:

- національно-державні;
- міжнародні.

Національно-державні фінанси не виходять за межі території однієї держави, не здійснюються за участю іноземних суб'єктів, регулюються національним законодавством і мають лише внутрішньонаціональний характер. Об'єктивно національно-державні фінанси виступають як первинні до міжнародних.

Міжнародні фінанси включають міждержавні і транснаціональні кредитно - фінансові відносини і характеризуються участю в них іноземних суб'єктів і фінансових ресурсів.

Найхарактернішою рисою міжнародних фінансів є: вони призначені ефективно обслуговувати міждержавний рух товарів та послуг і перерозподіл грошового капіталу між конкуруючими суб'єктами світового ринку. Вони вчасно сигналізують про стан світової фінансової кон'юнктури, надають певні орієнтири для прийняття своєчасних адекватних рішень суб'єктами міжнародних фінансів.

Міжнародні фінанси - це сукупність перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів.

Міжнародні фінанси деякі вітчизняні економісти визначають як фонди фінансових ресурсів, які утворилися на основі розвитку міжнародних економічних відносин і використовуються для забезпечення безперервності і рентабельності суспільного відтворення на світовому рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення.

З інституціонального погляду - це сукупність банків, валютних та фондових бірж, міжнародних фінансових інституцій, регіональних фінансово-кредитних установ, міжнародних та регіональних економічних організацій і об'єднань, через які здійснюється рух світових фінансових потоків.

До функцій міжнародних фінансів належать

- розподільча;
- контрольна.

Розподільча функція грошовому розподілі й перерозподілі полягає у: світового продукту через механізм міжнародних фінансів, має певні об'єктивні та суб'єктивні закономірності. Останні можуть збігатися або бути різноспрямованими.

Розподільча функція передбачає: обмін і перерозподіл вартості між державами.

Міжнародні валютно-фінансові потоки - це потоки іноземних валют або будь-яких інших фінансових активів, що зумовлені економічною діяльністю суб'єктів світового господарства.

Складові міжнародних фінансів: фінанси міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та міжнародний фінансовий ринок.

Міжнародні фінансові організації:

- ООН,
- ЄС.

Світові міжнародні фінансові інституції: МВФ, група Світового банку та Банк міжнародних розрахунків.

Регіональні фінансові інституції створюються за континентальною ознакою: ЄБРР, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Міжамериканський банк розвитку, Лондонський та Паризький клуби кредиторів та ін.

Виникнення і розвиток міжнародних фінансів зумовлено широким розвитком процесів міжнародної економічної інтеграції, що супроводжуються глобалізацією економічних зв'язків, широкомасштабним переміщенням капіталів, об'єднанням фінансових ресурсів у світовому масштабі.

Міжнародна фінансова інтеграція визначає напрямки й пріоритети сучасного етапу інтернаціоналізації господарського життя (активізація економічних зв'язків між країнами, національними компаніями, зміцнення ТНК, створення розгалуженої системи закордонних філій та відділень банків - ТНБ), впливає на формування принципів податкової та бюджетної політики і насамкінець на стратегічні фінансові інтереси всіх країн і певних регіонів.

Процес глобалізації надає значні переваги як інвесторам, так і позичальникам, оскільки, надаючи суб'єктам ринку максимально різномірний вибір, дає змогу укласти більш ефективні, з огляду на їх потреби, угоди, а також завдяки високій ліквідності ринків швидко переключатися з одних операцій на інші, вчасно реагуючи на зміну фінансового докiлля в режимі реального часу.

Глобалізація небезпечна для менш розвинутих країн через: - спекуляцію на світовому фінансовому ринку;
- економічну вразливість країн, які залучають значні обсяги приватного капіталу (у разі несподіваної зміни рівня довіри інвесторів);
- феномен надвиробництва тощо.

Об'єктивною основою становлення міжнародного став розвиток міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація суспільного виробництва, концентрація і централізація фінансового капіталу.

фінансового ринку
Нині міжнародний
фінансовий ринок

- це величезні фінансові центри, які мобілізують і перерозподіляють у всьому світі значні обсяги фінансових ресурсів.

Світові фінансові
центри

- це місце зосередження банків і спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють міжнародні валютні, кредитні, фінансові операції, реалізують угоди з цінними паперами та золотом.

Основні світові
фінансові центри:

Лондонський, Нью-Йоркський, Токійський, у Франкфурті, Цюріху.

Фінансові центри
«офшор»

- це світові фінансові центри, де кредитні установи здійснюють операції в основному з нерезидентами і в іноземній для даної країни валюті і які, як правило, служать податковим притулком, оскільки операції, що здійснюються на них, не обкладаються податками і вільні від валютних обмежень.

22.2. Міжнародні фінансові організації і міжнародні фінансові інституції

Міжнародні
організації

- це об'єднання суверенних держав, створені на основі міжнародного договору і статуту для виконання певних функцій, які мають систему постійно діючих органів, володіють міжнародною правосуб'єктністю і засновані відповідно до міжнародного права. Найвідоміша така організація - ООН, яка функціонує з жовтня 1945 р.

Економічна
діяльність ООН
включає такі
головні напрями:

- вирішення загальних для всіх країн глобальних економічних проблем;
- сприяння економічному співробітництву держав із різними рівнями соціально-економічного розвитку;
- сприяння господарському розвитку країн, що розвиваються;
- вирішення проблем регіонального економічного розвитку.

Органи економічного і фінансового співробітництва в рамках ООН:

- Генеральна Асамблея;
- Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОР);
- Секретаріат ООН.

Організації ООН у сфері економічних і фінансових відносин:

- ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) – для сприяння індустріалізації країн, що розвиваються;

- Програма розвитку ООН (ПРООН) – допоміжний орган ГА ООН, міжнародна програма з надання багатосторонньої технічної і передінвестиційної допомоги країнам, що розвиваються;
- Регіональні економічні комісії ЕКОСОР.

Кошти бюджету ООН використовуються на адміністративні та накладні витрати (38 %) і фінансування міжнародних проектів та проведення різних заходів міждержавного значення (62 %). Бюджет ООН формується за рахунок внесків країн-членів ООН.

ОЕСР (1960 – 1961 р.) – була створена з метою оптимального використання допомоги США за «планом Маршалла» і координації відбудови Європи після II світової війни.

Основні напрями діяльності ОЕСР:

- сприяння ефективному використанню економічних і фінансових ресурсів, дослідженням і професійній підготовці в галузі науки і техніки;

- проведення політики забезпечення економічного зростання, а також внутрішньої і зовнішньої фінансової стабільності;
- зменшення або усунення перешкод на шляху обміну товарами, послугами, а також поточних платежів, подальша лібералізація руху капіталів;
- сприяння розвитку країн, що розвиваються.

Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК) (1960 р.), налічує 12 країн.

- координація й уніфікація нафтової політики країн-членів та захист їхніх інтересів, у т.ч. шляхом забезпечення їм сталих доходів;

Головна мета діяльності:

- забезпечення стабільності цін на світовому ринку нафти та постачання

нафтою країн-споживачів;

- забезпечення одержання справедливих доходів інвесторами від капіталовкладень у нафтову промисловість;
- забезпечення охорони навколишнього середовища;
- співробітництво з країнами – не членами ОПЕК з метою реалізації ініціатив щодо стабілізації світового ринку нафти.

МВФ (1944р., діє з 1947р. (місце перебування – Вашингтон)) – міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН.

Мета створення МВФ (за Статутом): - сприяння міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют;

- створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків;
- підтримування рівноваги платіжних балансів країн-членів МВФ;
- вжиття системи заходів, спрямованих на регулювання валютних курсів;
- підвищення ступеня конвертованості валют;
- надання короткострокових кредитів країнам-членам МВФ для покриття тимчасового дефіциту платіжних балансів, на ліквідацію валютних обмежень;
- організація консультативної допомоги з фінансових та валютних питань.

МБРР (1944р. одночасно з МВФ (місце перебування – Вашингтон)) – складова Світового банку, міжнародна фінансово-кредитна установа, яка надає довгострокові кредити під державні програми тільки урядам та центральним банкам країн-членів. Членами МБРР (180 країн) можуть бути тільки члени МВФ.

Головним завданням Світового банку є: сприяння сталому економічному зростанню, яке веде до скорочення бідності у країнах, що розвиваються, шляхом надання допомоги у зростанні виробництва через довгострокове фінансування проектів і програм розвитку.

Статутний капітал МБРР створюється шляхом підписання країн-членів на його акції та випуску облігацій. Акції розподіляються між країнами-членами відповідно до їхніх

квот у МВФ.

Банк міжнародних розрахунків (БМР, 1930р.) (головна контора – м. Базель, Швейцарія)

– має статус міжнародного банку, не є об'єктом національного законодавства, координує дії національних центральних банків. Був створений як акціонерне товариство центральними банками розвинутих країн.

Головні функції БМР за Статутом:

- сприяння співробітництву між ЦБ;
- забезпечення сприятливих умов для міжнародних фінансових операцій,

діючи як довірена особа або агент у проведенні міжнародних розрахунків своїх членів.

Європейський центральний банк

створений у зв'язку із впровадженням у 1999 р. Єдиної європейської валюти – євро. Він є емісійним центром євро.

Загалом його завдання і функції ідентичні функціям центральних банків.

Європейський інвестиційний банк (1958 р.) (члени – 14 держав ЄС, за винятком Франції).

Його завдання – фінансування проектів, що мають регіональне, галузеве та загальноєвропейське значення. Пріоритетними є такі галузі інфраструктури, як енергетика,

транспорт, телекомунікації, екологічні проекти.

ЄБРР (1991 р.).

Сьогодні членами ЄБРР є 57 держав світу. Банк створений спеціально для

сприяння економічним реформам у країнах Східної Європи та державах – колишніх республіках СРСР. Основними функціями банку є підтримка проведення країнами-членами структурних і галузевих економічних реформ.

22.3. Міжнародний фінансовий ринок

Головне призначення міжнародного фінансового ринку

полягає в забезпеченні перерозподілу між країнами акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку світового

господарства й одержання від цих операцій певного доходу.

Головною функцією міжнародного фінансового ринку є: забезпечення міжнародної ліквідності, тобто можливості швидко залучати достатню кількість фінансових коштів у різних формах на вигідних умовах на наднаціональному рівні.

У структурі світового фінансового ринку можна виокремити такі складові: - сектор національних фінансових ринків, які інтегруються у процесі інтернаціоналізації;
- міжнародні фінансові ринки. Вони обслуговують суб'єктів господарювання з різних країн і регулюються міжурядовими угодами;

- євроринок – міжнародний фінансовий ринок, що відокремлений від національних фінансових ринків, використовує кошти, створені на національному ринку, однак їх рух відбувається незалежно від процесів регулювання на національних фінансових ринках;

- офшорні ринки.

Три основних типи офшорних ринків: 1) нью-йоркський – передбачає наявність спеціальних угод із провідними світовими фінансовими центрами і розподіл рахунків на внутрішні й зовнішні, що позбавлені обмежень;

2) лондонський – передбачає позбавлення обмежень як внутрішніх, так і зовнішніх рахунків;

3) «податкові сховища», які характеризуються пільговим режимом оподаткування.

Міжнародний грошовий (валютний) ринок;

фінансовий ринок - фондовий (ринок капіталів).

включає:

Валютний ринок – це: 1) підсистема валютних відносин у ході операцій купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах;

2) інституціональний механізм (сукупність установ і організацій – банки, валютні біржі, інші фінансові інститути), що забезпечують функціонування валютних ринкових механізмів;

3) (як економічна категорія) система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-

продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземних валютах.

Особливість цього ринку полягає в тому, що він:

- нематеріальний;
- не має конкретного місцезнаходження, єдиного центру;

- механізм його функціонування — обмін валюти однієї країни на валюту іншої країни;
- існує цілковита свобода моментального відкриття чи закриття будь-якої позиції, можливість торгувати 24 години на добу в режимі on line;
- є міжбанківським ринком;
- має гнучку систему організації торгівлі та гнучку стратегію оплати за укладення угоди;
- є одним з найліквідніших ринків завдяки можливості роботи на ньому з різними валютами;
- завдяки процесу телекомунікації й інформатики є глобальним, тобто розгорнутим у масштабі всього світу.

Суб'єкти валютного ринку:

- державні установи (в т.ч. центральні банки, казначейства окремих країн);

- юридичні та фізичні особи – суб'єкти ЗЕД;
- комерційні банківські установи, що забезпечують валютне обслуговування ЗЕД;
- валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж.

Національні валютні ринки, об'єднані в світову систему, що має три рівні:

- 1-й рівень: роздрібна торгівля.
- 2-й рівень: оптова міжбанківська торгівля.
- 3-й рівень: міжнародна торгівля.

Метою конверсійних операцій є:

- спекулятивні операції (для одержання прибутку від зміни курсу валют);
- хеджування (захист від валютного ризику, потенційних збитків від зміни курсів валют), що поліпшує умови укладання міжнародних торговельних та інвестиційних угод.

До конверсійних операцій належать: - операції з негайною поставкою валюти (поточні конверсійні операції), які поділяються на операції з датою валютування сьогодні (today), з

датою валютування завтра (tomorrow), – спот – з датою валютування через два робочі банківські дні (spot);

- термінові валютні конверсійні операції, які поділяються на форварди, свопи, ф'ючерси, опціони.

Євровалютний ринок це: автономний і незалежний оптовий ринок валют країн Західної Європи. Він майже не піддається регулюванню, не підлягає національному законодавству, майже не оподатковується, існує по всьому світі.

СВІФТ Співтовариство міжбанківських фінансових телекомунікацій, яке було створено в 1973 р. 239 банками 15 країн. З березня 1993 р. Україна стала 92-ю державою, яка ввійшла до системи СВІФТ.

Міжнародний ринок позичкових капіталів - це глобальна система акумулювання вільних фінансових ресурсів та їх надання позичальникам із різних країн приватними позикодавцями на принципах ринкової конкуренції.

Важливий сегмент світового фінансового ринку - міжнародний ринок цінних паперів. Ринок довгострокових цінних паперів називають фондовим ринком.

Міжнародний ринок цінних паперів об'єднує частину міжнародного ринку боргових зобов'язань (а саме: міжнародний ринок боргових цінних паперів, який переважно є міжнародним ринком облігацій), міжнародний ринок титулів (прав) власності та міжнародний ринок фінансових деривативів.

До інструментів позики відносяться: - облігації;
- векселі;
- ощадні сертифікати.

До інструментів власності належать: - всі види акцій;
- депозитарні розписки.

Великим сегментом міжнародного ринку позичкових є ринки міжнародних середньо - та довгострокових цінних паперів – бондів (облігацій), векселів, акцій, купівля національних облігацій нерезидентами

капіталів та ін.

Міжнародні бонди (облігації) поділяються на іноземні (продаються за межами країни-позичальника в національному фінансовому центрі у валюті країни позикодавця) та євробонди (виражені в євровалютах – євроемісія і вторинний ринок).

Питання для самоконтролю

1. Яка об'єктивна основа становлення та розвитку міжнародних фінансів?
2. Які характерні риси міжнародних фінансів?
3. Яка роль міжнародних фінансів у сучасній світогосподарській системі?
4. Що таке міжнародна економічна інтеграція?
5. Що означає глобалізація економічних зв'язків?
6. Що таке світові фінансові центри?
7. Які організації ООН у сфері економічних і фінансових відносин?
8. Охарактеризуйте ОЕСР, яка її мета створення?
9. Охарактеризуйте МВФ, яка мета створення МВФ?
10. Як відбувається формування ресурсів МБРР та Світового банку?
11. В чому призначення міжнародного фінансового ринку?
12. Які складові міжнародного фінансового ринку?
13. Що таке євровалютний ринок?
14. Хто є головними одержувачами міжнародних фінансових ресурсів?
15. Які сегменти міжнародного ринку позичкових капіталів?

РОЗДІЛ 23. ФІНАНСИ КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Основні терміни і поняття: фінанси, державні фінанси, доходи, видатки, бюджет, дотації, міжбюджетні відносини, фінансове вирівнювання.

23.1. Державні видатки як регулятори фінансово-економічних процесів у розвинутих країнах

Суспільні блага у громадянському суспільстві задовольняються за допомогою державних фінансів. Але використання останніх залежить від розстановки політичних сил у парламенті тієї чи іншої країни.

Функції

державних

фінансів

у

громадянському

суспільстві

1. Розподіл обмежених фінансових ресурсів між приватним і державним секторами.

2. Фіскальна функція, тобто забезпечення держави грошовими коштами.

3. Розподіл і перерозподіл коштів всередині державного сектора економіки.

4. Регулювання соціальних і економічних процесів у державі.

Основні

проблеми,

на

розв'язання

яких

направлена

політика

державних витрат

1. Проблема рівня витрат. Скільки повинна витратити держава?

2. Проблема ефективності. Як забезпечити ефективне надання благ і послуг державного сектора, тобто досягти заданих цілей при мінімальних затратах.

3. Проблема структури державних витрат. Якою має бути структура державного виробництва проміжних товарів і товарів для кінцевого споживання?

Кожна країна приймає рішення в рамках загальних економічних принципів, але виходячи з цілей власної економічної політики і внутрішніх умов. Як правило, при підготовці бюджету на черговий рік, при плануванні його видатків виходять з існуючого рівня затрат, а в багатьох випадках

– і з існуючої їх структури.

Фактори впливу на державних витратків:

- історичні тенденції зміни витрат держави;
- рівень багатства держави;
- ставлення країни до перерозподілу доходів,
- процедури прийняття бюджетних рішень.

Суть закону Вагнера розвиток сучасної цивілізації характеризується постійним зростанням суспільних витрат незалежно від соціально-економічного ладу в країні.

Об'єктивні причини зростання суспільних витрат у порівнянні з приватними

1. При зростанні суспільного добробуту і сімейних доходів зростає обсяг витратків на суспільні потреби. Це пов'язано з тим, що еластичність попиту на суспільні блага вище, ніж на приватні.

2. Переважне зростання суспільних витрат у порівнянні з приватними пояснюється як кількісними, так і якісними змінами в народонаселенні (насамперед розвиток людської особистості).

3. Зростання суспільних витрат пояснюється закономірністю відставання продуктивності праці працівників сфери послуг від продуктивності праці зайнятих у матеріальному виробництві.

4. На зростання суспільних витрат суттєво впливають соціально політичні фактори, пов'язані із зростанням бюрократичного апарату, зацікавленістю його у своєму розширеному відтворенні.

Держава загального добробуту це держава, в якій за рахунок переважно суспільних витрат забезпечуються такі суспільно значимі потреби, як потреба в освіті, охороні здоров'я, пенсійному забезпеченні тощо.

Моделі держави добробуту

1. Ліберальна (англосаксонська), (США, Великобританія, ряд латиноамериканських країн). Передбачає державні обов'язки з соціального захисту для найбільш уразливих верств населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно. У системі соцзабезпечення перевага надається трудовій мотивації

громадян.

2. Соціально-демократична (скандинавська). В цих країнах надається базове забезпечення усім громадянам за рахунок бюджетів усіх рівнів. Спрямована на недопущення бідності і забезпечення усім зайнятим громадянам достойного рівня життя.

3. Консервативна (континентально-європейська), що поширена в Австрії, Німеччині, Франції, Італії, Греції. Побудована на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючих і роботодавців. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів життя усіх громадян.

23.2. Державні доходи та принципи формування податкових систем в розвинутих країнах

Державні видатки в умовах сучасної правової держави фінансуються за допомогою наступних методів:

- податкових фінансів, або сукупності податків та зборів. У більшості країн податкові доходи урядів мають тенденцію до зростання;
- позичкових фінансів (позики держави для фінансування видатків). Відмінність від податкових фінансів – добровільний характер;
- інфляційних фінансів (емісія грошей);
- добровільних внесків юридичних та фізичних осіб;
- оплати державних послуг (мити, держмити тощо);
- цільових фінансів (спеціальних податків, призначених для фінансування певних видів державної діяльності);
- використання коштів від державної монополії на виробництво і торгівлю окремими групами товарів (спирт, тютюн).

Причини зростання частки непрямих податків у доходах бюджетів розвинутих країн

- важкість ухилення від цих податків;
- відносна простота їх збору;
- зростання споживання високоякісних товарів (послуг).

Важливою тенденцією є те, що чим нижче рівень розвитку країни з ринковою економікою, тим більшу частку в податкових

надходженнях складають непрямі податки.

Мета формування державних доходів перерозподіл ресурсів з приватного використання у державне використання для виконання державою своїх функцій.

Наслідками перерозподілу ресурсів приватного використання у державне використання є:

- 1) досягнення політичної рівноваги, тобто громадянської згоди на виплату податків в обмін на послуги держави.
- 2) досягнення ринкової рівноваги: фінансові ресурси, вилучені державою за допомогою податків, використовуються державою з тією ж ефективністю, з якою вони могли б бути використані у приватному секторі;
- 3) ефективність перерозподілу доходу: зменшення доходів, одержаних у приватному секторі, та використання цих доходів у державному секторі таким чином, щоб ці доходи обумовили мінімальний вплив на зростання цін у приватному секторі і не призвели до зменшення виробництва у цьому секторі.

Принципи формування державних доходів:

- вигода (державні доходи повинні використовуватись так, щоб надавати споживачам максимальну вигоду);
- платоспроможність (податки повинні відповідати платоспроможності платника);
- рівність в оподаткуванні (горизонтальна (платники з однаковими доходами, майном чи рівнем споживання сплачують рівні податки) та вертикальна (платники з неоднаковим рівнем доходів платять різні податки у відповідності до критерію справедливості)).

Рівень податкового тягаря зарубіжних країнах в За цей показник береться частка доходів бюджету у ВВП. У більшості розвинутих країн вона коливається від 30 % (США (обумовлено використанням податкової політики як засобу державного регулювання економічних процесів і насамперед як засобу

створення умов, сприятливих для діяльності промислових компаній) та Японія (податкова політика як метод державного регулювання відіграє другорядну роль. Провідна роль належить іншим методам – державному програмуванню, прямій державній підтримці певних галузей та підприємств (цільові субсидії)) до 37,6 % (Німеччина), а в Скандинавських країнах – близько 50 % (Швеція – 56,7 %).

Структура податкового тягача в зарубіжних країнах

В розвинутих країнах основний тягар прямих податків несуть фізичні особи. Так, частка особистого прибуткового податку і податку на прибуток корпорацій в сукупних доходах центрального уряду становить відповідно: у США – 41 і 9 %, в Японії – 32 і 30 %, у Німеччині – 14 і 4 %.

Частка непрямих податків поступається прямим податкам у структурі доходів бюджетів розвинутих країн. Так, у Франції – 45 %, у Німеччині – 36 %, у Великобританії – 48 %, де їх рівень був найвищим. Причому, в структурі непрямих податків розвинутих країн переважають специфічні акцизи, а не універсальний ПДВ. У цілому по країнах ОЕСР відбулося зрушення у бік прямого оподаткування.

23.3. Відносини між бюджетами в зарубіжних країнах

Тенденція розподілу певних видів видатків між рівнями бюджетної системи в розвинутих країнах

зовнішньою політикою.

центральна влада виконує стратегічні функції держави, що, перш за все, пов'язані з забезпеченням державного управління, обороноздатності країни, правоохоронної діяльності та безпеки держави, пов'язані з регулюванням економіки, а також з виконанням деяких важливих соціальних функцій та із

В свою чергу, основні суспільні послуги, що носять соціально-культурний характер надаються органами місцевого самоврядування, серед яких: охорона здоров'я; освіта та

культура; соціальне забезпечення; житлово-комунальне господарство; забезпечення діяльності місцевих органів влади; правоохоронна діяльність; погашення боргових зобов'язань.

Модель Ч. Тьєбу конкуренція між виробниками суспільних послуг (громадами) стимулює останніх досягнути максимального ступеню задоволення потреб жителів своїх територій за мінімальних витрат. Умовою ж існування конкуренції є реальна здатність населення користуватися виборчим правом та здійснювати міграційні переміщення між адміністративно-територіальними одиницями.

Кількість та частка податків у доходах місцевих бюджетів розвинутих країн Число податків, що складають дохідну частину місцевих бюджетів, у різних країнах коливається від 20 до 100, а їхня питома вага в загальних доходах місцевих бюджетів – від 30 до 70 %.

Види місцевих податків у розвинутих країнах Це податки на доходи (прибутковий податок з фізичних осіб і корпорацій у США, ФРН і Франції, подушний податок у Великобританії, податок зі спадщини), податки на нерухомість (майновий у США і Японії, поземельний у ФРН, Франції, земельний податок з будівель і податок на житло у Франції), податки на діяльність (податок на професію у Франції, промисловий податок у ФРН), податки зв'язані з товарообігом (податок з продажів у США, ПДВ у ФРН і Франції, акцизи на бензин, тютюн, спиртні напої), різного роду збори і платежі.

Основні зміни у фінансовій діяльності органів місцевого самоврядування розвинутих країн характеризуються помірним зростанням податкових ставок, зменшенням заборгованості й зростанням витрат на управління. Внаслідок проведеної децентралізації регіонам і департаментам було надано нові компетенції у сфері соціальної допомоги, дорожнього господарства і управління навчальними

зкладами.

Основні форми фінансового вирівнювання в розвинутих країнах

У світовій практиці існує дві форми фінансового вирівнювання: вертикальне та горизонтальне. Необхідність проведення горизонтального фінансового вирівнювання обумовлено суттєвою відмінністю у об'єктивних

можливостях здійснювати власні та делеговані повноваження. На ці можливості впливають: рівень соціально - економічного розвитку певної території, природно - кліматичні умови, різні демографічні умови, господарська спеціалізація, рівень екологічного навантаження тощо.

Основні інструменти методу міжбюджетних трансфертів в розвинутих країнах

прямі та непрямі (податкові розщеплення) трансферти; цільові та загальні трансферти; поточні та капітальні трансферти. Також трансферти можуть бути одноразовими чи строковими, можуть вимагати зустрічного фінансування, чи будь-які

умови (наприклад, у Швеції центральний уряд скорочує розмір державних субсидій комунам у випадку завищення податкового навантаження з місцевого комунального податку), або не передбачати жодних вимог.

Розподіл механізмів надання прямих міжбюджетних трансфертів за ступенем об'єктивності

- розподіл за формулою;
- диференційований підхід (досить відомим прикладом є досвід фінансового вирівнювання територій в Україні до прийняття Бюджетного кодексу. Серед республік колишнього СРСР яскравим прикладом є фінансове вирівнювання бюджетів в Грузії,

Молдові, Узбекистані та Таджикистані);

- встановлення спеціальних (особливих) правил.

Досвід фінансового вирівнювання за допомогою формули

Переважна кількість розвинутих країн. Серед республік колишнього СРСР формульний підхід використовується в Естонії, Латвії, Литві, Вірменії, Киргизстані, Росії та з 2001 року в Україні.

Мета фінансового вирівнювання або для створення всім учасникам однакових стартових умов - вирівнювання податкового потенціалу (характерно для країн з розвинутою децентралізованою системою правління), або для забезпечення рівного розподілу між ними кінцевих результатів - досягнення стандартного рівня споживання державних послуг на всій території країни (характерно для країн, які дотримуються унітарних традицій), або намагаються вирішувати обидва завдання.

Процедура фінансового вирівнювання Визначення мети вирівнювання фінансових можливостей територій; показників, що підлягають вирівнюванню; особливостей їх розрахунків; системи коригуючих коефіцієнтів, які здатні максимально врахувати відмінності в умовах існування регіонів. Також встановлюються середні показники по країні та діапазон, в межах якого вирівнювання буде здійснюватися.

Досвід фінансового вирівнювання в Японії Формула фінансового вирівнювання розраховується як різниця між сумарними базовими фінансовими потребами та базовими доходами кожної території.

Для розрахунку базових фінансових потреб певної адміністративно-територіальної одиниці необхідно базові фінансові потреби стандартної території (стандартна префектура - із чисельністю населення 1,7 млн. чоловік та площею 6900 км², стандартний муніципалітет - 100 тис. осіб та площею 160 км²) скоригувати на коефіцієнти модифікації (враховують демографічні, соціально-економічні, інституціональні, зонально-кліматичні відмінності територій, економію за масштабами бюджетної діяльності та інше). Вирівнювання здійснюється за рахунок Фонду фінансового вирівнювання в обсязі 80 % базових фінансових потреб префектур та 75 % базових фінансових потреб муніципалітетів.

**Досвід
фінансового
вирівнювання
в
ФРН**

За рахунок частини надходжень ПДВ формується Федеральний фонд фінансового вирівнювання у ФРН. Процес фінансового вирівнювання проходить кілька етапів:

- вертикальне фінансове вирівнювання. Включає розподіл надходження ПДВ між федерацією, землями і частково громадами згідно договору;
- горизонтальне фінансове вирівнювання між землями та між громадами. На цьому етапі слабші у фінансовому відношенні землі забезпечуються фінансовими ресурсами у розмірі 95 % від середнього рівня податкових надходжень на душу населення за рахунок відрахувань частини доходів, розмір яких перевищує середній рівень для земель з доходами на душу населення від 102 % до 110 % середнього рівня в обсязі 70 %, а для земель з доходами понад 110 % перераховується 100 % суми надлишку;
- розподіл ПДВ під час горизонтального вирівнювання фінансового потенціалу різних земель;
- вирівнювання фінансового потенціалу східних земель за допомогою перерозподілу внесків з федерального бюджету, бюджетів земель та інших джерел через Фонд німецької єдності.

**Досвід
фінансового
вирівнювання
в
Російській
Федерації**

Механізм розподілу фонду міжбюджетних трансфертів (Федерального фонду фінансової підтримки суб'єктів Російської Федерації) в Росії також складається із декількох етапів:

- визначення розміру доходу консолідованого бюджету у розрахунку на душу населення;
- визначення індексу бюджетних видатків для кожного регіону або їх груп за єдиною методикою виходячи з об'єктивних параметрів: прожитковий мінімум, бюджетна забезпеченість, співвідношення розрахункових доходів та витрат тощо;
- приведення за допомогою індексу бюджетних видатків доходних показників бюджетів суб'єктів Федерації до

порівняних;

- розрахунок трансфертів та частки регіонів у Федеральному фонді з метою доведення показника приведенного бюджетного доходу на душу населення регіонів, що отримують трансферти, до максимально можливого при обсязі Федерального фонду, який проектується.

Питання для самоконтролю

1. Які основні проблеми політики державних витрат?
2. Які особливості прийняття рішень щодо державних витрат у країнах світу?
3. Які Ви знаєте фактори впливу на рівень державних витрат?
4. Що таке ефект зрушення рівня державних витрат?
5. У чому складається мета формування державних доходів?
6. Які наслідки перерозподілу ресурсів з приватного в державне використання?
7. Що таке рівень податкового тягаря?
8. Яка структура податкового тягаря в зарубіжних країнах?
9. Які тенденції зміни податкових систем промислово розвинутих країн?
10. Який рівень видатків місцевих бюджетів у видатках консолідованого бюджету розвинутих країн?
11. Які тенденції розподілу основних видів видатків між рівнями бюджетної системи?
12. У чому полягає розподіл видатків місцевої влади на обов'язкові та необов'язкові?
13. Охарактеризуйте розподіл доходів між бюджетами в зарубіжних країнах.
14. Які Ви знаєте форми та методи фінансового вирівнювання?

РОЗДІЛ 24. ФІНАНСИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Основні терміни і поняття: Європейський Союз, бюджет ЄС, податкова гармонізація, видатки бюджету ЄС, доходи бюджету ЄС, багаторічна фінансова перспектива, бюджетний процес.

24.1. Особливості функціонування фінансової системи Європейського Союзу

Європейський Союз (ЄС) – це інтеграційне об'єднання 28-ми країн на основі спільних людських і демократичних цінностей, яке має на меті досягнення стабільності, миру та процвітання.

Членами ЄС на сьогодні є: Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція. Країнами-кандидатами наразі визнані Ісландія, Македонія, Сербія, Туреччина, Чорногорія.

Становлення ЄС

- після Другої світової війни західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи, що, власне, і вважається початком європейської інтеграції;
- 9 травня 1950 року підписано Декларацію Роберта Шумана, яка пропонувала створити організацію, що контролюватиме видобування вугілля та виробництво сталі у ФРН та Франції;
- ухвалення Римського договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейської спільноти з атомної енергії (Євроатом). Документ був підписаний 25 березня 1957 року і набрав чинності з 1958 р.;

- 1967 рік – злиття трьох співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євроатому) в єдине Європейське співтовариство;
- 1973 рік – набуття чинності Угоди про вільну торгівлю між ЄЕС і ЄОВС з одного боку та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі - з іншого;
- 1979 рік – закінчення створення Європейської Валютної Системи (ЄВС), запроваджено ЕКЮ;
- 1992 рік – прийняття Маастрихтської угоди, згідно з якою європейське політичне співробітництво як окрема структура в рамках ЄС було закріплено Угодою про Європейський Союз;
- 1 листопада 1993 року – за рішенням держав та урядів країн-членів організація набула офіційної назви – Європейський Союз.

**Договір
реформування
(Лісабонська
угода)**

Головна увага у Договорі приділялась вирішенню проблем працевлаштування та прав громадян, свободи пересування. Було поставлено питання про посилення ролі Європи та керівних структур ЄС на міжнародній арені та з огляду на розширення ЄС через вступ до нього інших європейських держав, передусім, з Центральної та Східної Європи. 1 січня 2002 р. запроваджено єдину європейську валюту - Євро.

**Амстердамський
договір (1996 р.)**

нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу, підписання якої відбулося 13 грудня 2007 року у Лісабоні (Італія). Угода містить положення про інституційну реформу в Євросоюзі, головною метою якої є поліпшення структури управління ЄС з урахуванням його розширення та оптимізації механізмів прийняття рішень. Завданням ЄС стає створення "внутрішнього ринку", соціальний прогрес, безпека, високий рівень захисту оточуючого середовища, захист прав дітей тощо.

**Головні інститути
ЄС:**

- Європейська Рада;
- Європейський Парламент;
- Європейська Комісія;
- Рада Європейського Союзу;
- Суд Європейського Союзу;
- Європейська рахункова палата;

- Європейський центральний банк.

Особливість функціонування фінансової системи ЄС:

наявність самостійного бюджету, який об'єднує переважну більшість спільних фінансових фондів.

Бюджет ЄС

– основна фінансова база інтеграційних заходів у рамках Союзу, важливий інструмент наднаціонального регулювання економіки країн-учасниць.

Бюджет ЄС концентрує понад 95 % усіх об'єднаних фінансових ресурсів Союзу.

Податкова гармонізація ЄС

передбачає не тільки зближення податкової структури, механізму стягування, величини основних

податкових ставок, а й проведення країнами-учасницями узгодженої податкової політики при вирішенні як кон'юнктурних, так і довгострокових структурних проблем. Гармонізована податкова політика означає, що автономне використання податкових інструментів окремими країнами ЄС повинно перебувати під контролем керівництва Союзу, яке, виходячи із загальних інтересів усіх партнерів, визначає податкову політику кожного учасника ЄС.

Принципи діяльності європейських банків:

- для здійснення банківської діяльності на території будь-якої країни-учасниці ЄС достатньо одержати ліцензію в одній із цих країн;

- основною моделлю організації європейських банків є універсальний

банк, який здійснює фінансові операції всіх видів, включаючи операції з цінними паперами;

- регулювання банківської діяльності та нагляд за нею здійснює країна походження банку.

Перша банківська Директива (1977 р.) та друга банківська Директива (1993 р.)

- містять узгоджені правила захисту інтересів вкладників, інвесторів і споживачів фінансових послуг;

- регулюють проблеми платоспроможності банків, встановлюють співвідношення власних і

запозичених активів, ступінь покриття ризику банківських операцій та ін.

Етапи гармонізації валютної політики

- 1) 1 липня 1990 р. – 31 грудня 1993 р. – лібералізація ринків капіталів і посилення координації та співробітництва в рамках Комітету керуючих центральних банків; досягнення стабільності цін і валютних курсів; посилення координації економічної політики держав-членів;
- 2) 1 січня 1994 р. – 1 січня 1999 р. – створення Європейського валютного інституту на базі Комітету керуючих центральних банків, підготовка до створення Європейського центрального банку;
- 3) з 1 січня 1999 р. введення в обіг єдиної грошової одиниці – євро.

Європейська система центральних банків

є незалежним інституціональним елементом Європейського економічного і валютного союзу, що проводить незалежну грошово-кредитну політику, основні напрями якої розробляє Європейський центральний банк, а центральні банки країн-учасниць відповідають за її дотримання.

Завдання грошово-кредитної політики Європейської системи центральних банків

- забезпечення стабільності внутрішніх цін у середньостроковому періоді. Цей показник визначається як темп приросту гармонізованого індексу споживчих цін, який не повинен перевищувати 2 % від аналогічного періоду попереднього року.

24.2. Бюджет Європейського Союзу

Бюджет ЄС

є централізованим фондом грошових коштів країн-членів та водночас фінансовим планом формування та використання фінансових ресурсів Європейського Союзу.

**Специфіка
бюджету ЄС:**

- не може виконувати роль інструменту макроекономічної політики, тобто впливати на стабілізацію економіки

держав-членів;

- його доходи та витрати мають урівноважуватись, тобто не можна використовувати бюджетний дефіцит як інструмент поживлення сукупного попиту й інвестицій або зменшення безробіття.

**Принципи
формування
бюджету ЄС:**

• принцип єдності та принцип бюджетної точності означають, що доходи й видатки ЄС мають бути зведені в єдиному документі з метою ефективного обліку та контролю за витрачанням спільних коштів;

- принцип щорічності передбачає розроблення бюджету строком на один рік, а також те, що операції за зобов'язаннями та платежами бюджету мають бути завершені упродовж поточного року;

• принцип рівноваги вимагає, щоб доходи відповідали видаткам бюджету;

- принцип єдиної одиниці обліку полягає у тому, що бюджет складається, виконується та обліковується у єдиній одиниці - євро;

• принцип універсальності передбачає незакріплення доходів бюджету за окремими статтями видатків. Усі доходи та видатки повною мірою включаються до бюджету ЄС без будь-якої прив'язки між собою;

- принцип цільового характеру видатків потребує, щоб кожна сума асигнувань мала власне конкретне призначення й обґрунтування;

• принцип ефективного фінансового управління полягає у врахуванні закономірностей функціонування економіки з метою досягнення ефективності формування та використання ресурсів бюджету ЄС;

- принцип прозорості, відповідно до якого гарантується надання повної та точної інформації про складання й виконання бюджету.

**Напрямки
розвитку ЄС:**

- забезпечення високих темпів

економічного зростання;

- вирівнювання рівнів соціального й культурного розвитку різних регіонів;
- підтримка валютної стабільності;
- стимулювання розробки та впровадження нових технологій.

Основні видаткові статті бюджету ЄС:

- фінансування сільського господарства, соціальних і регіональних програм розвитку;
- проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- забезпечення зовнішніх політичних та економічних зв'язків;
- видатки на управління.

Ідеї політики бюджетних видатків у ЄС:

- бюджетне фінансування має сприяти вирівнюванню економічного становища країн-членів та подоланню соціальних диспропорцій;
- оптимально представляти як інтереси найбільш вразливих держав, так і право розвинутих країн на частку фінансових ресурсів бюджету ЄС;
- у сфері використання коштів має дотримуватись бюджетна дисципліна та забезпечуватись економічна ефективність і публічність.

Групи видатків бюджету ЄС:

1. Відповідно до нової бюджетної стратегії першочерговим пріоритетом для Європейського Союзу є сприяння економічному зростанню, підтримці конкурентоспроможності та зайнятості, що вплинуло і на бюджетні показники.

2. Програми Євросоюзу, спрямовані на охорону та управління природними ресурсами, покликані забезпечити чистоту навколишнього природного середовища, якісну та екологічно чисту їжу для населення Європи.

3. Розділ "Громадянство, свобода, безпека та правосуддя".

4. Видатки на фінансування зовнішніх програм і, зокрема, щодо кооперації з іншими державами, у тому числі країнами, що розвиваються.

5. Адміністративні витрати.

6. Зрівняльні платежі, які спрямовані у вигляді допомоги новим країнам-членам ЄС.

Основні види бюджетних доходів: власні ресурси та інші фінансові надходження, передбачені законодавством Спільноти. Власні ресурси складають лише один (перший) з восьми розділів бюджетних доходів, але саме на них припадає лівова частка дохідної частини бюджету ЄС (98 - 99 %). Інші розділи відповідають таким категоріям доходів: надлишки та залишки з минулого фінансового року; доходи, отримані від осіб, працюючих на інституції та інші органи ЄС; доходи, отримані від адміністративної діяльності інституцій; внески та відшкодування, що випливають з угод і програм ЄС; відсотки за несвоєчасними платежами та інші стягнення; доходи, отримані в результаті отримання і надання позик; інші доходи.

Власні ресурси: є однією зі специфічних характеристик ЄС, що символізує оригінальність європейської інтеграції: з завершенням формування єдиного ринку, реалізацією спільних політик і досягненням ідентичності у відносинах з третіми країнами ЄС потребує засобів фінансування, які є незалежними від держав-членів.

Джерела формування власних ресурсів:

- 1) митні збори та інші стягнення, запроваджені інституціями Спільноти стосовно торгівлі з країнами, що не є їх членами, а також внески і стягнення, передбачені положеннями про спільну організацію ринків цукру;
- 2) уніфікована відсоткова ставка до гармонізованих баз податку на додану вартість (ПДВ) держав-членів, розрахованих відповідно до правил Спільноти;
- 3) уніфікована відсоткова ставка до суми валових національних доходів (ВНД) держав-членів, розрахованої відповідно до правил Спільноти з урахуванням обсягу уже приписаних до бюджету ресурсів.

Проблеми у функціонуванні ЄС:

- 1) конкурентний характер взаємозв'язків членів Союзу щодо розподілу видатків та сплати внесків;
- 2) високі адміністративні витрати з

бюджету на утримання бюрократичного апарату;
3) відповідно до діючого механізму розподілу видатків на програми підтримки села, країни, у яких більша кількість фермерів і більше бідних регіонів, одержують непропорційно більше ресурсів з бюджету ЄС.

24.3. Бюджетна стратегія і бюджетний процес в Європейському Союзі

Багаторічна фінансова перспектива (MAFF)

– це багаторічний план спільних видатків Євросоюзу, в якому пріоритети політики ЄС набувають фінансового вираження. Цей механізм фінансового планування ЄС запроваджено з 1988 року.

Фінансова перспектива визначає граничні обсяги видатків за основними категоріями («статтями») загалом і з розбивкою за роками та слугує орієнтиром для тих, хто безпосередньо отримує бюджетні асигнування ЄС: від регіонів до неурядових організацій, фермерів, студентів тощо. На основі чинної MAFF ЄС розробляє свої річні бюджети.

Сфери фінансової перспективи ЄС:

- регіональна політика: соціальний та економічний розвиток; фінансується за статтею бюджету «Зближення задля зростання та працевлаштування»;
- зовнішня політика, мета якої полягає в посиленні ролі ЄС у світі; фінансується за статтею «ЄС як глобальний гравець»;
- секторна політика, що реалізується через програми для місцевих громад; фінансується переважно за статтями «Конкурентоспроможність задля зростання та працевлаштування» та «Права громадянина».

Центральні органи ЄС, які залучено до розроблення MAFF:

Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада Міністрів (ECOFIN) і Європейська Рада.

**Європейська
Комісія та
Європейський
Парламент**

Європейського Союзу.

**Європейська Рада
та Рада Міністрів**

- це органи наднаціонального рівня. Європейський Парламент складається з депутатів, обраних на фіксований термін – п'ять років. Члени Європейського Парламенту представляють громадян Європейського Союзу. представляють національний рівень. Ці інституції складаються з відповідних представників держав-членів ЄС, які обіймають відповідні посади у своїх країнах. Європейська Рада складається з глав держав або урядів держав-членів ЄС. Рада Міністрів складається з відповідних міністрів держав-членів ЄС, які збираються згідно з обговорюваними темами. Зокрема Рада Міністрів ЄС з питань економіки та фінансів (ECOFIN), що бере участь у розробленні фінансової перспективи, складається з міністрів економіки та фінансів держав-членів ЄС.

**Щорічний
бюджетний процес
у ЄС визначається
двома складовими:**

– пріоритетами щодо пропорцій формування бюджету на тривалу перспективу в рамках загальних прогнозів та бюджетної стратегії, попередньо досягнутих політичних та процедурних домовленостей;

– безпосередніми процедурами щорічного бюджетного планування та погодження щодо конкретних програм та показників у рамках етапів щорічно здійснюваного бюджетного процесу.

**Етапи бюджетного
процесу у ЄС:**

розроблення проекту бюджету Європейською Комісією відповідно до економічних реалій та затвердженої бюджетної стратегії ЄС;
подання проекту бюджету ЄС в Раду міністрів ЄС для розгляду й затвердження;
розгляд та ухвалення Європарламентом проекту протягом 45 днів. Повноваження щодо ухвалення остаточного рішення спільно розподіляються між Радою ЄС і Євро-парламентом, оскільки всі видатки поділяються на обов'язкові й необов'язкові. Якщо Європейський Парламент схвалює проект бюджету або не

вносить жодних виправлень, то бюджет вважається остаточно прийнятим. Якщо протягом цього строку Європарламент внесе виправлення, то змінений проект бюджету передається Раді ЄС з метою здійснення досить складної процедури узгодження позицій.

Бюджетний рік у ЄС:

починається 1 січня і закінчується 31 грудня, тобто збігається із календарним роком.

Виконання бюджету

Безпосереднім виконанням бюджету займається Європейська Комісія. Контрольна функція Європейської

Комісії проявляється в тому, що вона аналізує стан справ у ЄС, для чого збирає інформацію та проводить перевірки, у тому числі перевірки виконання бюджету, її огляди й доповіді, систематизовані у звіті про виконання бюджету, направляються до Європейського Парламенту, Ради міністрів ЄС, інших інститутів ЄС і урядів держав-членів ЄС.

Функції Ради міністрів ЄС

– розроблення фінансових регламентів, визначаючи процедури складання й виконання бюджету, а також подання й перевірки звітності;

– визначення методів й процедур надання доходів бюджету у розпорядження Європейської комісії й визначення заходів, до яких необхідно буде вдатися, щоб задовольнити її потреби в наявних коштах;

– визначення правил стосовно відповідальності фінансових контролерів, розпорядників кредитів, бухгалтерів, а також належної організації інспекцій.

Функції Європейського Парламенту

контроль і розгляд проблем, що виникають у процесі виконання бюджету. За його дорученням цим займається Комітет з контролю за

бюджетом, а в окремих випадках й інші комітети.

Функції Палати аудиторів

перевірка дотримання порядку одержання бюджетних ресурсів і їхнього використання, дає висновки про стан

управління фінансовими ресурсами.

Питання для самоконтролю

1. Яка мета створення Європейського Союзу?
2. Які основні умови Римського договору?
3. Охарактеризуйте основні умови Маастрихтської угоди.
4. Які нині діють головні інститути Європейського Союзу?
5. Охарактеризуйте етапи гармонізації валютної політики у рамках формування валютного союзу.
6. Що собою являє бюджет Європейського Союзу?
7. Яким ідеям підпорядкована політика бюджетних видатків у ЄС?
8. Яким чином групуються видатки бюджету Європейського Союзу?
9. Яким чином поділяються доходи бюджету Європейського Союзу?
10. Назвіть етапи бюджетного процесу у ЄС?
11. Що собою являє багаторічна фінансова перспектива (MAFF)?
12. Для яких суб'єктів багаторічна фінансова перспектива (MAFF) являється орієнтиром?
13. Які функції Європейського Парламенту?
14. У чому полягають функції Ради міністрів ЄС?
15. Охарактеризуйте політику, якою визначалися упродовж останніх років відносини між Україною та ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка заходу в ХХ ст. – Львів: Каменяр, 2000. – 303с.
2. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки // Фінанси України. – 2005. – №5. – С.54-59
3. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті : Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів./ В.Л. Андрущенко - Л.: Преса, 2010.
4. Асадчев В.М. Трансферти в системі міжбюджетних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В.М. Асадчев; Ін-т екон. прогнозування. – К., Перевидано у 2012 році. – 21 с.
5. Аудит в Україні (основи державного, незалежного, професійного та внутрішнього аудиту): підручник / В. В., Немченко, О. Ю. Редько, В. П. Хомутенко та інш. // Київ: Центр учбової літератури, 2012. - 540 с.
6. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: Навч. посібник // За заг. ред. Базилевич В. Д. – К.: Атіка. – 2004. – С. 368.
7. Базилевич К. С. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України із показниками макроекономічної динаміки / К.С. Базилевич, О.В. Царук // Банківська справа. – 2002. – № 3. – С. 24-29.
8. Базилевич В.Д. Страховий ринок України. монографія / В.Д. Базилевич — К.: Знання, КОО, 1998. — 374 с.
9. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? Изд. 2-е / И. Т. Балабанов – М.: Финансы и статистика, 1997.
10. Баранова В.Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи: монографія / В.Г. Баранова. – Одеса: Видавництво «ВМВ», 2009. – 380с.
14. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О. І. Барановський – К.: Київськ. нац. торг.-екон. ун-т. 2004. – 759 с.

- 15.** Баранова В.Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи:[монографія] / В.Г. Баранова. – Одеса: Видавництво «ВМВ». – 2009. – 380с.
- 16.** Белозёров С. А. Финансы домашнего хозяйства как элемент финансовой системы / С. А. Белозёров // Дайджест-Финансы. – 2007. - №8(125). – с.17-24.
- 17.** Бланк І.А. Фінансовий менеджмент. [Текст]: навчальний курс. / І.А. Бланк. - 2-е видавництво, перероб. і доп. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2013.
- 18.** Бланкарт Шарль Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. – К.:Либідь, 2000. – 654 с.
- 19.** Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Бланкарт Шарль // За науковою редакцією В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 486 с.
- 20.** Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності [Текст] / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – №2. – С. 4–17.
- 21.** Богдан Т. П. Достатність міжнародних резервів як передумова забезпечення макрофінансової стабільності [Текст] / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2012. - №8. – С. 44-54.
- 22.** Богдан Т. Регулювання боргових процесів на новому етапі розвитку світової фінансової системи // Вісник НБУ. – 2010. –№8. – С.18-24.
- 23.** Богдан Т. П. Трансформація національної системи контролю руху капіталів в умовах реформування міжнародної фінансової архітектури [Текст] / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2013. - №7. – С. 18-32.
- 24.** Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території: Монографія / В. Г. Боронос. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
- 25.** Буковинський С. Формування бюджетної політики у ринковому середовищі / С. Буковинський // Вісник Національного банку України.-2006.-№6. - С.14-21.
- 26.** Бунич П.Г. Хозяйственный механизм развитого социализма: сущность, структура, проблемы и перспективы / под ред. Бунич П.Г. –Москва. –Наука, 1980. – 351 с.
- 27.** Бюджетна система: Навчальний посібник [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.] за заг. ред.

Хомутенко В.П. - Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – С. 132-158, 234-258.

28. Бюджетна система: навчальний посібник / укладачі: Р.С. Сорока, І.Г. Благун. - Львів: Б11 Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. - 236 с.

32. Бюджетний кодекс України: в редакції від 01.02.2015 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №50-51, с.572 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

33. Валдайцев С. В. Оценка бизнеса и инноваций / С. В. Валдайцев – М.: Информационно - издательский дом «Филинь», 1997.

34. Василик О. Д. Державні фінанси України : [підруч.] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 608 с.

35. Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України: монографія / А. М. Вдовиченко. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. – 225 с.

36. Великсар Т. І. Медичне страхування як елемент системи соціального захисту населення / Т. І. Великсар // Економіка. Фінанси. Право – 2013. - №9/1 . – С. 4-8.

37. Великсар Т. І. Підприємство як суб'єкт системи соціального захисту населення України / Т. І. Великсар // Економічний простір – 2015. – №12. – С. 122-126.

38. Великсар Т. І. Соціальне страхування як складова системи соціального захисту населення України: актуальні питання / Т. І. Великсар // Вісник ЖНАЕУ – 2013. - № 1-2 (37), Т. 2. - 293-298.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. редактор В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВГФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

40. Венгер В.В. Фінанси: Навчальний посібник / В.В. Венгер.- Центр учбової літератури, 2009.- 432с.

41. Венгер В. В. Фінанси [Текст]: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.

42. Власюк О. С. Виклики та загрози фінансовій безпеці України на середньострокову перспективу. // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 3-13.

43. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
44. Волохова І. С. Кошторисне фінансування бюджетних установ / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2012. – 255 с.
45. Волохова І. С. Історичні аспекти теорії та практики місцевих фінансів [Текст] / І. С. Волохова // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 1(44) / ОНЕУ. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – С. 289 – 296.
46. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні [Монографія] / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2014. – 462 с.
47. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст]: монографія / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 234 с.
48. Волохова І. С. Необхідність проведення фінансової децентралізації: економічна ефективність / І. С. Волохова // Економіка та держава. – 2013. – №5. – С. 22 – 25.
49. Волохова І. С. Проблеми адміністрування суспільних благ органами місцевого самоврядування та шляхи їх вирішення / І. С. Волохова // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 48/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – С. 36 – 44.
50. Волохова І. С. Проблеми диверсифікації дохідних джерел територіальних бюджетів / І. С. Волохова // Економіст. – 2013. – № 4. – С. 17 – 20.
51. Волохова І. С. Критерии определения расходных полномочий органов местного самоуправления / И. С. Волохова // Новый Университет. Йошкар-Ола: 2013. – № 1. – С. 38 – 43.
52. Волохова І. С. Місцеве оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] / І. С. Волохова // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.26 / ОДЕУ. – Одеса: ОДЕУ, 2007. – С. 64 – 70.
53. Волохова І. С. Проблеми розподілу видаткових повноважень між рівнями влади в Україні / І. С. Волохова // Економіка України. – 2013. – № 8 (621). – С. 55 – 63.
54. Волохова І. С. Проблеми функціонування цільових міжбюджетних трансфертів та шляхи їх вирішення / І. С. Волохова // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.39 / ОДЕУ. – Одеса: ОДЕУ, 2010. – С. 206 – 211.
55. Волохова І. С. Розподіл видаткових повноважень між

рівнями влади: концептуальні підходи до реформування / І. С. Волохова // Регіональна економіка. – 2013. – № 2 (68). – С. 98 – 105.

56. Волохова І.С. Світові тенденції розвитку прямих міжбюджетних трансфертів та їх можливе започаткування в Україні // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених, викладачів та практичних працівників, 14-15 жовтня 2004 р. - Вінниця: „Ландо Лтд”, 2004. - С. 189-195.

57. Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило. — Сімферополь : ВД "АРІАЛ", 2013. — 232 с.

58. Вступ до економічної теорії. Підручник. Видання третє, доповнене/[Ватаманюк З., Панчишин С., Ватаманюк О., Пікулик О. та ін.]/За ред. З. Ватаманюка. – Львів: «Новий світ - 2000», 2006. – 504 с.

59. Воробьєв Ю. Н. Финансовый менеджмент: Учебное пособие./ Ю. Н. Воробьєв – Симферополь: Таврия, 2007. – 632 с.

60. Гавриленко П.П. Удосконалення фінансового менеджменту в контексті інноваційного розвитку підприємств /П.П. Гавриленко//Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Випуск 25,4. – С. 199-204.

61. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

62. Ганевич Є.М. Фінансова система України / Є.М. Ганевич, С.В. Михайленко // Фінанси. Навч. метод посіб. Одеса: Пальміра. 2012. – 454 с.

63. Герасимчук З.В. Фінансова політика сталого розвитку регіону: Монографія. / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, І.М. Каменська. – Луцьк. – Надстиря, 2006. – С. 220.

64. Глущенко А. С. Фінанси: Навчальний посібник/ А. С.Глущенко. – Х.: ХНУ ім.. В. Н. Каразіна, 2010. – 190 с.

65. Гуцаленко Л. В. Навч. посіб. [для студ.вищ. навч. закл.] / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрій. – 2009. – 424 с.

66. Гончаренко О. В. Розбудова міжбюджетних відносин на місцевому рівні: дис.канд. екон. наук/ О.В. Гончаренко. –

Київ, 2011. – 217 с.

67. Грідчіна М.В. Фінанси (теоретичні основи): Підручник //за ред. Грідчіної М.В., Захожая В.Б. — К.: МЛУП. — 2002. — С. 27

68. Дзюблюк О. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії / О. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – вип.1 (22). - с. 7-16.

69. Дмитров Т. Персонални финанси: Учебникът/ Т. Дмитров. – Свищов: АИ «Ценов». – 2010. – с.225

70. Дуднева Ю.Е. Методи антикризового управління фінансами підприємства в сучасних економічних умовах / Ю.Е. Дуднева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/13_EISN_2016/Economics/45472.doc.htm.

71. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль: Навч. посіб. / Л. В. Дікань. – К. : Знання, 2010. – 395 с.

72. Еш С. М. Фінансовий ринок : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. М. Еш ; Мін. освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. - 2-ге вид. - К. : Центр учбової літератури, 2011. - 528 с.

73. Єлецьких С. Я. Міжнародні фінанси: термінологічний словник / С. Я. Єлецьких, С. Є. Борисова, Ю. О. Гетьманенко, О. В. Свідрак. — К.: ДДМА, 2007. — 64 с.

74. Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. — К.: Знання, 2000.

75. Закон України від 23 березня 2000 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

76. Закон України від 28 грудня 2014 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці». Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.

77. Закон України від 5 липня 2012 року «Про зайнятість населення».

78. Закон України від 8 липня 2010 року «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

7. Закон України від 9 липня 2003 року «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

8. Закон України «Про страхування». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
9. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу : – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
10. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет на 2005 рік»» №2505-IV від 25.03.2005р. Електронний ресурс: режим доступу: <http://rada.gov.ua>. —
11. Золотов А. Ф. Международные валютно-кредитные отношения [Текст]: Курс лекций. – К.: МАУП, 2001.
12. Зимовець В. В. Фінансове посередництво : навч. посіб. / В. В. Зимовець, С. П.Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
13. Закон України “Про бюджетну систему України” №253/95-ВР від 29.06.95.//Відомості ВРУ. – 1995. – № 26.
14. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки: аналітична доповідь [Текст] / за ред. Я. В. Белінської. – К. : НІСД, 2011. – 38 с.
15. Іванов В.М. Бюджетна система. – К., 1999р.
16. Карлін, М. Суть, структура, функції суспільних фінансів та їхнє місце в фінансовій системі України [Текст] / М. Карлін // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – В.19. – С. 44–49.
17. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх держав [Текст]: Навч.посіб. / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 589 с.
18. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М. І. Карлін ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
19. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег Классика экономической мысли: Сочинения. / В. Петти, А.Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен.– М.: Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2000.
20. Кишакевич Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. // Науковий вісник НЛТУ України.: зб. наук-техн. праць. – Львів, РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 202-207.
21. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): Навч. посібник / О. П. Кириленко - Тернопіль: Економічна думка, 2000.

22. Кириленко О.П. Міжбюджетні відносини: стан і проблеми удосконалення/ О.П. Кириленко // Фінанси України. – 2000. – № 6. - С. 64-69.
23. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія/ Т.О. Кізима; [вст. слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
24. Коваль С. Соціально-економічні проблеми якості зайнятості населення на ринку праці в Україні / С. Коваль // Україна: аспекти праці. – 2012. – №2. – С.20 –25.
25. Ковальчук Н.О. Антикризовий фінансовий менеджмент як основа управління фінансами вітчизняних підприємств. [Текст]: Економіка і суспільство// Н.О. Ковальчук, А.О.Павлюк. - Випуск № 3. – 2016 р.
26. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Ковалевський В. В Міжнародні фінанси [Текст]: Навчальний посібник. Видання 3-тє, перероб. та доп. – Київ: Центр учбової літератури, 2007 – 640 с.
27. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму// Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 54 -60
28. Ковбасюк Ю. В. Державні фінанси: теоретико-організаційні аспекти: навч. посіб. / Ю.В. Ковбасюк. — К.: КИЙ, 2007. — 260 с.
29. Корнай Я. Венгерский процес реформи: надежды и реальность// Вопросы экономики. – 1987. – №2. – с.3-18
30. Косолапов А.Г. Фінансові методи стимулювання ринкових перетворень в Україні. / А.Г. Косолапов. – К.: т-во «Знання, КОО, 2000. – 99с.
31. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку: монографія / В. В Корнеєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.
32. Копилов В.А. Формування бюджетної стратегії економічного зростання. – Автореферат., Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. – Київ, 2008.
33. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – К.: Офіційне видавництво Верховної Ради України, 1996. – 115с.
34. Конспект лекцій з дисципліни «Бюджетно-податкова політика в умовах трансформаційної економіки» для студентів усіх форм навчання спеціальності «Фінанси» (Уклад. М.П. Волохова, - Одеса: ОНЕУ, ротاپринт, 2013р. – 188с.)
35. Коцюрубенко Г.М. Витрати домогосподарства та їх

класифікація / Г.М. Коцюрубенко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки [Текст]: Випуск 26: Удвох частинах / М-во освіти та науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – Частина I. Том 1. – С. 186–191.

36. Коцюрубенко Г.М. Джерела формування доходної частини бюджету домогосподарства / Г.М. Коцюрубенко // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 12 (115) / Наук. ред. І. Г. Манцуров. – К., 2010. – С. 249–252.

37. Коцюрубенко Г.М. Формування заощаджень українськими домогосподарствами / Г.М. Коцюрубенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – №5 (79). – С. 71–81.

38. Крисоватий А. І. Податкові системи зарубіжних країн. – Тернопіль, 2002.

39. Кремень О.І., Кремень В.М. Фінанси. Навч. посіб.- К.: Центр учбової літератури, 2012.- 416 с.

40. Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 123-130.

41. Кудряшов В. П. Курс фінансів [Текст]: навч. посіб. / В. П. Кудряшов. – К.: Знання, 2008. – 431 с.

42. Кудряшов В.П. Фінанси: Навчальний посібник/ С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. – Львів: Новий світ, 2006.- 568с.

43. Кудряшов В. П. Засади бюджетної політики розвитку / В. П. Кудряшов // Фінанси України. - 2007. - №7. - С.3-19.

44. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету / В. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – №4. – с. 52-64.

45. Курганська Е.І. Ефективність руху фінансових потоків в казначейській системі виконання бюджету / Е.І. Курганська. Культура народів Причорномор'я. Экономические науки. – Сімферополь. 2010. – № 186. – С. 95–96.

46. Курганська Е.І. Ефективність руху фінансових потоків в казначейській системі виконання бюджету / Е.І. Курганська // Культура народів Причорномор'я// Экономические науки. – Сімферополь. 2010. – № 186. – С. 95–96.

47. Курс лекций по дисциплине «Бюджетная система» для студентов-иностранцев IV курса всех форм обучения. –Под ред. В. Г.Барановой – Одесса. – ОНЭУ: 2014.

48. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц./ Т. Ф. Куценко //– К.: КНЕУ, 2002. - 256 с.

49.Лекарь С. І. Фінансова безпека України як підгрунття національної безпеки держави.// Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет - конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави», м. Харків, 21 лютого 2014 року.

50. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. – Автореферат., Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України. – Київ, 2010.

51. Лондар С. Л. Фінанси [Електронний ресурс]: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / С. Л. Лондар, О. В. Тимошенко. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 384 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/10561127/finansii/funktsiyi_finansiv.

52. Луніна І. О. Державні фінанси України в перехідний період. — НАН України, Інститут економічного прогнозування. — К., 2000.

53. Луніна І. О. Державні фінанси України в перехідний період. — НАН України, Інститут економічного прогнозування. — К., 2000.

54. Луніна І.О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні// Фінанси України . – 2010. – №2 . – С. 3-12.

55. Маркс К. Критика Готской программы / К. Маркс [Електронний ресурс] / Режим доступу : - <http://www.marxists.org/russkij/marx/1875/gotha.htm>.

56. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика/ К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРАМ, 2003. – 1052 с.

57. Международная конвенция об упрощении и гармонизации таможенных процедур (Киотская конвенция) // Право и экономика.– 1995. – №8. – с. 23-24

58. Методичні рекомендації щодо переліку підтвердних документів для реєстрації бюджетних зобов'язань та проведення платежів: наказ Державної казначейської служби України від 29.04.2013 №68.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=215061&page=0

59. Місцеві фінанси [Текст]: Підручник / За ред. О. П. Кириленко. — К.: Знання, 2006. — 677 с.

60. Москаль І. І. Ризики і загрози фінансовій безпеці держави в інвестиційній сфері // Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 23. 2013. –С. 78-82.

61. Навроцький С. А. Страховий захист: проблеми впровадження в контексті інституційної економіки / С. А. Навроцький // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2015. - Вип. 12(2). - С. 142-150.

62. Нобелевские лауреаты XX века. Экономика. Энциклопеди-ческий словарь. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001.

63. Опарін В. М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення/ В. М. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – № 5. – С. 11-16

64. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : [навч. посібник] / В. М. Опарін. – [2ге вид., доп. і перероб.] – К. : КНЕУ, 2002. – 340 с.

65. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Нввч, посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. / В.М. Опарін. — К. КНЕУ. – 2001. – С. 240

66. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти). □ Автореферат., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2006.

67. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.

68. Остапенко О. М. Страховий захист: сутнісний аспект / О. М. Остапенко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. - 2013. - № 2. - С. 78-84.

69. Осадець С. С. Страхування: [підручник] / Керівник авт. колективу і наук, ред. С. С. Осадець. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2002. - 599 с.

70. Онишко С. В. Фінансовий ринок в системі джерел фінансового забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку України / С. В. Онишко, С. В. Онишко // Науковий вісник Полісся. - 2016. - Вип. 2. - С. 122-126

71. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.ukrstat.gov.ua/>].

72. Офіційний сайт Міністерства фінансів Польщі Електронний ресурс Режим доступу - <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow>

73. Павлов В. Н. Факторы роста и модернизации финансового потенциала региона / В. Н. Павлов // Финансы. – 2011. – № 7. – С. 62–64.

74. Павлюк К.В. Бюджет в умовах трансформації економіки України. Автореферат / К.В. Павлюк. – Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, Київ, 2007. – С.5

75. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання: Монографія / Ю.В. Пасічник. – Донецьк: Юго-Восток. – 2005. – с.115-116, 144

76. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: Навчальний посібник / Ю.В. Пасічник // Міністерство освіти і науки України. – Знання, 2008. – С.670.

77. Петрученко Л. Ю. Державне соціальне страхування населення України на випадок безробіття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец: 08.00.08 «Гроші, фінанси та кредит» / Л. Ю. Петрученко. – Київ, 2009. – 24 с.

78. Податковий кодекс України / Офіційний сайт Міністерства фінансів: електронний ресурс: режим доступу: <http://minfin.gov.ua>

79. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій [та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.

80. Політична економія: Підручник / [Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф.]; за науковою ред. доктора економ. наук проф. В.Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487 с.

81. Політична економія: Навч. посіб./ [Г. А. Оганян, В.О.

Паламарчук, А.П. Румянцев та ін]; За заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.

82. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://zakon.nau.ua>].

83. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.htm.

84. Про основи національної безпеки України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 39, ст.351).

85. Практичний курс внутрішнього аудиту: підручник / В. В. Немченко, В. П Хомутенко, А. В. Хомутенко // К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

86. Положення про єдиний казначейський рахунок: наказ Державного казначейства України від 26.06.2002 №122 (у редакції наказу Державного казначейства України від 30.11.2010 №449), зареєстрований в Міністерстві юстиції України 18.07.2002 за №594/6882.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=215061&page=0

87. Порядок казначейського обслуговування державного бюджету за витратами: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2012 № 1407, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.01.2013 за №130/22662.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=215061&page=0

88. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2014 рік» - http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DG24X00A.html

89. Рабий О. С. Управління страховими резервами страховика: дис. ... кандидата екон. наук : 08.04.01 / Рабий Ольга Степанівна. – О., 2007. – 190 с.

90. Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования / В. К. Райхер. – М.: ЮКИС, 1992. – 284 с.

91. Рамський А. Ю. Фінанси домогосподарств та їх роль у забезпеченні попиту та пропозицій на ринку капіталів/ А.

Ю.Рамський// Бізнесінформ. – 2013. – №12. – с. 136-144

92. Редзюк Є. Фінансовий ринок та інвестиційні процеси в Україні: досягнення, проблеми та перспективи розвитку / Є. Редзюк // Економіст. - 2016. - № 6. - С. 9-15

93. Редзюк Е. В. Тенденции развития финансово-инвестиционных отношений в мире [Текст]/ Е. В. Редзюк // Journal of Economy and entrepreneurship // Журнал «Экономика и предпринимательство» // №8 (37) // М.: 2013. – с. 24-30.

94. Редзюк Є. В. Порівняльна характеристика темпів економічного зростання та капіталізації фондових бірж світу й України [Текст]/ Е. В. Редзюк // Фінанси України. – 2013 - №7. – с.78-90.

95. Роберт Н. Холт. Основы финансового менеджмента. / Н. Роберт – М.: Дело, 1993.

96. Роматто О.Р. Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. Дисципліни, 2-ге вид., перероб. і доп./ С.Я. Огородник, М.С. Зязюн, А.А. Ситкова. — К.: КНЕУ. — 2003. — С. 387.

97. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник / О.Р. Романенко.- 4-те вид. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.

98. Розвиток міжбюджетних відносин в Україні / І. С. Волохова // Бюджетна система України: проблемні питання: [колект. моногр.] / За заг. ред. В. Г. Баранової. — Одеса: ВОІ СОІУ «Атлант», 2013. — С. 181 – 230.

99. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник / О.Р. Романенко.- 4-те вид. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.

100. Рязанова Н. С. Фінансовий ринок як економічна категорія: її характерні риси, суспільне призначення та функції у сучасному інформаційному суспільстві / Н. С. Рязанова // Проблеми економіки. - 2015. - № 1. - С. 299-312.

101. Свірський В. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади / В. Свірський // Світ фінансів. – 2007. – № 4 (13). – С. 43-51.

102. Стеценко Т. О. Управління регіональною економікою : навч. посібник / Т. О. Стеценко, О. П. Тищенко. – К.: КНЕУ, 2009. – 471 с.

103. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. Л.

Смагін. – К. : КНЕУ, 2008. – 232 с.

104. Старостенко Г. Г. Політична економія: Навч. Посібник/ Г. Г. Старостенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.

105. Страхування: теорія та практика: [навч. посіб.] / за заг. ред. д.е.н., проф. Н. М. Внукової. – [2-ге видання, перероб. та доповн.]. – Харків : Бурун Книга. 2009. – 656 с.

106. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» Затв. Указом Президента України No 389/2012 від 08.06.12 р. // Урядовий кур'єр. 2012. – 26 червня.

107. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : [монографія]. – К. : НІПМБ, 2005. – 140 с.

108. Стрик Дж. Государственные финансы Канады. – М.: ОАО НПО Экономика, 2000. – 399 с.

109. Сова О.Ю. Сутність та види дефіциту державного бюджету // Фінанси України. – 2005. – №9. – С. 20–25.

110. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу: облік та звітність. – К. – 2004.

111. Тарасенко М. В. Шляхи реформування пенсійної системи України / М. В. Тарасенко // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. – 2011. – 42. – С.120 – 123.

112. Ткаченко Н. В. Страхування: навч. посібник / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра К, 2007. – 376 с.

113. Ходаківська В.П., Данілов О.Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с. 5.

114. Хомутенко А. В. Кредитна кооперація України: сучасний стан та перспективи розбудови: монографія / В. В Немченко, В. П. Хомутенко, О. Г. Волкова, А. В. Хомутенко // Одеса: Друк, 2010. – 346 с.

115. Царук О.В. Оцінка боргового фінансування дефіциту державного бюджету України /О.В.Царук //Фінанси України. –2010. –№4. –С.98-102.

116. Чуницька І. І. Фінансовий потенціал держави: сутність та особливості // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України / Чуницька І. І. — 2007. — № 1. — с. 104—108.

117. Шваб П. В. Витрати і доходи домогосподарств України в період економічної кризи [Електронний ресурс] / П. В.Шваб//

Науково-виробничий журнал «Облік і фінанси АПК». – 2012. – №2. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1378/35/>

118. Шаров О. М. Криза парадигми світової економічної системи (грошово-валютні аспекти) [Текст]/ О. М. Шаров // Економічний часопис ХХІ. – 2013. -, № 1-2. - с. 49-52.

119. Шаров О. М. Монетарні та валютні війни як інструмент економічної політики [Текст]/ О. М. Шаров // Вісник Національного банку України. – 2013. - № 10. - с. 12-19.

120. Шаров О. М. Перспективи валютної інтеграції на пострадянському просторі [Текст]/ О. М. Шаров // Вісник Національного банку України. – 2013. - №1. - с. 12-19.

121. Шахов В. В. Введение в страхование: [учеб. пособ.] / В. В. Шахов – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Финансы и статистика, 1999. – 287 с.

122. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: Підручник / В.М. Шелудько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2013. — 375 с.

123. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник. — 2 - ге вид., стер. — К.: Знання, 2008. - 535с.

124. Шелехов К. В. Страхування : навч. посіб. / К. В. Шелехов, В. Д. Бігдаш. – К. : МАУП, 1998

125. Шикина Н.А. Формирование пенсионной составляющей финансовых ресурсов домохозяйств Украины / А.Н. Коцюрубенко, Н.А. Шикина // Журнал "Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление". – Воронеж, 2013. – №2. – С. 176–184.

126. Шикина Н.А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу / Н.А. Шикина, Г.М. Коцюрубенко // Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки. – Донецьк. – 2011. – №3 (51). – С. 288–296. (0,72 друк. арк.)

127. Шикина Н. А. Ресурсная политика домохозяйства: стратегия и тактика / Н. А. Шикина, А. Н. Коцюрубенко, // Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки. – 2014. - №6. - Ч. 5. – С. 107-119.

128. Шикина Н. А. Деякі аспекти аналізу бюджетної безпеки України / Н. А. Шикина, Г. М. Коцюрубенко // Наукові дослідження розвитку світової економіки: пропозиції, теорії: зб. наук. пр. з актуальних проблем економічних наук / Наукова

організація «Перспектива». – У 2-х частинах. – Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. 1. – С. 128-133.

129. Школьник І.О. Фінансовий ринок: сучасний стан і стратегія розвитку. Монографія. Суми: Мрія: УАБС НБУ, 2008. — 347 с.

130. Шпенюк О. Є. Целевая направленность и инструментарий управления внешними заимствованиями банковского сектора в современных условиях [Текст]/ О. Є. Шпенюк // Белорусский экономический журнал. – 2013.

131. Шумелда Я. Страхування : [навч. посіб. для студентів екон. спеціальностей] / Я. Шумелда. – [2-ге видання, перероб. та доповн.]. – Тернопіль: Джура, 2006. – 296 с.

132. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки/ С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007.– N 5. – С.55-65

133. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки/ С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – N 5. – С.55-65.

134. Финансовый менеджмент: теория и практика./ Под ред. Е.В. Стояновой – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во «Перспектива», 1999.

135. Фишер С. Экономика / Стенли Фишер, Рудигер Дорнбуш, Ричард Шмалензи ; пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 864 с.

136. Фінанси підприємств: підручник / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.]; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 7-ме вид., [без змін.]. – К. : Вид-во КНЕУ, 2008, – 552 с.

137. Фінансовий менеджмент у транзитивній економіці: питання теорії та методології: [монографія] / [О. В. Ітигіна, С. С. Арутюнян, О. О. Андробченко, В. Г. Баранова]. За ред. В. Г. Баранової. – Одеса: Поліграф, 2008 – 236 с. – Бібліогр.: с. 234- 236.

138. Фінанси [Текст]: підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

139. Фінанси [Текст]: навч. посібник / О. П. Близнюк [та ін.]; ред. В. І. Оспіщев. – К. : Знання, 2006. – 415 с.

140. Фінанси: вишкіл студії [Текст]: Навч. посіб.; за ред. С. І. Юрія. – Т.: Карт-бланш, 2002. – 357 с.

141. Фінанси: курс для фінансистів [Текст]: навч.посібник / В. І. Оспіщев [та ін.]. – К. : Знання, 2008. – 567 с.
142. Фінанси [Текст]: підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с
143. Фридмен М. Количественная теория денег // Классика экономической мысли: Сочинения. – М.: Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2000.
144. Федосов В. М. Фінанси. Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. - К.: ЦУЛ, 2010. - 576 с.
145. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лабезник Л. Л. Теорія фінансів: Підручник/За ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Волохова І.С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г.

ФІНАНСИ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 24.10.2017.

Формат 60x84/16.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 15,23

Тираж 100. Зам. № 534

ТОВ «Пром-Арт»

61023, м. Харків, вул. Весніна, 12
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія: ДК № 5748 від 06.11.2017.

тел. (057) 717-28-80

www.promart.in.ua

E-mail: promart_order@ukr.net